

ความขัดแย้งระหว่างสิทธิชุมชนกับอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐ: กรณีศึกษา
องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กับชาวบ้านป่าสักงาม ตำบลดวงเหนือ
อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

นายปริวัตร นันติ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต
วิชาเอกการเมืองการปกครอง สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พ.ศ. 2555

Conflict between Community Rights and Government Power and Benefits:

**A Case Study of the Forest Industry Organization and
the People of Ban Pasak Ngam, Luang Nuea Sub-district,
Doi Saket District, Chiang Mai Province**

Mr.Pariwat Nanti

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Political Science
School of Politics Science
Sukhothai Thammathirat Open University

2012

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ความขัดแย้งระหว่างสิทธิชุมชนกับอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐ:
กรณีศึกษาองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้กับชาวบ้านป่าสักงาม
ตำบลถลางเหนือ อำเภอคอกยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่

ชื่อและนามสกุล นายปวิวัตร นันติ
วิชาเอก การเมืองการปกครอง
สาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
อาจารย์ที่ปรึกษา 1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทิศาส มุกดาวิสัย
2. รองศาสตราจารย์ ดร. วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ

วิทยานิพนธ์นี้ ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2556

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์ ดร. สติธร ธานีธิโชติ)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทิศาส มุกดาวิสัย)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ)

..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
(ศาสตราจารย์ ดร. สิริวรรณ ศรีพหล)

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง ความขัดแย้งระหว่างสิทธิชุมชนกับอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐ: กรณีศึกษาองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กับชาวบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี เนื่องจากผู้วิจัยได้รับความกรุณาเป็นอย่างสูงจาก ท่านผู้ช่วยศาสตราจารย์ พิศาล มุกดาภิรมย์ และ ท่านรองศาสตราจารย์.ดร.วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ ที่ได้กรุณาให้ความรู้ คำปรึกษาแนะนำตรวจสอบแก้ไขปัญหาข้อบกพร่องต่าง ๆ จนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เสร็จสมบูรณ์ ด้วยดี ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ สวนป่าแม่หอพระ สำนักส่งเสริมและพัฒนาไม้เศรษฐกิจภาคเหนือ จังหวัดลำปาง เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง อำเภอดอยสะเก็ด คณะผู้บริหารเทศบาลตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ได้กรุณาให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ แก่งานวิจัยในครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ ชาวบ้านป่าสักงามทุกท่าน ประธานกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าสักงาม คณะกรรมการหมู่บ้าน บ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ทุกท่าน ที่กรุณาให้ ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการตอบแบบสอบถาม และกรุณาให้ข้อมูล มุมมอง ประสบการณ์อันเป็นข้อมูลที่มีคุณค่ายิ่งสำหรับการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

สุดท้ายนี้ หากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีข้อผิดพลาด หรือขาดตกบกพร่องประการใด ผู้วิจัยขอน้อมรับคำติชมและกราบขออภัยมา ณ โอกาสนี้ด้วย อนึ่ง ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาปัญหาความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชน และหวังเป็นอย่างยิ่งว่างานวิจัยฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ทางวิชาการแก่ผู้ที่สนใจศึกษาทุกท่านต่อไป

ปรีวัตร์ นันติ

มิถุนายน 2555

ชื่อวิทยานิพนธ์ ความขัดแย้งระหว่างสิทธิชุมชนกับอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐ: กรณีศึกษา
องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กับชาวบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด
จังหวัดเชียงใหม่

ผู้วิจัย นายปริวัตร นันติ รหัสนักศึกษ 2548001367 **ปริญญา** รัฐศาสตรมหาบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษา (1) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พิศาล มุกดาร์ศรี (2) รองศาสตราจารย์ ดร.วรรณธรรม
กาญจนสุวรรณ **ปีการศึกษา** 2555

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา (1) รูปแบบ และปัจจัยที่นำมาสู่การเกิดความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชน (2) เพื่อศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามเพื่อปกป้องสิทธิของชุมชน ในด้านต่างๆ เช่น แนวคิด วิธีการ รูปแบบ กลยุทธ์ ของการต่อสู้ดังกล่าว (3) เพื่อแสวงหาแนวทาง และข้อเสนอแนะในการลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ระหว่างรัฐ กับชุมชน

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ กลุ่มตัวอย่างจำนวน 20 คน ใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านป่าสักงาม ตัวแทนชาวบ้าน ตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ เจ้าหน้าที่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ นายกองจัดการบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ ใช้วิธีการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า (1) ปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสวนป่าแม่หอพระ กับชาวบ้านป่าสักงาม มีประเด็นหลักๆ เรื่องของผลประโยชน์ที่ขัดกัน โดยชาวบ้านป่าสักงามต้องการป่าเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และแหล่งอาหาร ในขณะที่สวนป่าแม่หอพระต้องการป่าเพื่อปลูกสร้างสวนป่าเพื่อมูลค่าทางเศรษฐกิจ เมื่อการใช้ความสำคัญต่างกัน แนวทางการบริหารจัดการร่วมจึงไม่สามารถกระทำได้ (2) กระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่มีต่อปรากฏการณ์ในระยะแรกมีการใช้กำลังกดดัน ซึ่งมาได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นการเคลื่อนไหวโดยสงบ ลดความรุนแรง เน้นการประสานงานเครือข่าย เปลี่ยนกลยุทธ์การเคลื่อนไหวในรูปแบบที่เป็นทางการขึ้น และมีความพยายามให้เป็นปัญหาสาธารณะ (3) แนวทางการลดความขัดแย้งคือ 1. การบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ของรัฐ ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนที่อยู่โดยรอบได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจและรับฟังข้อมูลก่อนมีการดำเนินงานโครงการ 2. หน่วยงานของรัฐควรมีช่องทางในการรับฟังความคิดเห็น ข้อเสนอแนะ ปัญหา และความต้องการของชุมชน 3. การลดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ควรใช้วัฒนธรรมชุมชนร่วมด้วย มากกว่าใช้กฎหมายเพียงอย่างเดียว

คำสำคัญ ความขัดแย้ง สิทธิชุมชน ผลประโยชน์ของรัฐ บ้านป่าสักงาม องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้
จังหวัดเชียงใหม่

Thesis title: Conflict between Community Rights and Government Power and Benefits: A Case Study of the Forest Industry Organization and the People of Ban Pasak Ngam, Luang Nuea Sub-district, Doi Saket District, Chiang Mai Province

Researcher: Mr. Pariwat Nanti; **ID:** 2548001367; **Degree:** Master of Political Science;

Thesis advisors: (1) Dr. Pisan Mukdaratsami, Assistant Professor; (2) Dr. Varnadharm Kanchanasuwan, Associate Professor; **Academic year:** 2012

Abstract

The objectives of this research were to study: (1) the factors and formats that lead to conflicts between government agencies and communities; (2) Ban Pasak Ngam residents' movement to protect the rights of their community, in terms of the concepts behind the movement, and the methods, forms and strategies the people used; (3) recommendations on ways to reduce conflicts between the government and communities.

This was a qualitative study based on interviews and a focus group discussion with a group of 20 key informants, chosen through purposive sampling, consisting of the village headman of Ban Pasak Ngam, representatives of residents of Ban Pasak Ngam, representatives of a conservation organization, personnel of the Forest Industry Organization, and the chairman of the Luang Nuea Tambol Administrative Organization. Data were analyzed through descriptive analysis.

The results showed that (1) The main factor that led to a conflict between Mae Ho Phra Commercial Forest and the villagers of Ban Pasak Ngam was a conflict of interests. The villagers wanted to keep the forest as a watershed area and a source of food, while the commercial forest owners wanted to plant trees for economic gain. Because of the different priorities of the two groups, they were unable to jointly manage the forest area. (2) As for the process of the villagers' movement, at first they started by using force to exert pressure. Later they changed to using a peaceful protest method, reducing the aggression and putting emphasis on coordinating with a network. They changed their movement tactics to be more official and tried to make their issue a public problem. (3) Ways to reduce conflicts are 3.1) When managing forest resources, the government should give an opportunity for the communities in the nearby area to participate in planning, decision making and considering related information before beginning any project. 3.2) The relevant government agencies should have a channel for listening to the opinions, suggestions, problems and needs of communities. 3.3) To reduce the problems of conflicts, community culture should be used rather than just using legal measures.

Keywords: Conflict, Community rights, Government benefits, Ban Pasak Ngam, Forest Industry Organization, Chiang Mai Province

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	4
ขอบเขตของการวิจัย	5
นิยามศัพท์เฉพาะ	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
กรอบแนวคิดของงานวิจัยที่ได้รับ	7
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	9
แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	9
แนวคิดเรื่องความขัดแย้ง	9
แนวคิดการจัดการกับความขัดแย้ง	10
แนวคิดความขัดแย้งทางทรัพยากรธรรมชาติ	11
แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวม	17
แนวคิดด้านสิทธิชุมชน	19
แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่	21
แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย	24
ผลงานที่เกี่ยวข้อง	26
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	28
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	28
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	30
การเก็บรวบรวมข้อมูล	31
การวิเคราะห์ข้อมูล	32

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	33
ความเป็นมาของพื้นที่	33
ประเด็นของปัญหาที่เกิดขึ้น	38
กรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ	46
ตัวแปรและแรงขับที่ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชน	58
ของชาวบ้านป่าสักงาม	
กลยุทธ์ ปัญหาและอุปสรรค ในการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน	63
ข้อสรุปของประเด็นการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชน	69
ข้อเสนอแนะในการลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น	71
บทที่ 5 พรรณณาผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	73
การพรรณณาผลการวิจัย	73
อภิปรายผล	75
ข้อเสนอแนะ	77
บรรณานุกรม	79
ภาคผนวก	84
ประวัติผู้วิจัย	88

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1 การจำแนกชั้นคุณภาพลุ่มน้ำบ้านป่าสักงาม	35
ตารางที่ 4.2 การจำแนกช่วงอายุประชากรบ้านป่าสักงาม ปี 2555	37
ตารางที่ 4.3 การจำแนกอาชีพของครัวเรือนบ้านป่าสักงาม ปี 2555	38
ตารางที่ 4.4 พื้นที่สวนป่าแม่หอพระที่มีการดำเนินงานในเขตพื้นที่บ้านป่าสักงาม	44

ญ

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1 แผนผังแปลงสวนป่าแม่หอพระ	7
ภาพที่ 4.1 แผนผังแปลงสวนป่าแม่หอพระ	41
ภาพที่ 4.2 แปลงสวนป่าแม่หอพระ ในเขตบ้านป่าสักงาม	45
ภาพที่ 4.3 พื้นที่แปลง ปี 2522 ตอนที่ 1-3 ที่สวนป่าแม่หอพระได้เข้าตัดโค่น	53

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่เป็นพื้นฐานแก่มนุษย์มาตั้งแต่อดีต ที่มนุษย์ยังไม่มีวัฒนธรรม โดยเป็นแหล่งปัจจัยพื้นฐานสำหรับการดำรงชีวิต อันได้แก่ อาหาร ยา รักษาโรค ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และประโยชน์ในด้านอื่นๆตลอดมา โดยแนวความคิดเรื่องการบริหารจัดการป่าไม้ของไทยในสมัยก่อนการปฏิรูประบอบราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น โครงสร้างทางสังคมยังมีลักษณะอำนาจรวมศูนย์ที่กระจุกตัวอยู่ในเขตเมืองหลวง ทำให้รอบนอก และต่างจังหวัดมีอิสระในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ จึงกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์เกี่ยวกับเรื่องฐานทรัพยากรธรรมชาติระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นในระยะแรกไม่มีความขัดแย้งกัน เมื่อชุมชนไม่ได้อยู่ภายใต้การควบคุมจากรัฐ การจัดการทรัพยากรป่าไม้แต่ละชุมชนเป็นไปในลักษณะที่มีการวางกฎระเบียบและกฎเกณฑ์ไว้ในรูปแบบของจารีตประเพณี (Folk Way) ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตและการผูกพันในท้องถิ่นซึ่งคน หรือกลุ่มคนที่รวมกันเป็นชุมชนจารีตดั้งเดิม ที่ได้รับประโยชน์จากทรัพยากรนั้น ได้ถือสิทธิในการเก็บกิน และสิทธิในการบริหารจัดการ ป้องกันไม่ให้ผู้อื่นผู้ใดมาใช้ประโยชน์อันเป็นการละเมิดสิทธิของตนเอง

ภายหลังการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดินของประเทศไทยโครงสร้างอำนาจในการบริหารจัดการที่มีการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง (Centralization) และการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ทันสมัย (Modernization) มีการจัดตั้ง กระทรวง ทบวง กรม เพื่อประโยชน์ในการใช้อำนาจในด้านต่างๆของส่วนกลาง รวมทั้งผลประโยชน์ (Interest) ต่างๆจากทรัพยากรที่มีค่าต่อรัฐ เช่นกรณีไม้สัก ที่มีมากในภาคเหนือของประเทศไทย ผลจากการปฏิรูประบอบราชการดังกล่าวได้มีการจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นในปี พ.ศ. 2439 และได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติและกฎหมายต่างๆ เพื่อควบคุมกิจการป่าไม้และที่ดินมาอยู่ในความครอบครองของรัฐ ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ พ.ร.บ.ป่าไม้ พ.ศ. 2484 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2532) ที่มีการอนุญาตให้เอกชนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า ซึ่งมักจะมีชุมชนดั้งเดิมตั้งอยู่มาก่อนแล้ว ส่งผลให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ก่อนแต่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ต้องประสบปัญหาความขัดแย้ง และกลายเป็นผู้กระทำผิด จากสภาพปัญหาดังกล่าวได้สะท้อน

ให้เห็นถึงวิถีคิดในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงระหว่างชาวบ้านกับรัฐ (เสน่ห์ จามริก และยศ สันติสมบัติ.2538)

การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นผลประโยชน์โดยรัฐนั้น มักประสบปัญหาเกี่ยวกับเรื่องของสิทธิชุมชนอยู่บ่อยครั้ง โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีค่าทางเศรษฐกิจ รัฐได้เข้าไปจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมุ่งเน้นการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ แต่โครงการพัฒนาดังกล่าวมักเกิดความขัดแย้งกับชุมชนดั้งเดิมที่เคยใช้ทรัพยากรนั้นๆอยู่ ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าว สามารถเกิดขึ้นได้ในกลุ่มประชาชนที่ได้รับผลกระทบโดยตรงและทางอ้อม การเคลื่อนไหวทางสังคมจึงเป็นการนำเอาปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมมาเป็นจุดยืนของกลุ่ม เพื่อรวมตัวกันสร้างบทบาทเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการกำหนดนโยบายของรัฐ

สิทธิชุมชน จึงเป็นประเด็นที่มักถูกนำมาอ้างอิง เมื่อเกิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรระหว่างรัฐ ทนกับชุมชน ทั้งระหว่างรัฐกับชุมชน นายทุนกับชุมชน หรือแม้แต่ชุมชนกับชุมชนเองซึ่งปัจจุบันแนวคิดสิทธิชุมชนดังกล่าวได้รับความสนใจจากหลายฝ่ายทั้งภาครัฐ นักวิชาการประชาชน ซึ่งในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ได้บัญญัติเรื่องสิทธิชุมชนไว้ในหมวดที่ 3 ส่วนที่ 12

มาตรา 66 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมทั้งกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่

จัดการการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว

สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง

แม้ว่าสิทธิชุมชนไม่ใช่สิทธิครอบครองเป็นเจ้าของอย่างเบ็ดเสร็จเหมือนสิทธิปัจเจกเห็นได้จากกิจกรรมการจัดการป่าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ เศรษฐกิจชุมชน หรือการฟื้นฟูอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ล้วนเป็นกิจกรรมที่ต้องการการสนับสนุนจากเครือข่ายท้องถิ่น ประชาสังคม และรัฐ อย่างไรก็ตาม ชุมชนก็ได้สร้างเงื่อนไข กติกา ที่มีการควบคุมการใช้จากภายนอก ป้องกันการละเมิดสิทธิชุมชน ซึ่งกล่าวได้ว่า สิทธิชุมชนให้ความสำคัญกับผู้ที่ยั่งยืนดูแลทรัพยากรเพื่อความอยู่รอดของชุมชนเป็นอันดับแรก คนภายนอกจะมาอ้างสิทธิเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชนเมือง มาอยู่เหนือการมีชีวิตรอดของชุมชนไม่ได้ ระดับของการมีส่วนร่วมจึงลดหลั่นกันไปตามความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตและสังคมชุมชนหมู่บ้านอยู่กับฐานทรัพยากรธรรมชาติ โดยจัดความสัมพันธ์ในลักษณะที่ถือได้ว่าเป็น “สิทธิชุมชน” ที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ ซึ่งเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กันขององค์ประกอบด้านภูมิปัญญาในการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนรวมไปถึงองค์ประกอบด้านอำนาจของชุมชนในการจัดการดูแลเรื่องการใช้ทรัพยากรดังกล่าว

ในด้านอำนาจของชุมชน พบว่า ชุมชนสามารถจัดระเบียบความสัมพันธ์ในการเข้าถึงและใช้ทรัพยากรธรรมชาติในลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ ประการแรก ให้ความสำคัญกับ “สิทธิของผู้มาก่อน” ประการที่สอง ให้ความสำคัญกับการครอบครองเพื่อการใช้ประโยชน์ ประการที่สาม ให้ความสำคัญกับการครอบครองทรัพยากรในจำนวนจำกัดเฉพาะที่ใช้ประโยชน์ ประการที่สี่ ให้ความสำคัญกับสิทธิ โดยไม่สร้างความเดือดร้อน หรือละเมิดสิทธิผู้อื่น ทั้งนี้หลักสิทธิดังกล่าวมีความสลับซับซ้อนหรือมีความยืดหยุ่น เช่น สิทธิบางอย่างผู้ใช้ประโยชน์จะใช้ได้เพียงระยะสั้น ๆ ในขณะที่สิทธิบางอย่างผู้ใช้ประโยชน์สามารถครอบครองได้นานและค่อนข้างถาวรและสามารถสืบต่อสิทธิโดยลูกหลานได้ สิทธิบางอย่างคนอื่นสามารถร่วมใช้ได้ เป็นต้น

ในขณะที่รัฐมีการดำเนินการภายใต้กรอบกฎหมายและหลักการรักษาป่าตามกฎหมายที่ให้อำนาจในการดำเนินงานโดยถูกต้อง และชาวบ้านรักษาป่าด้วยแบบแผนวิถีชีวิตและจารีตประเพณีตามบรรพบุรุษ โดยเฉพาะเมื่อมีการให้ช่องทางในการเรียกร้องสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญปี 2550 ที่ให้ความสำคัญของสิทธิชุมชนมากขึ้น ระบบการจัดการของรัฐกับชาวบ้านจึงไม่ลงรอยกัน การดำเนินงานของหน่วยงานรัฐ และหลักการบริหารจัดการของชุมชน วางอยู่บน

หลักการและวิธีคิดที่แตกต่างและขัดแย้งกัน ทำให้การจัดการทรัพยากรโดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงฝ่ายเดียวไม่อาจทำได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกต่อไป ปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นเป็นอุปสรรคและปัจจัยสำคัญที่ทำให้ปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นเรื่องของที่ดิน น้ำ ป่า อันเป็นส่วนรวมของประชาชนทั้งประเทศ มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ปัญหาความขัดแย้งระหว่างรัฐและประชาชนในการจัดการบริหารทรัพยากรป่าไม้ของประเทศจึงไม่สามารถหาข้อยุติลงได้ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างบ้านสวนป่าแม่หอพระ และชุมชนบ้านป่าสักงาม เป็นอีกปรากฏการณ์ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่น และเป็นปัญหาที่สร้างแรงกดดันต่อทั้งสองฝ่าย ทั้งสวนป่าแม่หอพระที่ต้องดำเนินงานไปพร้อมๆกับการสร้างความเข้าใจและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนรอบพื้นที่ และชุมชนบ้านป่าสักงาม ที่พยายามปรับตัว และปรับกระบวนการต่อสู้ในประเด็นด้านสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากร ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ในปัจจุบัน โดยเฉพาะสิทธิชุมชนที่รัฐธรรมนูญปี 2550 ได้ให้ไว้ เช่นการเปลี่ยนจารีตประเพณีในการดูแลป่าให้กลายเป็นทางการมากขึ้น มีการเขียนกฎเกณฑ์เป็นลายลักษณ์อักษรแทนที่จะใช้จารีตหรือความเชื่อดั้งเดิม มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างชุมชนใกล้เคียง เพราะปัญหามีความหนักหน่วงขึ้น ซับซ้อนขึ้น และต้องการความร่วมมือร่วมใจของผู้คนเพิ่มขึ้นในการแก้ปัญหา

จากประเด็นดังกล่าวผู้ศึกษามีความสนใจในการแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับประเด็นปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ระหว่างสวนป่าแม่หอพระ และชุมชนบ้านป่าสักงาม ในด้านวิธีการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระ ผลการดำเนินงาน ปัจจัย หรือประเด็นที่นำมาสู่ความขัดแย้งกับชุมชนบ้านป่าสักงาม รวมไปถึงการศึกษากระบวนการเคลื่อนไหว กลยุทธ์ วิธีการของชุมชนบ้านป่าสักงาม ปัญหา อุปสรรค ในกระบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน เพื่อวิเคราะห์ความขัดแย้งในมิติต่างๆ อันจะเป็นการแสวงหาแนวทางในการลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ระหว่างรัฐ และชุมชนในอนาคต

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษารูปแบบ และปัจจัยที่นำมาสู่การเกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน
- 2.2 เพื่อศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามเพื่อปกป้องสิทธิของชุมชน ในด้านต่างๆ เช่น แนวคิด วิธีการ ช่องทาง กลวิธี ของการต่อสู้ดังกล่าว
- 2.3 เพื่อแสวงหาแนวทาง และข้อเสนอแนะในการลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐและชุมชน

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 ขอบเขตพื้นที่ในการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้จะมุ่งศึกษาในพื้นที่บ้านป่าสักงาม หมู่ 1 ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่การบริหารจัดการของสวนป่าแม่หอพระหมู่ 5 ตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ ที่ทับซ้อนตามที่ทั้ง 2 ฝ่ายอ้างสิทธิ์ต่อกัน

3.2 ขอบเขตของเนื้อหาในการศึกษา

การศึกษาการเคลื่อนไหวทางสิทธิชุมชนของชาวบ้านป่าสักงาม ต้องคัดการอุตสาหกรรมป่าไม้ ผู้วิจัยได้ศึกษาแล้วแบ่งเนื้อหาในการนำเสนอออกเป็น 5 บทมีรายละเอียดการนำเสนอในแต่ละบทดังต่อไปนี้

บทที่ 1 เป็นการนำเสนอบทนำที่มาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการศึกษารอบแนวคิด ประโยชน์ของการศึกษา ขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย การดำเนินการวิจัย นิยามศัพท์เฉพาะ และการนำเสนอเนื้อหาวิทยานิพนธ์ทั้งหมด

บทที่ 2 เป็นการนำเสนอแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยได้นำแนวคิด/ทฤษฎีความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรแนวการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาการเมือง แนวคิดด้านสิทธิชุมชนแนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม(Civil Society) แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้ง เป็นเครื่องมือและแนวทางในการศึกษา และการทบทวนวรรณกรรม เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 เป็นการนำเสนอระเบียบวิธีวิจัย ประกอบด้วย ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เครื่องมือการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล (พรรณนา)

บทที่ 4 เป็นการนำเสนอผลการศึกษาดำเนินการที่ได้ตั้งไว้ในวัตถุประสงค์ จำนวน 3 ข้อ คือ

4.1 นำเสนอความเป็นมาของพื้นที่ ทั้งทางด้านภูมิศาสตร์และสังคมของบ้านป่าสักงาม และ แนวทางยุทธศาสตร์องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ แผนการ แนวคิดและวิธีการในการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระ ในการบริหารจัดการพื้นที่ตามหลักกฎหมาย และวิชาการ

4.2 นำเสนอประเด็นที่นำมาสู่ความขัดแย้งระหว่างสวนป่าแม่หอพระ และชุมชนบ้านป่าสักงาม โดยลำดับเหตุการณ์ การดำเนินการ และผลการดำเนินการของทั้งฝ่ายสวนป่าแม่หอพระ และชุมชนบ้านป่าสักงาม ต่อประเด็นความขัดแย้งในแต่ละครั้ง

4.3 วิเคราะห์ อภิปรายผลการศึกษา บริบทของปัญหา ปัจจัย สาเหตุ ในมิติต่างๆ ทั้งในด้าน เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

4.3 นำเสนอแนวทาง และข้อเสนอแนะ ในการลดปัญหาความขัดแย้ง

ระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชนบ้านป่าสักงาม

บทที่ 5 เป็นบทสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผลและข้อเสนอแนะเพิ่มเติมของผู้ศึกษา

3.3 ขอบเขตในด้านระยะเวลา

3.3.1 ศึกษาปัญหาความขัดแย้งระหว่างองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และชุมชนบ้านป่าสักงาม ช่วงปี 2514 จนถึงปัจจุบัน เพื่อศึกษาประเด็นปัญหาในพื้นที่

3.3.2 ศึกษากระบวนการเคลื่อนไหว กลยุทธ์ กลวิธี และแนวทางการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน ช่วงที่มีกรณีพิพาทกับสวนป่าแม่หอพระ ปี 2514 จนถึงปัจจุบัน

4. นิยามศัพท์เฉพาะ

4.1 ชุมชน หมายถึง หมายถึงชุมชนท้องถิ่นที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่มาก่อนการประกาศให้เป็นเขตสวนป่าแม่หอพระ ในที่นี้หมายถึงชุมชนบ้านป่าสักงาม หมู่ 1 ตำบลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

4.2 ความขัดแย้ง หมายถึง สภาวะที่ผู้มีส่วนได้เสีย (บุคคล/กลุ่มบุคคล) ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้หรือเสียไปซึ่งสิทธิและอำนาจในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากที่ดินที่เป็นทรัพยากร ที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอีกฝ่ายหนึ่งต้องการ และผู้ได้เสียที่เป็นคู่กรณีหรือกลุ่มกรณี ได้พยายามต่อรองต่อสู้เพื่อให้ตนเองได้ประโยชน์ ผ่านการใช้อำนาจที่หลากหลาย

4.3 ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งได้รับประโยชน์หรือเสียประโยชน์ทั้งทางตรง และทางอ้อมที่ใช้พื้นที่สวนป่าแม่หอพระ ที่ส่งผลกระทบ เช่น ชาวบ้านป่าสักงาม องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ เครือข่ายลุ่มน้ำ อบต. รัฐ เป็นต้น

4.4 สิทธิชุมชน หมายถึง ประโยชน์ตามกฎหมายที่กลุ่มคนซึ่งอาศัยอยู่รวมกันในที่ใดที่หนึ่งมีร่วมกัน ในที่นี้หมายถึง ชุมชนบ้านป่าสักงาม

4.5 ผลประโยชน์ของรัฐ หมายถึง ความต้องการหรือความปรารถนาอันสำคัญยิ่งของรัฐ ตามนโยบายและแผนงานของรัฐบาล ความต้องการนั้นจึงมีลักษณะกว้างและค่อนข้างถาวรและเมื่อได้พิจารณากำหนด ขึ้นแล้ว ก็จะต้องมุ่งกระทำโดยต่อเนื่องเพื่อให้บรรลุผล

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

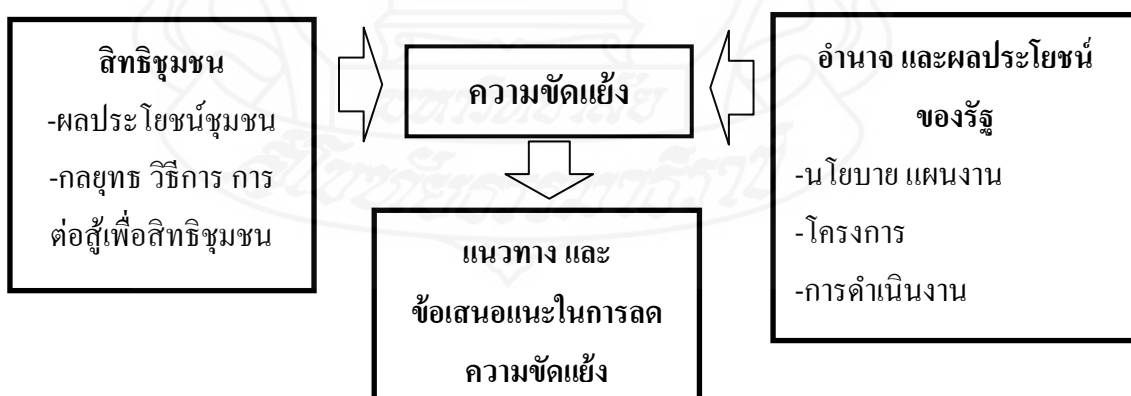
5.1 ได้ทราบปัญหา และปัจจัยที่นำมาสู่การเกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐและชุมชน กรณีสวนป่าแม่หอพระ และชุมชนบ้านป่าสักงาม

5.2 ได้ทราบกระบวนการในการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องสิทธิชุมชนในด้านต่างๆ เช่น แนวคิด วิธีการ ช่องทาง กลวิธี และผลการต่อสู้ดังกล่าว

5.3 ได้ข้อเสนอแนะ แนวทางในการลดความขัดแย้งระหว่างรัฐ และชุมชน

6. กรอบแนวคิดของงานวิจัย

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้ศึกษากำหนดวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นกรอบในการแสวงหาคำตอบในเรื่องของรูปแบบ และปัจจัยที่นำมาสู่การเกิดความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชน ในที่นี้คือ สวนป่าแม่หอพระซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐ และชุมชนบ้านป่าสักงาม ซึ่งมีความขัดแย้งในด้านสิทธิในการเข้าถึง และบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ ซึ่งชาวบ้านป่าสักงามได้อ้างสิทธิชุมชน การอยู่มาก่อนของชุมชน โดยได้ทำการศึกษาถึงกระบวนการเคลื่อนไหว ในด้านต่างๆ เช่น แนวคิด วิธีการ ช่องทาง กลวิธี ระดับการเคลื่อนไหว และผลของการต่อสู้ดังกล่าวของชุมชน และผู้มีส่วนได้เสีย อันจะนำมาซึ่งการแสวงหาแนวทาง และข้อเสนอแนะในการลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐ และชุมชน ดังแผนภูมิต่อไปนี้

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิด

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาเรื่องการต่อสู้ระหว่างสิทธิชุมชนกับอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐ กรณีศึกษา เรื่องความขัดแย้งระหว่างองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และชาวบ้านป่าสักงาม ตำบลวงเหนือ อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ได้แบ่งการทบทวนออกเป็น 2 ส่วน คือการทบทวนแนวคิดและทฤษฎี และการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์อธิบายปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นได้เป็นไปตามหลักการและเหตุผล และเป็นเครื่องมือในการวิจัยซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้กรอบทฤษฎีที่จะนำมาอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ดังต่อไปนี้

- 1.1 แนวคิดเรื่องความขัดแย้ง
- 1.2 แนวคิดการจัดการกับความขัดแย้ง
- 1.3 แนวคิดความขัดแย้งทางทรัพยากรธรรมชาติ
- 1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวม
- 1.5 แนวคิดด้านสิทธิชุมชน
- 1.6 แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่
- 1.7 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย
- 1.1 แนวคิดเรื่องความขัดแย้ง

ความขัดแย้งเป็นสิ่งที่ยากจะหลีกเลี่ยงตราบที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่และอยู่ร่วมกับผู้อื่น ในสังคมและมนุษย์มีความสนใจ ค่านิยม แนวคิดและความต้องการแตกต่างกัน แนวคิดความขัดแย้งมากมายได้พัฒนาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน พบว่าสาเหตุของความขัดแย้งเกิดจากการเห็นว่าจะไม่ได้รับความเป็นธรรมในการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ถูกกีดกันจากภายนอกมากเกินไป (เสริมศักดิ์ วิชาลาภรณ์, 2534: 77)

ความขัดแย้งเป็นกระบวนการของเหตุการณ์ต่างๆ จำนวนหนึ่งที่น่าไปสู่การกระทำที่ปรากฏชัดของปฏิสัมพันธ์ที่มีความรุนแรงที่มีขีดขั้นต่างกัน ในระหว่างอย่างน้อยสองฝ่าย ซึ่งระดับของความขัดแย้งขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้ที่รู้สึกขัดแย้ง ที่จะชี้ชัดถึงผลประโยชน์ของตนและขอบเขตความยืดหยุ่นของสังคมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดการความขัดแย้งของแต่ละสังคม (สุเทพ สุนทรเกสัช, 2535: 127-128)

และเมื่อมองเชิงเศรษฐกิจ ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจเป็นสาเหตุของความขัดแย้งทางสังคมและการเมือง คือการพยายามสนองประโยชน์ของตนเองหรือกลุ่ม เป็นสภาพปกติของสังคมและเศรษฐกิจ จึงทำให้เกิดการต่อสู้ระหว่างชนชั้น เพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนและกลุ่ม

สรุปความขัดแย้งเป็นปฏิสัมพันธ์รูปแบบหนึ่ง ซึ่งมาจากความรู้สึกเข้าข้างตนเองหรือกลุ่มตน จึงเกิดการต่อสู้เพื่อให้ได้ตามความต้องการ เมื่อเผชิญกับเป้าหมายที่ไม่สามารถทำให้ทุกฝ่ายพอใจได้ จึงเกิดการรวมตัวเป็นผลให้เกิดความกลมเกลียวของผู้มีผลประโยชน์ร่วมกันเพื่อต่อสู้เรียกร้องหรือดำเนินการเพื่อให้ไปถึงเป้าหมายของกลุ่ม

ความขัดแย้งหมายถึง การดิ้นรนเพื่อที่จะได้มาซึ่งของที่มีคุณค่า หรือเพื่อการอ้างสิทธิในฐานะ อำนาจ และทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด โดยมีสาเหตุมาจากความแตกต่างทางความคิดหรือผลประโยชน์ขัดกันในระยะอย่างน้อยสองฝ่าย และความขัดแย้งก็เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคม เช่น ความเปลี่ยนแปลงในสังคมก็เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดความขัดแย้งได้เช่นกัน (ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์, 2535: 186)

1.2 แนวคิดการจัดการกับความขัดแย้ง

เมื่อความขัดแย้งเกิดขึ้นนั้น จะสามารถหาวิธีแก้ไขข้อขัดแย้งได้ด้วยวิธีต่างๆ เช่น การเอาชนะ การประนีประนอม การจัดเหตุของปัญหา การปรับทัศนคติเข้าหากัน หรือการแก้ปัญหาาร่วมกัน วิธีการยุติความขัดแย้งมีอยู่ 3 แบบคือ การใช้อำนาจและการระงับ (Dominance and Suppression) การประนีประนอม (Compromise) และการแก้ปัญหาาร่วมกัน (Integrative Problem Solving) โดยการใช้อำนาจและการระงับมักแสดงออกในแนวทางของการบังคับ ใกล้เคียง หรือหลีกเลี่ยง ส่วนการประนีประนอมเป็นการใช้บุคคลที่สามเป็นผู้ตัดสิน การตกลงใช้กฎและปล่อยให้ตัดสินผลลัพธ์ของความขัดแย้งและการยอมใช้สินบนเพื่อยุติความขัดแย้ง สำหรับการแก้ปัญหาาร่วมกันนั้นทุกฝ่ายจะร่วมมือกันหาทางแก้ไขปัญหาให้ได้ผลลัพธ์ที่ทุกฝ่ายยอมรับ (สมยศ นาวีการ, 2536: 311-316)

จากที่กล่าวมาจะเห็นวิธีการจัดการกับความขัดแย้ง ถ้ามองตามหลักเป้าหมายของแต่ละฝ่ายมี 3 กลยุทธ์ใหญ่ๆ ด้วยกันคือ แบบแพ้-ชนะ (Win-lose strategy) แบบแพ้-แพ้ (Lose-loses strategy) และแบบชนะ-ชนะ (Win-win strategy) ซึ่งจากปรากฏการณ์การจัดการกับความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ที่ผ่านมามีส่วนใหญ่มักใช้วิธีแบบแพ้-ชนะ แบบแพ้-แพ้ และแบบชนะ-ชนะ ซึ่งการที่จะเลือกใช้วิธีการใดนั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์เดิมและสถานการณ์เกี่ยวกับความขัดแย้งของแต่ละคน การรับรู้เกี่ยวกับอำนาจในสถานการณ์ความขัดแย้ง ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลก่อนเกิดความขัดแย้งและทักษะที่จำเป็นในการแก้ไขความขัดแย้ง เช่น การศึกษาความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษา : เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาฮ้าง พบว่าการ

จัดการทรัพยากรที่สานประโยชน์ระหว่างรัฐกับชุมชน โดยการส่งเสริมให้ชุมชนมีความรู้และร่วมตัดสินใจใช้ทรัพยากร ผ่านแนวคิดการกระจายอำนาจสู่ชุมชนจะทำให้เกิดความสำเร็จในการจัดการทรัพยากร (ครุณี จงประสิทธิ์กุล , 2544) เป็นการนำกลยุทธ์แบบ ชนะ-ชนะ มาเพื่อจัดการกับความขัดแย้ง เป็นต้น

แต่ในชุมชนชนบทของเชียงใหม่พบว่ายังมีพลวัตของการแก้ไขความขัดแย้งในลักษณะการเรียนรู้ยู่คือ เมื่อบุคคลกลุ่มองค์กรภายนอกและชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกันหรือขัดกันย่อมเกิดขึ้นได้ ผลประโยชน์ที่ขัดกันจะก่อให้เกิดความขัดแย้งที่ปรากฏในชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และทรัพยากรธรรมชาติที่มีจำกัด แต่ความขัดแย้งที่พบว่ามี ความรุนแรงที่ก่อให้เกิดความเสียหายทั้งต่อร่างกายและทรัพย์สิน และส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านมากที่สุด ได้แก่ ความขัดแย้งในเรื่องที่ทำกินระหว่างชาวบ้านกับองค์กรภายนอก เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นแล้วชาวบ้านได้จัดการกับความขัดแย้งโดยวิธีลอบฝังลงถูกภายใต้การตัดสินใจของผู้นำชุมชนเป็นหลัก โดยอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์และแหล่งความรู้ในชุมชนประกอบกับการเรียนรู้จากภายนอกชุมชนผ่านทางสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุและโทรทัศน์ โดยเฉพาะการต่อสู้ของกลุ่มต่างๆ ที่มีประเด็นปัญหาใกล้เคียงกัน ซึ่งผลที่ออกมาไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ทำให้ชาวบ้านเริ่มตระหนักว่าการใช้วิธีรุนแรงไม่สามารถแก้ปัญหาได้ จึงเริ่มระดมสมองผ่านการเรียนรู้ประสบการณ์ รวมถึงการแสวงหาความรู้ที่จำเป็นจากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งต่อไป ชาวบ้านจึงเริ่มจัดการกับความขัดแย้งอย่างเป็นกระบวนการเต็มรูปแบบทุกขั้นตอนมีการเรียนรู้ทุกกระบวนการตัดสินใจ (ปทุมรัตน์ ต่ดวงศ์, 2544)

1.3 แนวคิดความขัดแย้งทางทรัพยากรธรรมชาติ

ความมั่นคงของรัฐกับความไม่มั่นคงของราษฎร ชัยอนันต์ สมุทวณิช และกุสุมา สนิทวงศ์ ณอยุธยา (2535: 10-11) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรธรรมชาติกับความมั่นคงซึ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันและกล่าวถึงความเสื่อมของทรัพยากรธรรมชาติถึงขั้นที่ไม่อาจคงอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจไว้ได้เกิดจากสาเหตุหลายประการแต่ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง โดยตรงก็คือ โครงสร้างอำนาจทางการเมืองการปกครองในระบอบการปกครองที่รวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลาง การ “เข้าถึง” ชนบทโดยส่วนกลางนอกจากจะเป็นไปในรูปของการขยายโครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) เช่น ถนน ไฟฟ้าและบริการต่าง ๆ เข้าไปในชนบทแล้ว ยังหมายถึงการขยายอำนาจ กรรมสิทธิ์ และการแสวงหาประโยชน์ของสถาบันและบุคคลจากส่วนกลางนอกจากนี้ การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ขาดประสิทธิภาพมีส่วนมาจากการรวมศูนย์อำนาจคือ ประการแรก รัฐบาลมักมองการแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรในระยะสั้น รัฐบาลมีแนวโน้มที่

จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าที่เพื่อความอยู่รอดทางการเมือง ประการที่สอง การขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติก็เป็นสาเหตุสำคัญของการขาดประสิทธิภาพ ทั้งนี้เป็นเพราะการหวงแหนอำนาจหน้าที่และความเชี่ยวชาญเฉพาะของแต่ละหน่วย ทำให้ขาดการวางแผนที่มีบูรณาการความขัดแย้งในเรื่องทรัพยากรนี้เกิดขึ้นจาก “ความรู้สึกถูกกดขี่เชิงเปรียบเทียบ” เพราะความไม่เท่าเทียมกันในการได้รับประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในสองมิติคือความไม่เท่าเทียมกันและไม่เป็นธรรมระหว่าง “ส่วนกลาง” กับ “ส่วนนอก” และความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชาติพันธุ์ ดังที่ได้กล่าวถึงข้างต้น องค์กรรัฐบาล บริษัทขนาดใหญ่ บุคคลผู้ทรงอิทธิพลอาจเข้ามายึดครองทรัพยากรในชนบท ระบอบการเมืองการปกครองอาจเอื้อต่อการร่วมมือกันระหว่างชนชั้นนำของส่วนกลางในรูปของที่เรียกว่า “distribution coalition” ซึ่งร่วมกันผลักดันชาวชนบทที่ยากจนและปราศจากอำนาจต่อรองทางการเมืองออกไปอยู่รอบนอกของการแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากร โดยการปลูกป่าเพื่อการพาณิชย์ การทำเหมือง การสร้างเขื่อน การสร้างสถานที่ตากอากาศ เป็นต้น

ปัญหาความขัดแย้งด้านทรัพยากรนี้เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจและกระบวนการพัฒนาทางการเมืองอย่างแยกไม่ออก ในขณะที่กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก่อให้เกิดลักษณะทางกรรมสิทธิ์และความสามารถในการใช้ปัจจัยการผลิต ซึ่งรวมถึงการเข้าถึงและการเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติด้วย การพัฒนาทางการเมืองจึงเป็นมิติของการลดหรือเพิ่มความขัดแย้งที่อาจเกิดจากการใช้ทรัพยากรดังกล่าว ชัยอนันต์ได้ให้ความสำคัญกับความขัดแย้งภายในรัฐ อันมีที่มาจากนโยบาย (หรือการไม่มีนโยบายที่ชัดเจน) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยเห็นว่านโยบายของรัฐเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อปัจจัยอื่นๆ เพราะนโยบายของรัฐก่อให้เกิดแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างที่เป็นไปและก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากร โดยรัฐมิได้มีนโยบายด้านการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมที่ดี มีเอกภาพและมีการชั่งน้ำหนักให้ลำดับความสำคัญแก่เป้าหมายที่อาจขัดแย้งกันได้สรุปได้ว่า ความมั่นคงและการพัฒนาที่ขาดมิติการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งมีผลทำให้รัฐกับราษฎรมีความขัดแย้งและเผชิญหน้ากันมากขึ้น เพราะการที่ราษฎรไม่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำให้ราษฎรเป็นเพียงผู้ถูกกระทำมากกว่าเป็นผู้มีส่วนตัดสินใจและรับรู้ในการดำเนินนโยบายต่างๆ ของรัฐ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2535: 89)

ความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรมีความสำคัญในมิติของทรัพยากรและเศรษฐกิจ ดังนี้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2543: 24/1-24/10)

1. อุดมการณ์และการตีความที่ไม่ตรงกันและขัดแย้งกันเกี่ยวกับสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร เป็นปัญหาพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรส่วนรวมทุกประเภทในทุกแง่มุมและพื้นที่

2. ความขัดแย้งกันเองในเชิงสิทธิเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร ส่งผลให้เกิดการวางแผนนโยบายที่สับสนเพราะทางหนึ่งเพื่อการใช้อย่างยั่งยืน ขณะที่อีกทางต้องการใช้โดยพึ่งพิงกลไกของรัฐ

3. ความขัดแย้งในระบบการจัดการการใช้ทรัพยากร ที่ไม่สอดคล้องกัน ฝ่ายหนึ่งต้องการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งต้องการอนุรักษ์ ทำให้นโยบายไม่มีความสอดคล้องกัน

4. ปัญหาด้านกฎหมายเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากร จากงานศึกษาสรุปว่าประเทศไทยมีกฎหมายเกี่ยวกับทรัพยากรส่วนรวมอย่างครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ ที่ดิน น้ำ ที่มาของปัญหากฎหมายคือการมองแยกประเภทขาดความเชื่อมโยงในมิติของความขัดแย้งที่เกี่ยวกับทรัพยากรระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่อธิบายถึงความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐที่มักเกิดจากปัญหาในแนวทางการปฏิบัติตามนโยบายที่ขัดแย้งกันเองอย่างน้อย 2 ประการคือประการแรก รัฐพยายามยึดทรัพยากรป่าคืนจากชาวบ้าน โดยอ้างการอนุรักษ์ ซึ่งขัดกับนโยบายการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการรักษาป่า ประการที่สอง เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้มงวดกวดขันการใช้ประโยชน์จากป่า แต่ขณะเดียวกันรัฐก็มีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเชิงพาณิชย์เพื่อส่งออกนโยบายที่ขัดแย้งกันทั้งสองนี้ ก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างรัฐกับชุมชน(ยศ สันตสมบัติ, 2544: 93-100)

ความจริงข้อขัดแย้งไม่น่าจะมีระหว่าง 2 ขั้ว คือ รัฐกับชุมชนเท่านั้น แต่ยังมี ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับนายทุน โดยเฉพาะการแย่งใช้ทรัพยากรป่า ที่ดินและน้ำของท้องถิ่น โดยนายทุนจากภายนอก จนเกิดผลกระทบหรือสร้างปัญหาต่อการดำรงชีพของชาวบ้าน บ่อยครั้งที่การเข้ามาของนายทุนได้รับการสนับสนุนจากช่องว่างทางกฎหมายหรือมีเจ้าหน้าที่ของรัฐหนุนช่วย ในขณะที่ชุมชนขาดอำนาจและการสนับสนุนจากกฎหมายเพื่อปกป้องทรัพยากรของท้องถิ่น เมื่อนายทุนไม่ยอมปฏิบัติตามกฎเกณฑ์จารีตประเพณีของท้องถิ่น ชุมชนก็ไม่สามารถบังคับเอาผิดหรือกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อแก้ปัญหาได้ นอกจากจะใช้วิธีลุกขึ้นประท้วงต่อต้านโดยตรง

ความขัดแย้งระหว่างชุมชนใกล้เคียงกัน ก็เป็นข้อเท็จจริงอีกประการหนึ่ง ในลักษณะการละเมิดสิทธิการใช้ทรัพยากรระหว่างกันและกัน และความรุนแรงจะเพิ่มมากขึ้น หากแต่ละชุมชนที่ใช้ทรัพยากรร่วมกันมีความแตกต่างหลากหลาย โดยเฉพาะในเรื่องความเป็นชาติพันธุ์ เป็นผลให้บางชุมชนจะรักษาป่าของตนแต่ไปบุกรุกป่าของหมู่บ้านอื่น เหตุผลเกิดจากการไม่ยอมรับอำนาจของชุมชนในการจัดการทรัพยากร และมักลงเอยด้วยการประนีประนอมกันเองจะพบว่าความขัดแย้งภายในชุมชน ส่วนใหญ่เกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มที่มีฐานะและ

ผลประโยชน์แตกต่างกัน เช่นกลุ่มเหมืองฝายและเจ้าของนาซึ่งต้องการรักษาป่าขัดแย้งกับกลุ่มที่มีผลประโยชน์จากการตัดไม้ซึ่งมักมีฐานะยากจน

นอกจากนี้ความขัดแย้งในเชิงของบริบทพื้นที่ ในการจัดการทรัพยากรที่ดินในภาคเหนือ มีความแตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่ นั่นคือ พื้นที่สูงกับพื้นที่ราบ ในพื้นที่สูงมีปัญหาการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นเพิ่มขึ้น เนื่องจากการเพิ่มและขยายตัวของพืชพาณิชย์ มักเป็นความขัดแย้งระหว่างแบบแผนการใช้ที่ดินของชุมชนดั้งเดิมกับนโยบายการใช้ที่ดินบนที่สูงของรัฐ โดยที่แบบแผนการใช้ที่ดินของคนบนที่สูงมักจะถูกมองจากรัฐและคนพื้นที่ราบว่า เป็นการใช้ที่ดินที่ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ คือ การใช้สารเคมีในการผลิต การเก็บกักน้ำ การใช้น้ำในการผลิตที่มากขึ้น เมื่อน้ำลงมาถึงเบื้องล่างปรากฏว่าน้ำมีสารเคมีตกค้างติดมาด้วยลงสู่ระบบชลประทานและเหมืองฝายตามลำดับ ดังนั้นนโยบายของรัฐต่อพื้นที่สูงจึงมุ่งควบคุมการใช้ที่ดินของคนบนที่สูงและจำกัดการเข้าถึงทรัพยากรของผู้คนที่อยู่ในบริเวณนี้ ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้วปัญหาเรื่องสารเคมีตกค้างนั้นคนบนที่สูงไม่ใช่ตัวแสดงหลักเพียงหน่วยเดียว แต่มีส่วนร่วมกระทำกันทั้งลุ่มน้ำเพื่อการผลิตในพื้นที่ของตน ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ที่ดินบนที่สูงจึงมีความสลับซับซ้อนขึ้น เมื่อถูกโยงใยเข้ากับปัญหาความมั่นคง ปัญหาเรื่องชาติพันธุ์ ปัญหาสุขภาพจิต และปัญหาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันทำให้การกำหนดนิยามปัญหาต่าง ๆ ในที่สูงถูกบงการจากคนชั้นนำในสังคมกระแสหลัก คือกลุ่มผู้ปกครอง ทั้งระดับรัฐและระดับท้องถิ่น บริเวณที่ราบลุ่มของภาคเหนือ นั้น ปัญหาความขัดแย้งในการใช้ที่ดินส่วนหนึ่งมาจากข้อจำกัดทางภูมิศาสตร์และระบบนิเวศธรรมชาติ ที่มีที่ดินทำกินอยู่ในบริเวณที่ราบพอแก่การยังชีพ ปัญหาเหล่านี้ถูกทำให้มีความเข้มข้นมากขึ้น เมื่อวิถีการผลิตแบบทุนนิยมเข้ามาครอบงำชุมชนชนบทมากขึ้น(ประเทือง นรินทรางกูร ณ อยุธยา, 2536: 129-130)

จากกรณีความขัดแย้งเรื่องสิ่งแวดล้อมจะพบว่าความขัดแย้งระหว่างรัฐและประชาชนในด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น เกิดจากสาเหตุ 2 ประเภท ประเภทแรกคือ ความขัดแย้งที่เกิดจากการเรียกร้องของประชาชนที่อาจได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐ เช่น ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนในป่า ความขัดแย้งระหว่างราษฎรที่ต้องอพยพเนื่องจากการสร้างสาธารณูปโภคของรัฐ เช่นทางด่วน เขื่อน รถไฟฟ้า ฯลฯ ความขัดแย้งเหล่านี้ เรียกรวมๆ ได้ว่าเป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการเรียกร้องสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประเภทที่สอง เป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการที่รัฐไม่บังคับใช้กติกาที่ตกลงกันไว้ขณะที่การแก้ไขปัญหาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเรื่องการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา รัฐกับชุมชนในชนบทและตามชายขอบประเทศ ได้ถือสิทธิและการจัดการดิน น้ำ ป่า ที่แตกต่างกันและเมื่อเกิดภาวะการณ์ไหลบ่าของการลงทุนจากต่างประเทศ ตามกระแสการพัฒนาที่ต้องการเปลี่ยนแปลงประเทศเป็นประเทศ

อุตสาหกรรม สงครามการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติจึงกลายเป็นวิกฤตของความขัดแย้ง ซึ่งได้ก่อให้เกิดการแยกเป็นสองขั้วของความคิดและสองขั้วของกลุ่มคนระหว่างรัฐฝ่ายหนึ่งกับชุมชนอีกฝ่ายหนึ่ง ในสองระดับ (มิ่งสรรพ ขาวสะอาด, 2538: 22-23) คือ

1. ความขัดแย้งระดับท้องถิ่น ซึ่งชาวบ้านได้พัฒนาไปสู่การเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่ออยู่รอด

2. ความขัดแย้งระดับมหภาค ซึ่งกลายเป็นปัญหาอันอ่อนไหวในรัฐสภา ระหว่างพรรคการเมืองต่าง ๆ หรือระหว่างสื่อมวลชน นักวิชาการกับรัฐบาล

นอกจากความขัดแย้งซึ่งเกิดจากประชากรที่เพิ่มขึ้น และการแย่งชิงทรัพยากรที่เพิ่มขึ้นส่งผลให้นโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติส่วนใหญ่หลงติดกับคำว่า “การแย่งชิง” และ “การเมือง” ทำให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องของรัฐและสื่อมวลชนมักมองข้ามกระบวนการพัฒนาฟื้นฟู และจัดการเพื่อเพิ่มผลผลิตและประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งระยะยาวทั้งกับราษฎร และรัฐบาลในอนาคต ควรจะพิจารณาเชิงยุทธศาสตร์อนาคตใน 2 ระดับ (อเนก นาคะบุตร, 2536) คือ

1. ยุทธศาสตร์มหัพภาค โดยมุ่งกระจายความเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ ดิน น้ำ และป่าให้มาประสานประโยชน์กับสิทธิทางจารีตและการมีส่วนร่วมจัดการของชุมชนต่างๆ ตลอดจนกลุ่มและองค์กรอนุรักษ์ในทุกท้องถิ่น โดยมีรัฐเป็นผู้ให้ “สิทธิชุมชน” และยอมรับ “องค์กรชุมชน” ภายใต้กฎหมายใหม่ที่ประสาน “หลักนิติศาสตร์แห่งรัฐ” และ “หลักจารีตประเพณีของแต่ละชุมชน

2. ยุทธศาสตร์จุลภาค ระดับชุมชน แต่ละชุมชนต้องมุ่งการปรับระบบคิด ระบบคุณค่าที่สอดคล้องต่อทั้งจารีตและวิถีชีวิตชุมชนกับนโยบายและข้อกำหนดของรัฐบาลระดับเครือข่ายลุ่มน้ำเครือข่ายป่าชุมชน ต้องร่วมกันประสานข้อมูล วางแผนการพัฒนาออกกฎระเบียบควบคุมกัน ตลอดจนมีเวทีแก้ไขข้อพิพาทโดยมีเจ้าหน้าที่รัฐเป็นตัวกลางรวมทั้งประสานผลักดันประสานประโยชน์ ประสานจิตสำนึกร่วมกับกลุ่มแนวร่วมอนุรักษ์ชนชั้นกลางสถาบันวิชาการ สื่อมวลชน

แนวคิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรแนวการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยา การเมือง

แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง เป็นแนวคิดที่มุ่งวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาของสิ่งแวดล้อมที่นอกเหนือจากการวิเคราะห์เชื่อมโยงปัญหาทรัพยากรไว้กับปัจจัยทางด้านประชากร เช่นการเพิ่มของประชากร การขาดความรู้ของประชากร ฯลฯ ที่วิเคราะห์จากนักสิ่งแวดล้อมกระแสหลัก โดยสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาสิ่งแวดล้อมประการหนึ่งปัญหาทรัพยากรเกิดจากความล้มเหลว

ของการบริหารของรัฐที่เน้นด้านเศรษฐกิจระบบทุนนิยม ที่ผลักดันให้รัฐเป็นเครื่องมือเพื่อหาผลประโยชน์ทางทรัพยากรธรรมชาติ รัฐใช้อำนาจอ้างความเป็นเจ้าของและทำหน้าที่จัดการโดยรัฐ การเข้ามากดดันการทำกินของคนชายขอบโดยอาศัยมาตรการทางกฎหมาย นโยบายเรื่องที่ดิน รวมถึงนโยบายทางสิ่งแวดล้อม ซึ่งนำไปสู่ความไม่มั่นคงทางสังคมและทรัพยากรธรรมชาติ และก่อให้เกิดความขัดแย้งรวมทั้งปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรม โดยเฉพาะในประเทศโลกที่สาม ซึ่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในไทย ที่มีสาเหตุจากการพัฒนาของรัฐที่เน้นทางเศรษฐกิจที่ก่อให้เกิดช่องว่างระหว่างเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงสิทธิการเข้าถึงทรัพยากรระหว่างชาวบ้านและผู้มีอิทธิพลในชุมชน หรือระหว่างชาวบ้านกับผู้เข้ามาฉวยโอกาสจากภายนอก ดังนั้นตามแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองสามารถสรุปได้ว่า นโยบายของรัฐที่อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยมมักก่อให้เกิดปัญหาขัดแย้งในการแข่งขันการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นนั้นๆ รัฐที่เน้นด้านเศรษฐกิจระบบทุนนิยม ทำให้เกิดความแตกต่างระหว่างชนชั้น

ในส่วนของแนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองในช่วงเริ่มต้นของกลุ่มนักวิชาการในประเทศไทยได้นำเสนอถึงภาพของความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในประเทศ เช่น ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา (2529:93-95) ได้สรุปประเด็น การวิเคราะห์หรือคาดคะเนภาวะและแนวโน้มของการเกิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรต้องพิจารณาทั้งองค์ประกอบด้านตัวบุคคลและสภาพการณ์ ดังนี้ภาวะและแนวโน้มของการเกิดความขัดแย้งขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 2 องค์ประกอบได้แก่ ลักษณะและระดับความรุนแรงขององค์ประกอบเฉพาะตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความขัดแย้ง เช่น การมีปัญหาคารปรับตัว ขอบป้องกันตนเอง เป็นต้นและสภาพการณ์ที่เป็นชนวนก่อให้เกิดความขัดแย้ง ยังมีปริมาณและระดับความรุนแรงขององค์ประกอบทั้งสองนี้มากขึ้นเท่าใดก็ยังมีโอกาสของการเกิดความขัดแย้งได้มากและรุนแรงมากขึ้นเท่านั้น เพราะทั้งสองจะทำงานร่วมกันจะกระตุ้นและส่งเสริมซึ่งกันและกัน จะก่อให้เกิดความขัดแย้งต่างๆขึ้นตามแต่จะมากหรือน้อย เช่น การแก่งแย่งแข่งขัน การใช้อำนาจบังคับควบคุม โดยตัวอย่างที่ชัดเจนของการใช้อำนาจคืออำนาจทางวิทยาศาสตร์ดังที่ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2536) เสนอให้เห็นถึงการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อแก้ไขความขัดแย้งจากการใช้มาตรการขยายพื้นที่อนุรักษ์ในพื้นที่ป่าในภาคเหนือของไทย ที่มีผลต่อการเข้าถึงทรัพยากรของชาวบ้าน เพราะรัฐอาศัยเครื่องมือทางภูมิศาสตร์ การทำแผนที่ของรัฐ ราชอาณาจักรสำรวจข้อมูลภาคสนาม ที่สามารถชี้ให้เห็นจุดที่ตั้งของพื้นที่ทำกินของชุมชนดังนั้นจึงเป็นสาเหตุการเกิดการซ้อนทับที่ทำกิน ที่นำไปสู่ความขัดแย้งและการรวมกลุ่มต่อต้านดังเช่นการนำเสนอแนวคิดของอัจฉรา รัศยุติธรรม (2542) กล่าวว่า ป่าชุมชนในภาคเหนือ ที่ชุมชนมีระบบการจัดการทรัพยากรผ่านกลไกทางวัฒนธรรม เกิดการผูกขาดอำนาจในการจัดการทรัพยากร ภายใต้ทิศทางพัฒนาประเทศที่มุ่งสู่การสร้าง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ได้ทำลายทรัพยากรในท้องถิ่น

ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากร ได้นำไปสู่การเกิดปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับท้องถิ่น รวมถึงการลุกขึ้นของชุมชนภาคเหนือทวงถามสิทธิ ความเป็นธรรมเป็นทางเดียวที่ชุมชนจะรักษาทรัพยากรธรรมชาติไว้จนเป็นที่มาของการก่อตัวของขบวนการป่าชุมชนภาคเหนือ เมื่อเกิดความขัดแย้งในลักษณะดังกล่าวขึ้นมักมีผลต่อการเพิ่มปริมาณและความรุนแรงในการแสดงออกของบุคคลที่มีลักษณะ โน้มนำกับความขัดแย้ง และในทำนองเดียวกันยังเพิ่มโอกาสและความรุนแรงของสถานการณ์ที่กระตุ้นความขัดแย้งยิ่งขึ้น ตัวอย่างความขัดแย้งที่ชัดเจนในประเทศไทยพบได้จากการศึกษาของ ยศ สันตสมบัติ (2544 : 169-170) ได้จำแนกความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ไว้ 4 ลักษณะ คือ 1) ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ ซึ่งเกิดจากปัญหาในแนวทางการปฏิบัติตามนโยบายของรัฐที่ขัดแย้งกัน เช่น การเข้มงวดกับการใช้ประโยชน์จากป่าของเจ้าหน้าที่รัฐแต่ขณะเดียวกันรัฐก็มีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชพาณิชย์เพื่อส่งออก นโยบายที่ขัดแย้งกันนี้บางครั้งก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างรัฐกับชุมชน เพราะมีลักษณะเลือกปฏิบัติ ดังเช่นที่ปรากฏในงานของ กนกศักดิ์ แก้วเทพ และปราณี ขัตติยศ (2540) ได้กล่าวว่าสาเหตุของความไม่เสมอภาคความไม่เป็นธรรมในการวางนโยบายของรัฐในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อรวมสิทธิการใช้ประโยชน์ภาคใต้การตัดสินใจของรัฐ จึงมีส่วนซ่อนทับสิทธิชุมชนที่นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน และมีส่วนผลักดันให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านการทำงานของรัฐซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการเรียกร้องสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินควรได้รับ 2) ความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับผู้มีส่วนจทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่น ความขัดแย้งในลักษณะนี้มีสาเหตุมาจากความถักถักทางด้านกฎหมายและนโยบาย และการเลือกปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ โดยเฉพาะนโยบายที่สนับสนุนภาคธุรกิจให้สามารถใช้แทนทรัพยากรธรรมชาติได้โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและขาดการตรวจสอบอย่างจริงจังจากเจ้าหน้าที่รัฐส่วนทางด้านความขัดแย้งระหว่างชุมชนใกล้เคียงกัน มักเป็นความขัดแย้งที่เกิดจากการละเมิดสิทธิการใช้ทรัพยากรระหว่างกันและกัน แต่อย่างไรก็ตามความขัดแย้งประเภทนี้มักจบด้วยการประนีประนอม ส่วนความขัดแย้งภายในชุมชน ซึ่งเกิดจากการแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มที่มีฐานะและผลประโยชน์แตกต่างกัน เช่น กลุ่มเหมืองฝายและเจ้าของหน้าที่ต้องการรักษาป่าขัดแย้งกับกลุ่มผู้ค้าไม้หรือนายทุนที่ต้องการตัดไม้ก่อดำ โดยสรุปว่า การวิเคราะห์ปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรแนวการวิเคราะห์เชิงนิเวศวิทยาการเมือง โดยเฉพาะความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรของรัฐ ลักษณะการเข้ามาจัดการทรัพยากรโดยรัฐไม่ว่าจะเป็นการจัดการในเชิงนโยบาย การอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรของชุมชน การมีโครงการพัฒนาต่างๆในพื้นที่ การปิดกั้นโอกาสการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน ถึงแม้ว่าชุมชนดังกล่าวจะได้เคยอาศัยทรัพยากรนั้นเป็นปัจจัยในการดำรงชีวิตก็ตาม การพัฒนาและการ

จัดการของรัฐที่ผ่านมาเป็นการจัดการทรัพยากรของคนกลุ่มหนึ่งซึ่งอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจขาดการมองผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ย่อมส่งผลกระทบไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนนั้นๆ ในรูปแบบของการประท้วง การต่อต้านและการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมเพื่อเป็นช่องทางหนึ่งตามที่กลุ่มนั้นๆ ตั้งเป้าหมายไว้

1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรส่วนรวม

ในทางเศรษฐศาสตร์ สินค้าที่มีอยู่ในระบบเศรษฐกิจอาจแบ่งได้ 2 กลุ่มใหญ่ คือ สินค้าเอกชน (private goods) และสินค้าสาธารณะ (public goods) ในกรณีของสินค้าสาธารณะ มีลักษณะที่สำคัญ คือ 1) การไม่แข่งขันในการบริโภคระหว่างผู้บริโภค หมายถึงเมื่อบุคคลหนึ่งบริโภคสินค้าสาธารณะ ก็ไม่ได้ไปลดจำนวนสินค้าสาธารณะที่มีอยู่สำหรับบุคคลอื่น 2) การไม่สามารถกีดกันการบริโภคของบุคคลอื่นได้ เนื่องจากความไม่ชัดเจนในกรรมสิทธิ์ เป็นผลทำให้ไม่มีสิทธิเด็ดขาดในการใช้ประโยชน์และควบคุมดูแล หรือไม่สามารถกำหนดให้ใครใช้ประโยชน์ได้มากนักเพียงใด ถ้าแยกตามลักษณะของการแข่งขันกันในการบริโภคและความสามารถกีดกันกัน สามารถแยกได้เป็น 4 กลุ่ม คือ 1) สินค้าสาธารณะที่ไม่มีการแข่งขันกันในการบริโภค และต้นทุนการกีดกันผู้อื่นไม่ทำให้ได้รับประโยชน์ที่สูง (public goods) เช่น บริการป้องกันประเทศ 2) สินค้าเอกชน (private goods) มีลักษณะตรงกันข้าม คือ มีการแข่งขันในการบริโภค จำนวนที่ผู้บริโภคที่หนึ่งบริโภค ไปลดจำนวนที่ผู้บริโภคอีกคนสามารถบริโภคได้ ความสามารถในการกีดกันผู้บริโภคนอื่นก็มีต้นทุนต่ำ เช่น เสื้อผ้า เป็นต้น 3) สินค้าประเภท common-pool resources คือ สินค้าที่มีต้นทุนการกีดกันสูงเหมือนสินค้าสาธารณะแต่มีการแข่งขันกันในการบริโภคเหมือนสินค้าเอกชน เช่น พุ่มหญ้าเลี้ยงสัตว์ น้ำชลประทาน เป็นต้น เมื่อเกษตรกรคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่งได้ใช้น้ำชลประทานก็ไปลดปริมาณน้ำที่ใช้ของเกษตรกรอีกคนหนึ่งหรือกลุ่มหนึ่ง การกีดกันไม่ให้เกษตรกรอีกกลุ่มใช้น้ำต้องใช้งบลงทุนสูงสินค้าประเภทนี้อาจต้องมีการจัดการร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ 4) สินค้าที่สามารถกีดกันการบริโภคได้ง่าย มีต้นทุนการกีดกันต่ำ แต่ไม่มีการแข่งขันกันในการบริโภค (toll goods) เช่น ทางด่วน เป็นต้น (เบญจพรหม, 2538)

common-pool resources ตามที่กล่าวมาแล้วว่าเป็นสินค้ากึ่งสาธารณะ ที่มีการแข่งขันการบริโภค แต่มีความยากลำบากในการกีดกันคนอื่นๆ ในการบริโภค หรือมีต้นทุนการกีดกันสูง เพื่อการจัดสรรทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพโดยมีต้นทุนต่ำนั้น สินค้ากึ่งสาธารณะประเภทนี้จึงเหมาะสำหรับระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน (เบญจพรหม, 2543) อาทิ พุ่มหญ้าเลี้ยงสัตว์ ป่าหนองน้ำของหมู่บ้าน ซึ่งการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จะถูกจำกัดเฉพาะกลุ่มคนที่เป็นสมาชิกของชุมชน และชุมชนจะมีกฎระเบียบจารีตประเพณี เพื่อควบคุมการใช้ โดยชุมชนมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากสินค้าหรือทรัพยากรนั้นๆ ร่วมกัน common-pool resources จึงเป็นทรัพยากรที่สมาชิก

ในชุมชนหนึ่งๆ มีสิทธิ (right) ซ้อนทับอยู่ในหลายระดับ มีสิทธิในการหาประโยชน์จากหน่วยของทรัพยากรหรือผลผลิตจากระบบของทรัพยากรนั้นๆ ได้ อีกทั้งมีสิทธิในการจัดการ ออกกฎระเบียบควบคุมการใช้เพื่อทำให้ระบบทรัพยากรนั้นดีขึ้น ซึ่งกฎระเบียบในการจัดการและการใช้ประโยชน์นี้จะถูกตั้งขึ้นโดยชุมชน และชุมชนมีสิทธิที่จะกำหนดว่าใครมีสิทธิเข้าถึงและเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้น และอาจรวมถึงการถ่ายโอนสิทธิให้กับคนอื่นก็ได้ ทั้งนี้ภายใต้ข้อตกลงร่วมกันของคนในชุมชน

การมีระบบกรรมสิทธิ์ของชุมชนเป็นระบบกรรมสิทธิ์ที่มีความสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เป็นกรรมสิทธิ์ที่ชุมชนมีส่วนร่วมในทรัพยากรบางอย่าง เช่น ป่าชุมชน ระบบชลประทานของชุมชน เป็นต้น ซึ่งมีข้อดี คือ ทำให้มีต้นทุนในการดูแลรักษาทรัพยากรนั้นๆ ต่ำ (enforcement costs ต่ำ) เมื่อเทียบกับการให้เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐ เช่นกรณีของป่าไม้ ถ้าเป็นของรัฐชุมชนอาจแสวงหาผลประโยชน์โดยไม่ดูแลรักษาหรือฟื้นฟูเนื่องจากไม่มีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ รัฐจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการปกป้องป่าไม้และบุคลากรเป็นจำนวนมากเพื่อการนี้ (Bromley and Cernea, 1989 และ Ostrom, 1990 อ้างใน เบญจพรธรรม, 2538) ในระบบกรรมสิทธิ์ร่วมกันของชุมชน (communal property system) เป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพยากรที่สำคัญของชุมชน ตั้งอยู่บนหลักการของสิทธิการใช้ทรัพยากรที่มีระบบการจัดการโดยกลุ่มผู้ใช้ ซึ่งจะกำหนดกฎเกณฑ์ว่าใครบ้างมีสิทธิใช้ ใครบ้างไม่มีสิทธิและควรใช้อย่างไร ทรัพย์สินแบบนี้แม้ว่าจะถือเป็นทรัพย์สินส่วนรวมแบบหนึ่ง แต่ก็ต่างจากทรัพย์สินส่วนรวมแบบอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็ทรัพย์สินสาธารณะประเภท open-access ก็ดี เพราะทรัพย์สินแบบนี้ทุกคนมีสิทธิใช้อย่างไม่มีกฎเกณฑ์ ระบบทรัพย์สินร่วมกันของชุมชนนี้มีชุมชนเป็นทั้งผู้ใช้และผู้จัดการ ซึ่งมักจะเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่มีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานของชุมชนท้องถิ่นทั่ว

ในภาคเหนือของประเทศไทยจะมีระบบทรัพย์สินทำนองเดียวกันนี้ เรียกว่า สิทธิหน้าหมู ซึ่งมีหลักการพื้นฐานในการใช้ทรัพยากรในระดับชุมชน ยึดอยู่บนความคิดว่าด้วยสิทธิการใช้มากกว่ากรรมสิทธิ์หรือความเป็นเจ้าของ หลักการเหล่านี้เป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นธรรมในสังคม เพราะช่วยให้ทุกคนในชุมชนมีสิทธิในการใช้ทรัพยากรร่วมกันอย่างเป็นธรรม และรักษาความสมดุลของระบบนิเวศเอาไว้ในเวลาเดียวกันการตัดสินใจใช้ทรัพยากรของชุมชนจะเชื่อมโยงระหว่างความมั่นคงทางสังคมของชุมชนในระบบนิเวศกับสถานะแวดล้อมอยู่เสมอ จึงทำให้เกิดความเป็นธรรมต่อระบบนิเวศมากกว่าการใช้ทรัพยากรของบุคคลนอกระบบนิเวศหรือนอกชุมชนที่มักจะไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

ภายใต้มุมมองสิทธิการใช้ของชุมชน นอกจากจะไม่ใช้หลักของการกีดกันแล้ว ยังมีหลักการสำคัญอื่นๆ ผสมผสานอยู่ด้วย คือ หลักการของ สิทธิเชิงซ้อน (complexity of rights) ซึ่งเป็น

หลักในการจัดการสิทธิในลักษณะที่ซ้อนทับกันได้บนหน่วยของพื้นที่เดียวกัน หรือหน่วยของสิ่งของหนึ่งยกตัวอย่างเช่น กรณีของการจัดการที่นาแม่ที่นาผืนหนึ่งมีชาวบ้านคนหนึ่งเป็นเจ้าของที่นา และเจ้าของนามีสิทธิที่จะเก็บเกี่ยวข้าวที่เขาปลูกในที่นาของเขา แต่หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วทุ่งนานั้นเจ้าของก็ไม่ได้ปิดกั้นให้ชาวบ้านคนอื่นเอาวัว ควายไปปล่อยในที่นาของตนเอง หรือในช่วงพักนาหลังจากไถเสร็จ ก็มีได้ปิดกั้นให้คนอื่นในชุมชนเข้าไปจับปลา ในกรณีที่ปลานั้นอยู่ในธรรมชาติไม่ใช่ปลาที่เจ้าของนาเลี้ยงไว้ รวมถึงการเก็บผักต่างๆในที่นาของเขา ในมุมมองของชาวบ้านแล้วที่นานั้นจะประกอบไปด้วย สิทธิปัจเจกชนในฐานะเป็นเจ้าของนา และสิทธิของการใช้ที่ดินเป็นสิทธิหน้าหมู่บ้านของชาวบ้านคนอื่นๆในชุมชน จึงมีนัยของ สิทธิชุมชนอยู่ด้วย

1.5 แนวคิดด้านสิทธิชุมชน

“สิทธิชุมชน” เป็นคำที่ถูกผลิตขึ้นมาใหม่ ในฐานะความเป็นวาทกรรมที่ให้ ความหมายและคุณค่ากับสิ่ง หนึ่งที่เกิดและดำรงอยู่มาช้านานแล้ว “สิทธิ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานแปลว่า “อำนาจอันชอบธรรม” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525) คำพิงคำว่า “อำนาจ” นั้น ในทางสังคมวิทยา หมายถึง ความเป็นไปได้ที่บุคคลหนึ่ง สามารถกำหนดให้อีกบุคคลหนึ่งกระทำ ตามความต้องการของตน โดยไม่คำนึงว่าอีกฝ่ายหนึ่งต้องการกระทำหรือไม่ หรือรู้สึกอย่างไร (สุริยา สมุทรคุปต์, 2536) ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525) ให้ความหมาย “อำนาจ” คือความสามารถหรือสิ่งที่สามารถทำหรือบันดาลให้เกิดสิ่งใดได้ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525) “สิทธิ” นั้นจึงไม่ใช่อำนาจหรือความมีอำนาจเพียงเท่านั้นแต่ “สิทธิ” ต้องเป็นอำนาจที่ถูกกำกับด้วย “ความชอบธรรม” อันหมายถึงอำนาจที่ถูกต้องตามหลักธรรม ตามหลักของคุณงามความดี ความถูกต้อง ความยุติธรรม เช่น หลักศาสนา หลักกฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ประเพณีและเกณฑ์คุณค่าที่คน ในสังคมหนึ่ง ๆ ยึดถือร่วมกัน ในภาษาอังกฤษ “สิทธิ” จึงตรงกับคำว่า “right” ซึ่งแปลว่าความ ถูกต้อง ในบางตำราอาจใช้คำว่า “สิทธิอำนาจ” ในความหมายเดียวกัน การที่คนผู้หนึ่งมี “สิทธิ” ใน สิ่งหนึ่งสิ่งใดนั้น จึงหมายถึงว่า สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่คนผู้นั้นพึงมีพึงได้อย่างถูกต้อง คนอื่นต้องยอมรับ จะขัดขวางหรือติรอนไม่ได้ (วีระ สมบูรณ์, 2545)

“ชุมชน” ในความหมายดั้งเดิมหมายถึง “หมู่บ้าน กลุ่มคน ที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคม ขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525) แต่ในความหมายที่กว้างขวางออกไปในสังคมสมัยใหม่ ปรากฏเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมใน รูปแบบใหม่ ๆ ขึ้นมากมาย ที่สมาชิกอาจมิได้อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน แต่มีความผูกพัน มี ผลประโยชน์เดียวกัน มีชะตากรรมร่วมกัน สมาชิกแต่ละคนนิยามตนเองว่าเป็นหนึ่งในวงสัมพันธ์ นั้นและสังคมก็รับรู้ว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนั้น เช่น ชุมชนทางอากาศ ชุมชนผู้ได้รับ

ผลกระทบ ผู้เดือดร้อนจากการพัฒนา คนพิการ ฯลฯ ดังนั้น “ชุมชน” จึงหมายถึง วงสัมพันธ์ในลักษณะที่กว้างขวางออกไปดังกล่าวด้วย

ดังกล่าวแล้วว่า “สิทธิชุมชน” เป็นอุดมการณ์ที่แนบแน่นกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนมาอย่างยาวนาน (ชลธิรา สัตยาวัฒนา, 2546) จากการใช้ชีวิตร่วมกันของชาวชุมชนที่ต้องพึ่งพาอาศัย ร่วมทุกข์ร่วมสุข เกิดความเอื้ออาทรและผูกพัน ความขัดแย้งแตกแยกที่เกิดขึ้นจะผลักดันให้มีการคิดค้นหาวิธีการจัดการภายในให้ลุล่วงไป ความเป็นไปของชุมชนในลักษณะดังกล่าว พัฒนาให้เกิด “กฎเกณฑ์” ที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่เป็นข้อบัญญัติอันศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวชุมชนยึดถือร่วมกัน แฝงอยู่ในวิถีชีวิตชุมชน เกิดการผลัดซ้ำ เกิดการพัฒนาเป็นแบบแผนที่แข็งแรง ข้อบัญญัติดังกล่าวของชุมชน เป็นข้อบัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับ “ขอบเขตอำนาจ” ที่สมาชิกแต่ละคนแต่ละฐานะพึงมี พึงได้รับท่ามกลางการดำเนินชีวิตด้วยกัน อำนาจนั้นเป็นอำนาจที่ทุกคนยอมรับภายใต้ “คุณค่า ที่ยึดถือร่วมกัน” เป็นอำนาจที่มีความชอบธรรม ก็คือ “ระบบสิทธิ” ของชุมชนนั่นเอง ระบบสิทธิของชุมชนหรือสิทธิชุมชนจึงปรากฏอยู่ในทุกมิติของชีวิตชุมชน ตั้งแต่ระบบการจัดการทรัพยากร ระบบเกษตรกรรม ระบบการดูแลสุขภาพ ระบบการศึกษา ระบบการปกครอง ระบบยุติธรรมของชุมชน ฯลฯ แต่ในวงวิชาการให้ความสนใจและศึกษาอย่างเป็นระบบมากที่สุด ก็คือ “สิทธิในทรัพย์สิน” หรือลักษณะ กรรมสิทธิ์ ซึ่งการศึกษา “พัฒนาการของสิทธิการถือครองที่ดินในสังคมโบราณ” ของ แม็ค เวเบอร์ (Max Weber) ตั้งแต่ปี 1909 (2452) พบว่า สังคมต่าง ๆ ได้จำแนกแยกแยะสิทธิในทรัพย์สินออกเป็นประเภทต่างๆ มากมาย ตั้งแต่กรรมสิทธิ์เอกชน กรรมสิทธิ์ของรัฐ และกรรมสิทธิ์ของชุมชน บนพื้นฐานของ “สิทธิในความเป็นเจ้าของ” (right of ownership) โดยมักจะปรากฏอยู่อย่างเป็นทางการในกฎหมาย แต่เมื่อวิเคราะห์ลึกลงไปถึงการจัดสรรที่เป็นจริงในสังคมต่าง ๆ กลับพบว่า การจัดการเกี่ยวกับการถือครองในที่ดินมีความสลับซับซ้อนเป็นอย่างมาก แต่ละสังคมไม่ได้ยึดใน “สิทธิความเป็นเจ้าของ” อย่างเดียว หากยังใช้หลักการอื่นผสมผสานอยู่ด้วย เช่น หลักของ “สิทธิการใช้” (usefruct right) ซึ่งหมายถึงให้ผู้ที่กำลังใช้ประโยชน์ในที่ดินนั้นมีสิทธิครอบครอง แต่จะสูญเสียสิทธินั้นไปเมื่อเลิกใช้ที่ดิน ซึ่งจะเปิดโอกาสให้ผู้อื่นมาใช้ประโยชน์แทนที่ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544)

ระบบสิทธิที่หลากหลายซับซ้อนของสังคมชุมชน ที่กล่าวถึงเป็น “สิทธิตามจารีตประเพณี” (customary right) ซึ่งมักจะแตกต่าง ขัดแย้งกับสิทธิตามกฎหมาย (legal right) ทั้งนี้เพราะสิทธิตามจารีตประเพณี มักจะตั้งอยู่บนหลักของ “สิทธิทางศีลธรรม” อย่างเคร่งครัด ขณะที่สิทธิตามกฎหมายนั้นจะผสมผสานหลักการทางการเมืองและเศรษฐกิจด้วย (อานันท์ กาญจนพันธุ์, เล่มเดียวกัน)

1.6 แนวคิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่

Gail omvedt (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, ในณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2543 : 55) ให้ทัศนะว่าการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ถือเป็นขบวนการทางสังคมในความหมายที่ว่า “ มีการจัดองค์กร โครงสร้างและอุดมการณ์ทั่วไปในแนวกว้างที่มุ่งจะเปลี่ยนแปลงสังคม”

Turner and Killian(1957: 308) ได้ให้ความหมายของกระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมคือ การรวมกลุ่มปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง เพื่อเปลี่ยนแปลงหรือยับยั้งการเปลี่ยนแปลงสังคม หรือในกลุ่มที่ตนเองมีส่วนร่วม

Lyman (1995: 115) ได้กล่าวว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมหมายความถึงกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต บรรทัดฐานของสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายไม่เฉพาะการปฏิรูปทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้น แต่ยังมีหวังที่จะบรรลุเป้าหมายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมและสิทธิส่วนบุคคล แต่ไม่อาจเป็นไปได้ในขณะนี้ ภายใต้บริบทการบริหารบ้านเมืองตามทัศนคติและบรรทัดฐานแบบดั้งเดิมอยู่

ผาสุก พงษ์ไพจิตร (พัชรินทร์ ลาภานันท์และคณะ, ในชลธิรา สัตยวัฒน์, 2546:138) ให้คำจำกัดความ ของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมือง (Social Movement) ว่าเป็นเรื่องของการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ (Collective action) ซึ่งอาจมีเป้าหมายแตกต่างกันไป และได้เสนอว่า การทำความเข้าใจขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองแนวใหม่ “โลกที่สาม” (รวมทั้งประเทศไทย) โดยใช้แนวคิดที่พัฒนาจากตะวันตก ต้องคำนึงถึงความแตกต่างของบริบททางสังคมและเศรษฐกิจ กล่าวคือ

1. ขบวนการทางการเมืองในประเทศตะวันตก เกิดจากการไม่พอใจต่อคุณภาพชีวิตที่ตกต่ำ ไม่ใช่เรื่อง การทำมาหากิน และความอยู่รอดของคนระดับล่าง ดังที่เกิดในประเทศ “โลกที่สาม”ซึ่งผู้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวจะเป็นประชาชนระดับล่าง เช่น คนจน ชาวไร่ชาวนา คนขายของ และผู้ด้อยโอกาส ไม่ใช่ชนชั้นกลางเช่นในตะวันตก

2. การเคลื่อนไหวทางการเมืองหลายขบวนการในประเทศ “โลกที่สาม” มีฐานอยู่ที่ชุมชนไม่ใช่ชนชั้น เช่น ขบวนการทางเลือกการพัฒนา ขบวนการชนกลุ่มน้อย

3. ปัญหาประเทศ “โลกที่สาม” มีความซับซ้อนมากเพราะถูกรอบงำในระดับ คือการครอบงำของรัฐและตลาดซึ่งเป็นปัญหาสังคมโลก

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2542: 64) ได้สรุป ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ไว้ว่า

ประการที่ 1 ขบวนการเคลื่อนไหวเหล่านี้ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของชนชั้นอย่างเดียว
 ประการที่ 2 ประเด็นการเรียกร้องไม่ใช่เรื่องเดิมๆ ที่เป็นผลประโยชน์เฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของคนจำนวนมากจากหลายกลุ่มหลายชนชั้น

ประการที่ 3 ผู้เรียกร้องมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวด้วยตัวเอง ไม่ใช้การเรียกร้องผ่านกลไกของรัฐ หรือกลไกทางการเมือง เนื่องจากการไม่เชื่อมั่นไม่ศรัทธาความเป็นตัวแทนของพรรคการเมือง และความจริงจังของรัฐ

ประการที่ 4 เป้าหมายของการเรียกร้องต้องการสร้าง “กติกาหรือกฎเกณฑ์ชุดใหม่ในการดำรงชีวิต” ไม่ใช่การช่วงชิงอำนาจของรัฐ ดังเช่นขบวนการเคลื่อนไหวที่เป็นมาในอดีต

แนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้และยุทธวิธีของขบวนการทางสังคม

ประภาส ปิ่นตอกแต่ง (2546: 161) ได้แบ่งแนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้และยุทธวิธีของขบวนการทางสังคมไว้ดังนี้

1. ยุทธวิธีการขัดขวาง ทำลายระบบการเมือง(disruptive)ในช่วงทศวรรษ 1980s และ 1970s วิธีการดังกล่าวนี้ปรากฏให้เห็นอย่างกว้างขวาง ซึ่งเป็นการเข้าไปขัดขวาง กดดัน กระบวนการตัดสินใจในรูปแบบใหม่ที่นอกเหนือไปจากการ ใช้วิธีการผ่านกระบวนการเลือกตั้ง และการยึดอำนาจโดยทหาร ดังเช่น การเคลื่อนไหวประท้วงของขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิความเป็นพลเมือง ที่นำโดย มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ ขบวนการต่อต้านสงครามเวียดนาม ฯ ล ฯ วิธีการนี้เป็นการเข้าไปขัดขวางการตัดสินใจทางการเมือง และฝ่ายที่เผชิญหน้าด้วย เป็นวิธีการที่สะท้อนให้เห็นถึงการขอความเห็นอกเห็นใจ และการตั้งคำถามกับความชอบธรรมที่ดำรงอยู่ แบ่งเป็น 2 ระดับคือ

ระดับที่เป็นการกระทำแบบทำทลาย (direction) ที่ไม่ผิดกฎหมายแต่ใช้ความกล้าหาญกล้าได้กล้าเสียของผู้กระทำกร โดยมิต้นทุนความเสียหาย เช่น การบอยคอตรถเมล์โดยสารในการเคลื่อนไหวของขบวนการสิทธิความเป็นพลเมือง ฯ ล ฯ

ระดับของกิจกรรมที่มีลักษณะผิดกฎหมาย แต่เป็นปฏิบัติการด้วยยุทธวิธีไร้ความรุนแรงเช่น การดื้อแพ่ง ฯ ล ฯซึ่งมีรูปแบบของยุทธวิธีการขัดขวางดังต่อไปนี้

- การดื้อแพ่ง (Civil disobedience) การดื้อแพ่งเป็นการกระทำที่ฝ่าฝืนและต่อต้านกฎหมายโดยสันติวิธี เป็นการกระทำในเชิงศีลธรรม เป็นการประท้วงหรือคัดค้านคำสั่งกฎหมายของผู้ปกครองที่ยุติธรรม หรือเป็นการต่อต้านการกระทำของรัฐบาลที่ประชาชนเห็นว่าไม่ชอบธรรม

- การบอยคอต (boycott) คือ เป็นการกระทำที่ไม่ผิดหรือละเมิดกฎหมาย แต่ต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนด้วยการสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจ ความสะดวกสบายของผู้ร่วมมือกระทำ การดั่งตัวอย่างการบอยคอตที่สำคัญ ที่เคยถูกนำมาใช้โดยขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิความเป็นพลเมืองในทศวรรษ 1960s โดยเป็นยุทธวิธีอย่างแรกที่ถูกเลือกที่ Montgomery มลรัฐ Alabama ในช่วง 1995-1996 นำโดย มาร์ติน ลูเธอร์ คิง จูเนียร์ และ โบสถ์ของคนผิวดำซึ่งเป็นการบอยคอตรถเมล์โดยสารที่แย่งแยกสีผิว วิธีการดังกล่าวนี้ได้เป็นเครื่องหมายสำคัญของการเกิดขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิทธิของพลเมือง

- การนั่งประท้วง (sit-ins) คือ รูปแบบในการบุกเข้าไปนั่งประท้วงในสถานที่เฉพาะซึ่งมักจะเป็นที่หวงห้ามสำหรับกลุ่มคนที่บุกเข้าไป หรือไม่มีสิทธิหน้าที่ที่ถูกกระบุเอาไว้ในความสัมพันธ์ทางสังคมปกติ เช่น การห้ามคนผิวดำเข้าไปกินร้านอาหารร่วมกับคนขาวในยุคขบวนการเคลื่อนไหวสิทธิพลเมือง การบุกเข้าฝ่าเข้าไปนั่งในสถานที่ราชการ ห้องทำงานของผู้มีอำนาจทางการเมือง เพื่อให้มีการเจรจา ฯลฯ

ยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง (violence)

ลักษณะสำคัญของยุทธวิธีการใช้ความรุนแรง (violence) ที่สำคัญ คือ เป็นการทำให้เกิดการบาดเจ็บล้มตาย และความเสียหายทางด้านทรัพย์สินในสังคมประชาธิปไตยปัจจุบัน วิธีการใช้ความรุนแรงถูกนำมาใช้ น้อยกว่าวิธีการใช้ความรุนแรง จุดสำคัญที่ทำให้วิธีการนี้ลดความสำคัญลงไป ก็คือ รัฐสามารถควบคุม ผูกขาดความชอบธรรมในการใช้กลไกการปราบปราม และรัฐได้เข้ามาควบคุมการใช้ความรุนแรงในสังคมเผด็จการมักผลักดันให้ผู้ประท้วงหันไปใช้ความรุนแรง เพราะไม่สามารถเข้าถึงความชอบธรรมของการมีส่วนร่วมได้ถึงแม้ว่าวิธีการใช้ความรุนแรงจะสามารถสร้างความดึงดูดแก่ผู้คนโดยทั่วไป แต่ก็มีจำกัดที่น่าสะพรึงกลัว เพราะทำให้คนขาดความเห็นอกเห็นใจ ผลของการใช้ความรุนแรงทำให้เกิดความขัดแย้ง เผชิญหน้าและการเมืองแบบแยกขั้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบพันธมิตร รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มผู้ท้าทายระบบกับผู้มีอำนาจทางการเมือง

ยุทธวิธีตามช่องทางระบบการเมืองปกติ (convention)

ลักษณะสำคัญคือ เป็นวิธีการที่ไม่ต้องการความเอาใจจริงเอาใจความทุ่มเทสูง แต่สามารถดึงดูดผู้เข้าร่วมจำนวนมากได้ สามารถสะท้อนถึงนัยแห่งความคาดหวังของผู้เข้าร่วมแต่เกิดขึ้นจนมีลักษณะกลายเป็นวิธีการสถาบัน ซึ่งทำให้ขาดการทำลายต่อระบบปกติที่เป็นอยู่ ดังเช่น การเดินขบวน (demonstration) และการนัดหยุดงาน (strike) ซึ่งทั้งสองวิธีการนี้ได้กลายเป็นการต่อรองเชิงสถาบันที่มีพิธีกรรมกฎเกณฑ์ที่ตายตัว และความคาดหวังที่ชัดเจน ระหว่างผู้ที่ท้าทายและ

ผู้ที่เผชิญหน้าด้วยวิธีการดังกล่าวนี้อาจผนวกด้วยวิธีการรูปแบบอื่นๆด้วย เช่นการเดินทางบนเพื่อหาเสียงสนับสนุนจากชุมชนรอบข้าง สื่อมวลชน การปิดโรงงาน การยึดโรงงาน สถานที่ทำงาน ฯลฯ

1.7 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย

คำจำกัดความเรื่องเครือข่าย (Network) คือรูปแบบหนึ่งของการประสานงานของบุคคลกลุ่ม หรือ องค์กรหลายๆ องค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากรของตนเอง มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตัวเอง บุคคลหรือกลุ่มเหล่านี้ได้เข้ามาประสานงานกันอย่างมีระยะเวลา ยาวนานพอสมควร แม้อาจจะไม่มีกิจกรรมร่วมกันอย่างสม่ำเสมอก็ตาม แต่ก็จะมีการวางรากฐานเอาไว้(เปรียบเสมือนการมีสายโทรศัพท์ต่อเอาไว้) เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีความต้องการที่จะขอความช่วยเหลือหรือขอความร่วมมือจากกลุ่มอื่นๆเพื่อแก้ปัญหา ก็สามารถติดต่อไปได้ ในการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่าย แม้ว่าองค์กรเหล่านี้จะมีบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน เช่นมี เป้าหมายการทำงานร่วมกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน องค์กรเหล่านี้ก็ยังคงความเป็นเอกเทศอยู่ เพราะการเข้าร่วม เป็นเครือข่าย เป็นการเข้าร่วมเพียงบางส่วนขององค์กรเท่านั้น(กาญจนา แก้วเทพ ,2538)เครือข่าย คือระบบที่สมาชิกทั้งหลายเท่าเทียมกัน เป็นอิสระต่อกัน และสามารถยืนอยู่ได้ด้วยตนเอง จากคำจำกัดความข้างต้น จะเห็นได้ว่า เครือข่ายมีลักษณะสำคัญดังนี้ คือ มีกลุ่มบุคคลหรือองค์กร ซึ่งกลุ่มเหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์เป็นกระบวนการที่ ประสานกลุ่มหรือบุคคลเอาไว้ สิ่งที่ได้จากการมีปฏิสัมพันธ์ก็คือข่าวสารข้อมูลในรูปแบบต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ (หรือบางครั้งอาจไม่เป็นประโยชน์) ต่อการทำงาน มีการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกันลักษณะทั้ง 3 ประการข้างต้นเป็นลักษณะทั่วไปของกลุ่ม (Groups) หรือ องค์กร (Organizations) แต่เครือข่ายยังมีลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ความเป็นอิสระต่อกัน ความเป็นอิสระต่อกันนี้หมายถึงแต่ละกลุ่มก็มีเป้าหมายมีกิจกรรมของตนเองอยู่แล้ว การเข้าร่วมเครือข่ายเป็นการเข้าร่วมเป็นบางส่วนเพื่อทำกิจกรรม หรือ โครงการร่วมกันเมื่อโครงการสำเร็จแล้วเครือข่ายก็อาจสลายตัวไปได้

เครือข่ายมีลักษณะเฉพาะ แม้เครือข่ายจะมีลักษณะร่วมกับความเป็นองค์กรหรือกลุ่ม แต่ไม่ทุกกลุ่มหรือทุกองค์กรที่จะเรียกว่าเป็นเครือข่ายได้ ดังนั้น นอกเหนือจากคุณสมบัติขององค์กรที่ได้เสนอข้างต้นแล้ว เครือข่ายยังมีลักษณะดังนี้

1) เครือข่ายมีลักษณะเป็นโครงสร้างทางความคิด (Cognitive structures) ไม่ว่าจะพัฒนาไปถึงระดับใด บุคคลที่เกี่ยวข้องในองค์กรเครือข่ายจะมีกรอบความคิดเกี่ยวกับองค์กรเครือข่ายใกล้เคียงกัน ในด้านความรู้ความสามารถ ความคาดหวังต่อเครือข่าย

2) องค์กรเครือข่ายไม่มีลำดับชั้น (Hierarchy) การเชื่อมโยงระหว่างองค์กรเครือข่ายเป็นไปในลักษณะแนวราบ แต่ละองค์กรเป็นอิสระต่อกัน แต่ละระดับความเป็นอิสระของแต่ละองค์กรอาจไม่เท่ากัน

3) องค์กรเครือข่ายมีการแบ่งงานกันทำ (Division of labor) การที่องค์กรเข้ามาร่วมมือกันเป็นเครือข่ายกันเพราะส่วนหนึ่งคาดหวัง การพึ่งพิงแลกเปลี่ยนความสามารถระหว่างกัน ดังนั้นหากองค์กรใดไม่สามารถแสดงความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์ ก็อาจหลุดออกจากเครือข่ายได้ ในทางตรงกันข้าม หากได้แสดงความสามารถ กะนำไปสู่การพึ่งพิงและขึ้นต่อกัน การแบ่งงานกันทำ ทั้งยังเป็นการลดโอกาสที่องค์กรใดองค์กรหนึ่งจะแสดงอำนาจเหนือเครือข่ายด้วย

4) ความเข้มแข็งขององค์กรที่ร่วมกันเป็นเครือข่าย จะนำไปสู่ความเข้มแข็งโดยรวมของเครือข่าย ดังนั้น การพัฒนาของแต่ละองค์กรเครือข่ายจึงเป็นสิ่งสำคัญ

5) องค์กรเครือข่ายกำหนดการบริหารจัดการกันเอง (Self regulating) ในการทำงานร่วมกันในลักษณะแนวราบ จำเป็นต้อง มีความสมานฉันท์โดยผ่านกระบวนการทางประชาธิปไตยซึ่งหมายถึงการต่อรอง ตกลงระหว่างองค์กรเครือข่ายเกี่ยวกับการบริหารจัดการภายในเพื่อให้เครือข่ายสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้

6) ความสำเร็จขององค์กรเครือข่ายมิใช่จะได้มาเพียงชั่วข้ามคืนแต่ต้องอาศัยระยะเวลาในการบ่มเพาะความสัมพันธ์ สรพฐา และความไว้เนื้อเชื่อใจ ตลอดจนการสร้างกรอบทางความคิดเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารการแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างสร้างสรรค์รวมทั้งการดำเนินการร่วมกันระหว่างองค์กรอย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ยังได้แบ่งเครือข่ายออกเป็น 2 ประเภท ตามลักษณะของการเกิด ได้แก่

1. เครือข่ายการเรียนรู้เป็นเครือข่ายการเรียนรู้กิจกรรมพัฒนา ซึ่งเครือข่ายเช่นนี้เกิดขึ้นได้ใน 2 รูปแบบ คือ

1.1 รูปแบบธรรมชาติ กล่าวคือ เมื่อชุมชนหนึ่งสามารถแก้ไขและพัฒนาชุมชนของตนเองได้แล้ว ชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงก็จะเข้ามาศึกษาเรียนรู้ และนำรูปแบบวิธีการไปประยุกต์ใช้

1.2 เครือข่ายการจัดตั้ง ซึ่งเกิดจากองค์กรพัฒนา ต้องการขยายพื้นที่ปฏิบัติงานของตนก็จะใช้ชุมชนเดิมที่มีประสบการณ์และบทเรียน เป็นสถานที่ศึกษาดูงาน และเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ให้กับชุมชนอื่น

2. เครือข่ายอำนาจต่อรอง

เชื่อว่า ปัญหาที่ชุมชนต่างๆ เผชิญอยู่นั้น ไม่ได้เกิดจากชุมชนสร้างขึ้นมาเอง หากแต่ชุมชนนั้นถูกกระทำจากระบบภายนอก การจะแก้ไขปัญหาจึงจำเป็นต้องสร้างให้เกิดพลังอำนาจในการต่อรองจึงจะสามารถแก้ไขปัญหาที่แท้จริงได้

สรุปได้ว่าจากความหมายของ “เครือข่าย” ข้างต้น “การสร้างเครือข่าย” (Networking) ก็คือกิจกรรมหนึ่งที่เกิดขึ้นในการก่อให้เกิดกลุ่ม (ซึ่งอาจจะเป็นกลุ่มองค์กร กลุ่มบุคคล) ทั้งนี้เพื่อ

วัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การจัดกิจกรรมหรือการผลิตระหว่างองค์กรสมาชิก การจะสร้างให้เกิดเครือข่ายนั้น จำเป็นต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะทำความตกลงเป็นเครือข่ายใหม่ เช่น การจัดตั้งเวทีสัมมนา ปรึกษาหารือหรือการขยายเครือข่ายที่มีอยู่เดิม และรวมถึงความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายด้วย

2. ผลงานที่เกี่ยวข้อง

ศักดิ์ชัย ศรีรัตนวุฒิ (2538) ศึกษาการต่อต้านโครงการสร้างโรงงานไฟฟ้าพลังความร้อนของผู้นำจังหวัดลำพูน พบว่าสาเหตุของการต่อต้านคือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการสร้างโรงงานไฟฟ้าที่อาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพในอนาคต ปัจจัยที่ส่งเสริมการต่อต้านคือ ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการสร้างโรงงานไฟฟ้าพลังงานความร้อน ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากการสร้างโรงงานนี้ไม่ใช่ชุมชนลำพูนแต่กลับเป็นชุมชนในจังหวัดเชียงใหม่

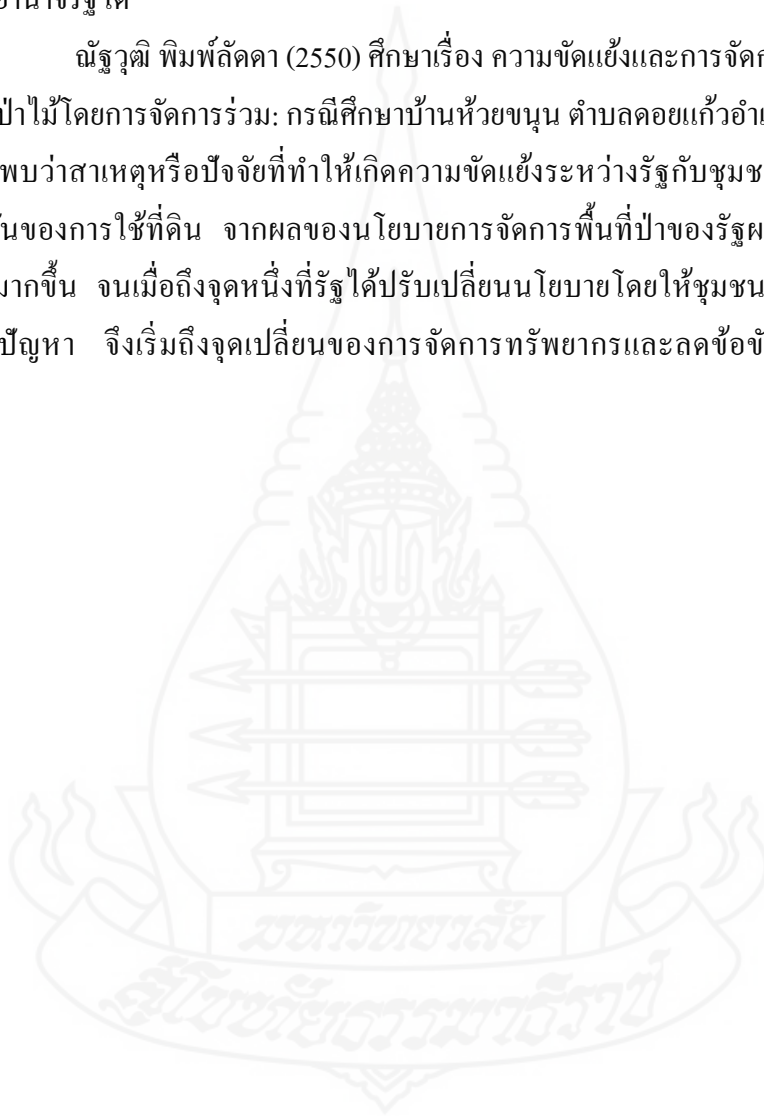
รุ่งรัตน์ ชมาฤกษ์ (2539) ได้อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการรวมกลุ่มและอำนาจการต่อรองไว้ว่า การรวมกลุ่มมักเกิดจากความต้องการผลประโยชน์ ซึ่งเกิดจากการต่อรองที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในระดับปัจเจกบุคคล โดยเฉพาะการต่อรองประเด็นของผลประโยชน์ระยะยาว เช่น เรื่องเกี่ยวกับความมั่นคงในการดำรงชีพ ที่ไม่ใช่เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ซึ่งการเป็นวิธีเพิ่มอำนาจการต่อรองให้มากขึ้นและมีผลช่วยเสริมบทบาททางการเมือง ศักยภาพการแก้ไขปัญหา รวมทั้งมีผลในการสร้างเครือข่ายชุมชนให้เกิดความสัมพันธ์ทั้งในแนวตั้งและแนวนอน

ศิริศักดิ์ มีเมธ (2537) ศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในพื้นที่อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าประเด็นที่เกี่ยวข้องต่อการรวมกลุ่มของชุมชน ในส่วนที่เป็นผู้กระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่ม จากการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลความรู้ในการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร รวมทั้งในความช่วยเหลือในกิจกรรมการอนุรักษ์ที่ชุมชนจัดขึ้น ส่วนหนึ่งเพราะการทำงานของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนมีกระบวนการ และการปฏิบัติงานที่เป็นรูปแบบ และมีประสิทธิภาพ เช่น การนำเสนอภาพที่ชัดเจน การต่อต้าน คัดค้าน การประท้วง การใช้สื่อที่จะคัดค้านโครงการ

อมรพงศ์ สมนาวรรณ (2543) ศึกษาถึงบริบททางสังคมของการคัดค้านการก่อสร้างโครงการโรงไฟฟ้าพลังงานความร้อนจากขยะในอำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าบทบาทการต่อสู้ทางการเมืองของชาวบ้านอำเภอหางดงใช้การประท้วงเป็นยุทธวิธี ให้เป็นประเด็น

สาธารณะเพื่อให้เกิดการยอมรับถึงความชอบธรรมในการเรียกร้อง และใช้สื่อมวลชนโดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ในการกระจายข่าวเพื่อหาแรงสนับสนุนจากคนกลุ่มอื่นๆ อีกทั้งยังต้องอาศัยการช่วยเหลือจากกลุ่มที่สาม คือบุคคลที่มีฐานะทางสังคมและอิทธิพลทางการเมืองสูงกว่า บีบบังคับรัฐบาลระดับการก่อสร้างโครงการดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าบทบาทและอิทธิพลนอกระบบราชการจะเพิ่มและจำกัดอำนาจรัฐได้

ณัฐวดี พิมพ์ลัดดา (2550) ศึกษาเรื่อง ความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งของทรัพยากรป่าไม้โดยการจัดการร่วม: กรณีศึกษาบ้านห้วยขนุน ตำบลคอยแก้วอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่าสาเหตุหรือปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนท้องถิ่นนั้นมาจากความกดดันของการใช้ที่ดิน จากผลของนโยบายการจัดการพื้นที่ป่าของรัฐผนวกกับการผลิตเชิงพาณิชย์ที่มากขึ้น จนเมื่อถึงจุดหนึ่งที่รัฐได้ปรับเปลี่ยนนโยบายโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา จึงเริ่มถึงจุดเปลี่ยนของการจัดการทรัพยากรและลดข้อขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การต่อสู้ระหว่างสิทธิชุมชนกับอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐ: กรณีศึกษาเรื่องความขัดแย้งระหว่างองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และชาวบ้านป่าสักงาม ตำบลวงเหนือ อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลและแหล่งข้อมูล จากเอกสารและการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากผู้ให้ข้อมูลหลักโดยเฉพาะชาวบ้านในพื้นที่ ผู้นำกลุ่มต่างๆในพื้นที่และกลุ่มเครือข่ายที่มีการสนับสนุนกระบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชนของบ้านป่าสักงามในความขัดแย้งกับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลและนำไปวิเคราะห์แล้วสรุปผลการศึกษา ตามรายละเอียด ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการจัดเก็บข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยแบ่งเป็นประชากร และกลุ่มตัวอย่างของสวนป่าแม่หอพะ และของชาวบ้านป่าสักงาม ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นความขัดแย้ง โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์จากผู้ให้คำตอบโดยตรง (Personal interview หรือ Face to face interview) การสนทนากลุ่ม (Group Discussion) และวิธีการสังเกตการณ์ (Observation) ซึ่งกำหนดประชากร และกลุ่มตัวอย่างในการจัดเก็บข้อมูลจำนวน 20 คน โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่เหมาะสม ดังนี้

ใช้วิธีการสัมภาษณ์จากผู้ให้คำตอบโดยตรง (Personal interview หรือ Face to face interview) กับประชากรเป้าหมาย ดังนี้

ตัวแทนเครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำกวัง ที่ได้ร่วมในกิจกรรมการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชนของบ้านป่าสักงาม จำนวน 1 คน ได้แก่

- นายวิรัตน์ บุญเรืองชา รองนายกเทศบาลมนตรี เทศบาลตำบลวงเหนือ

ตัวแทนเจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ที่รับผิดชอบพื้นที่บ้านป่าสักงาม จำนวน 2 คน

1. นายภูมินทร์ บุญบันดาล เจ้าหน้าที่งานป่าไม้ 5

2. นายศรวิรรณ ดันนาค เจ้าหน้าที่เกษตร

ตัวแทนเจ้าหน้าที่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เขต รับผิดชอบพื้นที่แปลงสวนป่าแม่
หอพระ จำนวน 3 คน

1. นายธีระยุทธ กลัดพรหม ผู้จัดการกลุ่มแผนงานและประเมินผล
2. อนุชิต เกษียน หัวหน้างานวิจัยและพัฒนา (ระดับ 5)
3. สายัณห์ กลิ่นโลกย์ หัวหน้างาน ระดับ 6 สวนป่าแม่หอพระ

ตัวแทนเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติศรีลานนาที่รับผิดชอบพื้นที่ และเกี่ยวข้องกับ
กิจกรรมการทำสวนป่า จำนวน 2 คน

1. นายเอกชัย แซ่เต๋ นักวิจัยปฏิบัติการ
2. นายพงษ์ศักดิ์ วุฒิสาร หัวหน้าหน่วยพิทักษ์ที่ สล.1 แม่แพง

ใช้วิธีการสนทนากลุ่ม (Group Discussion) กลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

ตัวแทนชาวบ้านที่ได้ใช้ประโยชน์จากป่าและได้รับเคยได้รับผลกระทบจากการ
ดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระ จำนวน 4 คน ได้แก่

1. เจริญ ดวงดี ผู้ใหญ่บ้านบ้านป่าสักงาม
2. บัวเรียว ดาวล้อม ชาวบ้านป่าสักงาม
3. บุญเยี่ยม คชะดา ชาวบ้านป่าสักงาม
4. นายชูศักดิ์ บรรณใจ ชาวบ้านป่าสักงาม

ตัวแทนกลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ป่าบ้านป่าสักงาม ,ที่ได้ดำเนินการเฝ้าระวังและ
ฟื้นฟูพื้นที่ และ(สนทนากลุ่ม) จำนวน 5 คน

1. นายมณฑิธร บุญช้างเผือก ประธานกลุ่มอนุรักษ์
2. นายวันชัย ปันใจ อาสาสมัครพิทักษ์ป่า
3. นายจิรเดช บัวแก้ว อาสาสมัครพิทักษ์ป่า
4. นายชชาติ ไหวเร็ว อาสาสมัครพิทักษ์ป่า

ตัวแทนพนักงาน และลูกจ้างขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ที่เกี่ยวข้อง (สนทนา
กลุ่ม) จำนวน 3 คน

1. นายอนุพงษ์ จันทร์วงศ์ พนักงานปฏิบัติการสัญญาจ้าง
2. นายเกรียงไกร หล้าเมา พนักงานปฏิบัติการสัญญาจ้าง
3. นายจันทร์วัน กันทะวงศ์ พนักงานปฏิบัติการสัญญาจ้าง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้เครื่องมือการเก็บข้อมูลที่สำคัญ 3 รูปแบบ อันได้แก่

วิธีการสัมภาษณ์จากผู้ให้คำตอบโดยตรง (Personal interview หรือ Face to face interview) ใช้ร่วมกับการสังเกตผู้ให้สัมภาษณ์ การจดบันทึกข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ในเรื่องของความเป็นมาของปรากฏการณ์ และวิธีการ กิจกรรมของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวบ้านป่าสักงาม ต่อปัญหาที่เกิดขึ้น การสัมภาษณ์มีการกำหนดคำถาม เนื้อหาและจุดมุ่งหมายในการสัมภาษณ์โดยการใช้ลักษณะการพูดคุย การสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บข้อมูล จากผู้ให้ข้อมูลหลัก และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในเหตุการณ์และผู้สามารถที่ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เพื่อที่จะได้ข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยที่มาของปัญหา จนมาถึงการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนและในปัจจุบัน

วิธีการสนทนากลุ่ม (Group Discussion) โดยการจัดการสนทนากลุ่มเพื่อรวบรวมข้อมูลจากที่ได้รับจาก ฝ่ายกลุ่มชาวบ้าน และกลุ่มพนักงานขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์โดยตรง ซึ่งใช้การพูดคุยเป็นกลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็น และระดมข้อมูล อันจะมีผลดีในการช่วยเสริมข้อมูลซึ่งกันและกัน ในประเด็นที่ได้กำหนดไว้ โดยทำการระดมความคิดเห็นตามประเด็นที่ได้กำหนดไว้ เช่นเดียวกับการสัมภาษณ์รายบุคคล แต่จะเพิ่มประเด็นเรื่องความคิดเห็น แนวทาง ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเพิ่มเติม

วิธีการสังเกตการณ์ (Observation) เป็นการเก็บข้อมูลภาคสนาม ทั้งข้อมูลพื้นที่ของสวนป่าแม่หอพระ และบ้านป่าสักงามซึ่งผู้วิจัยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆของชุมชน เพื่อสังเกต เก็บภาพ หรือการจดบันทึก และการรวบรวมข้อมูลต่างๆที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ เช่น ภูมิสังคม ทักษะคติ และเจตคติ ค่านิยม ความเชื่อ ของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลประกอบกับการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น รวมไปถึงแรงจูงใจ แรงหนุนเสริม ที่ทำให้ชาวบ้านป่าสักงามสามารถรวมตัวกันต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชนได้ รวมไปถึงข้อมูลอื่นๆที่จะสามารถหนุนเสริมการวิเคราะห์และพรรณนาข้อมูล ตามที่ได้กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในส่วนของข้อมูลพัฒนาการเชิงพื้นที่หรือข้อมูลในเชิงประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นข้อมูลในการสร้างกรอบความคิดในการศึกษา และช่วยในการวิเคราะห์ผลการศึกษานั้น ได้ทำการเก็บข้อมูลอย่างหลากหลายวิธี แบ่งออกเป็น

- การศึกษารวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ จากเอกสารงานวิจัย บันทึกของหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนต่าง ๆ และเก็บรวบรวมแผนงาน นโยบายขององค์กรอุตสาหกรรมป่าไม้ ในส่วนของ สวนป่าแม่หอพระ และข้อมูลในมิติอื่นที่เกี่ยวข้องทั้งของภาครัฐ และการเข้ามาของภาคีเครือข่ายต่างๆของฝ่ายชุมชนบ้านป่าสักงาม ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเคลื่อนไหวของชาวบ้านต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น
- นำข้อมูลที่ได้กลับมาตรวจสอบเพื่อให้เก็บความชัดเจนของข้อมูลที่ได้มากที่สุด ซึ่งหากเกิดข้อสงสัยที่ยังไม่สามารถสรุปได้หรือไม่ครอบคลุม จะได้ทำการรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมได้
- เมื่อทำการเก็บข้อมูลและทำการตรวจสอบข้อมูลแล้วจึงแบ่งช่วงระยะเวลาออกเป็นช่วงระยะเวลาต่าง ๆ เพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของปัญหาเชิงพื้นที่ และกระบวนการเคลื่อนไหวของชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เกิดความสะดวกต่อการทำความเข้าใจและวิเคราะห์ให้เกิดความเข้าใจได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งข้อมูลส่วนนี้จะแสดงถึงการพัฒนาการเคลื่อนไหวของบ้านป่าสักงาม
- ได้ทำการศึกษาข้อมูลพัฒนาการเชิงพื้นที่ประกอบการใช้ระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ร่วม โดยในส่วนของแผนที่ขอบเขตทางกายภาพ การใช้ที่ดินในปัจจุบัน ซึ่งเป็นปัจจัยในการพิจารณาและพิสูจน์เรื่องของสิทธิและการดำรงอยู่ของชุมชน เพื่อต่อรองกับรัฐ
- ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากภาคสนามโดยใช้วิธีการสำรวจชุมชน ซึ่งข้อมูลในส่วนนี้สามารถทำให้เกิดความเข้าใจในวิถีชีวิตของคนในชุมชน รู้จักและคุ้นเคยกับพื้นที่ทำให้สามารถในการเสาะแสวงหาประชากรเป้าหมายที่ใช้เป็นตัวแทนของชุมชนที่ใช้เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ในงานการศึกษาได้ง่ายยิ่งขึ้น และการเลือกสัมภาษณ์ชาวบ้านที่เป็นตัวแทนชาวบ้านเกี่ยวกับความเป็นมาของปัญหาที่มีผลต่อสภาพทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมตั้งแต่ปัญหาเริ่มก่อตัวจนถึงปัจจุบัน และสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มเป้าหมายได้แก่ กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ป่า ผู้ใหญ่บ้านป่าสักงาม สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านป่าสักงาม พระสงฆ์ ตัวแทนเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานราชการ ตัวแทนเครือข่ายอนุรักษ์ที่

เกี่ยวข้อง และในการเก็บข้อมูลปฐมภูมิดังกล่าวจะได้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับผู้นำองค์กรผู้นำหน่วยงานราชการจากภายนอก และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการจัดการความขัดแย้งอย่างมีส่วนร่วม ในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ความเป็นมาของปัญหา ความคิดเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระ และความคิดเห็นต่อการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงาม เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาที่จะเน้นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพใน 2 ลักษณะดังนี้ คือ

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Analysis) โดยทำการวิเคราะห์เชิงอนุมาน(Induction) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และข้อมูลจากทุกส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาพิจารณาความเป็นเหตุเป็นผลที่ทำให้เกิดผลตามมา การวิเคราะห์ลักษณะนี้จำเป็นต้องให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนครอบคลุม และถูกต้อง

2. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยทำการวิเคราะห์ข้อมูลข่าวสารเอกสารหนังสือพิมพ์และข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาเทียบกับแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องที่ใช้เป็นพื้นฐานการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์

2.1 วิเคราะห์ถึงการดำเนินงานตามหน้าที่ของรัฐที่เกิดผลกระทบกับชุมชนเกิดจากสาเหตุใดบ้าง และชุมชนได้รับผลกระทบอย่างไรบ้าง

2.2 วิเคราะห์ถึงวิธีการดำเนินงาน กลยุทธ์ กลวิธี ในกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชน ว่ามีแนวทาง วัตถุประสงค์กิจกรรมและวิธีการของชุมชนเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาที่กลุ่มต้องการอย่างไร

2.3 วิเคราะห์แนวทาง ข้อเสนอแนะ ในการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐ กับชุมชน

(3) การเสนอผลของการศึกษา นำเสนอรายงานผลการวิจัยเป็นรูปแบบการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ และการวิเคราะห์เนื้อหา ในลักษณะการพรรณนาข้อมูล โดยแสดงผลการศึกษา 2 ประการ คือ

ประการที่หนึ่งแสดงผลการศึกษาปัจจัยที่นำมาสู่การเกิดความขัดแย้งระหว่างองค์กรอุตสาหกรรมป่าไม้ และชาวบ้านป่าสักงาม

ประการที่สองแสดงผลการศึกษาระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามเพื่อปกป้องสิทธิของชุมชน ในด้านต่างๆ เช่น แนวคิด วิธีการ ช่องทาง กลวิธี และผลของการต่อสู้ดังกล่าว

บทที่ 4

ผลการศึกษาและการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษา เรื่องความขัดแย้งระหว่างสิทธิชุมชนกับอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐ : กรณีศึกษา องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กับชาวบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้ ผู้ศึกษามุ่งศึกษาถึงประเด็นปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชน รวมไปถึงกระบวนการเคลื่อนไหว กลยุทธ์ วิธีการของชุมชน ปัญหาอุปสรรค ในการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน เพื่อแสวงหาแนวทางในการลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ระหว่างรัฐ และชุมชนในอนาคต โดยทำการศึกษาในกลุ่มเป็นผู้มีส่วนได้เสียทั้งสองฝ่าย ประกอบด้วย ชาวป่าแม่หอพระ ชาวบ้านในพื้นที่ ผู้นำกลุ่มต่างๆในพื้นที่และกลุ่มเครือข่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยผลการศึกษาครั้งนี้สามารถอธิบายได้ดังนี้

1. ความเป็นมาของพื้นที่

บ้านป่าสักงามเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีการตั้งถิ่นฐานสืบต่อกันมายาวนานหลายชั่วอายุคน เป็นสังคมดั้งเดิม ยังชีพด้วยการหาของป่า ล่าสัตว์ ในปี พ.ศ. 2503 เริ่มมีการทำไม้โดยการสัมปทานของโรงเลื่อยไม้ เพื่อนำไปใช้เป็นหมอนรางรถไฟ ซึ่งบริษัทที่สัมปทานได้ว่าจ้างให้ชาวบ้านเป็นแรงงานในอุตสาหกรรมป่าไม้โดยชาวบ้านได้เข้ารับจ้างในการคัดเลือกไม้ ตัดตราไม้ ตัดโค่นไม้ให้กับผู้รับสัมปทาน ชาวบ้านบางรายลงทุนซื้อช้างมารับจ้างชักลากไม้ ในภายหลังเมื่อสัญญาสัมปทานหมดลง ก็เริ่มมีการทำไม้เถื่อนเกิดขึ้นโดยพ่อเลียงนายทุนนอกชุมชน ชาวบ้านที่เคยเป็นแรงงานของเอกชนที่ทำไม้นั้นก็ใช้ความรู้เรื่องการทำไม้ที่ได้รับมาลักลอบทำไม้เอง และมีการแผ้วถางเพื่อเปิดพื้นที่ทำกินเป็นบริเวณกว้าง

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2514 ผืนป่ารอบบ้านป่าสักงามได้ถูกขอใช้ประโยชน์เพื่อกิจการเลี้ยงวัวของนายทุนนอกพื้นที่ ที่ขอใช้พื้นที่กับอุทยาน เป็นพื้นที่จำนวน 3,000 ไร่ ทำให้เกิดการทับซ้อนพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน เช่น ที่ทำนาตำบลบริเวณทุ่งป่าแหม ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน นอกจากนี้บริเวณผืนป่าที่ชาวบ้านเคยเข้าเก็บหาอาหาร สมุนไพร ก็ทำได้ยากมากขึ้นเพราะถูกจำกัดสิทธิ์อันเป็นผลมาจากสิทธิในการได้รับอนุญาตให้นายทุนได้ใช้ประโยชน์พื้นที่ป่า เกิดการขัดแย้งกันระหว่างนายทุนและชาวบ้านอยู่เป็นเนืองๆ ต่อมาประมาณในปี พ.ศ. 2520 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้เข้ามาดำเนินกิจการตัดไม้แล้วปลูกในพื้นที่ป่าด้านทิศ

เหนือของหมู่บ้าน ส่งผลให้สภาพทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมสภาพลงอย่างรวดเร็ว พื้นที่ต้นน้ำเสื่อมโทรม ชุมชนได้รับผลกระทบแหล่งน้ำธรรมชาติที่เคยอุดมสมบูรณ์เริ่มแห้งแล้ง น้ำในชุมชนไม่เพียงพอต่อการอุปโภค บริโภค และเมื่อทรัพยากรธรรมชาติเริ่มเสื่อมโทรมมากขึ้น ชุมชนไม่สามารถพึ่งพิงได้ดังเดิม ชาวบ้านเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีการทำกิน โดยออกไปรับจ้างนอกหมู่บ้านมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2535 มีการจัดตั้งโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อดำเนินการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลุ่มน้ำแม่กวังและพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี บ้านป่าสักงามซึ่งตั้งอยู่เหนืออ่างเก็บน้ำแม่กวังอุดมธาราเป็นหมู่บ้านเป้าหมายในฐานะที่อยู่ในภาวะวิกฤต ในปี พ.ศ. 2536

บ้านป่าสักงาม อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติขุนแม่กวัง เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารของลำน้ำห้วยคัง ซึ่งเป็นลำน้ำสาขา 1 ใน 5 ลำน้ำหลักที่ไหลลงเขื่อนแม่กวังอุดมธารา ลักษณะที่ตั้งชุมชนโดยทั่วไปเป็นที่ราบกึ่งลาดเอียงเล็กน้อย มีช่วงความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 400 เมตร อยู่ระหว่างแนวเขาด้านทิศตะวันออกและตะวันตกของหมู่บ้าน โดยแนวเขามีลักษณะทอดตัวไปในแนวเหนือ – ใต้ บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลาดเอียงเล็กน้อย ทิศใต้ของหมู่บ้านเป็นที่ลาดเชิงเขา เป็นพื้นที่เกษตรกรรม มีการปลูกพืชเกษตรลาดลงสู่ลำน้ำห้วยคัง ซึ่งเป็นลำน้ำห้วยธรรมชาติ มีน้ำไหลตลอดปี โดยมีรายละเอียดตามแผนที่แสดงภูมิศาสตร์บ้านป่าสักงาม ดังนี้

ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรป่าไม้ พื้นที่ป่าบ้านป่าสักงามมีเนื้อที่ประมาณ 70,000 ไร่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวัง ลักษณะป่าไม้ในพื้นที่แต่เดิมส่วนใหญ่ ประกอบด้วยต้นไม้ขนาดเล็กที่ขึ้นอยู่ชิดกันเต็มพื้นที่ ซึ่งเป็นลักษณะพื้นที่ป่าส่วนใหญ่ ประกอบด้วยต้นไม้ขนาดเล็กที่ขึ้นอยู่ชิดกันเต็มพื้นที่ ซึ่งเป็นลักษณะของป่าที่กำลังฟื้นตัวใหม่ ในจากมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ.2528 ได้มีการจำแนกชั้นคุณภาพลุ่มน้ำห้วยคังไว้ 3 ชั้นด้วยกัน คือ ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1 เอ มีเนื้อที่ประมาณ 7,187.50 ไร่ (11.5 ตร.กม.) เป็นพื้นที่ป่าที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ ให้มีการรักษาเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 3 มีเนื้อที่ประมาณ 2,062 ไร่ (3.30 ตร.กม.) เป็นพื้นที่ที่ยังไม่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์แต่ลักษณะโดยทั่วไปสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 4 เนื้อที่ประมาณ 22,625.00 ไร่ (36.2 ตร.กม.) ซึ่งเป็นลักษณะส่วนใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคังที่มีลักษณะโดยทั่วไปถูกใช้ประโยชน์ในการแผ้วถางปลูกพืชไร่ การทำสวนป่าเศรษฐกิจและเป็นพื้นที่ที่ผ่านการสัมปทานการทำไม้โดยภาครัฐและเอกชนและการทำไม้เถื่อนโดยชุมชนมาแล้ว ซึ่งการจำแนกชั้นคุณภาพลุ่มน้ำบ้านป่าสักงามมีรายละเอียดโดยสรุปตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ 4.1 การจำแนกชั้นคุณภาพลุ่มน้ำบ้านป่าสักงาน

มตคณระรัฐมนตรี	จำแนกตามชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ
28 พฤษภาคม 2528	<ul style="list-style-type: none"> - ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1 เอ หมายถึง พื้นที่ที่ยังคงมีสภาพป่าสมบูรณ์ เนื้อที่ 7,187.50 ไร่ (11.50 ตารางกิโลเมตร) - ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 3 หมายถึง พื้นที่ที่มีลักษณะโดยทั่วไปสามารถให้ประโยชน์ได้ เนื้อที่ 2,062.50 ไร่ (3.30 ตารางกิโลเมตร) - ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 4 หมายถึง พื้นที่ที่มีลักษณะโดยทั่วไปถูกแผ้วถางเพื่อใช้ประโยชน์ในกิจการพืชไร่เป็นส่วนมาก เนื้อที่ 22,625.00 ไร่ (36.2 ตารางกิโลเมตร)

ที่มา : ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2555)

จากการศึกษาของ จุฑามาศ คำทอง (2546) และฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549) พบว่า ชุมชนได้มีการจำแนกป่าตามคุณค่าของป่าที่มีความสำคัญต่อชุมชนไว้ 5 ลักษณะ คือ

1) ป่าเพื่อชีวิต คือ บริเวณป่าที่ชุมชนได้มีการปลูกไม้ เติบโตลงในพื้นที่เพื่อเพิ่มคุณค่าของป่าให้สามารถเป็นที่พึ่งพิงของชุมชนได้อย่างยั่งยืน มีการดำเนินปลูกในพื้นที่ป่ารอบๆ ชุมชน ได้แก่ บริเวณหน้าถ้ำหลวง ทั้งทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีการปลูกหวายเสริมในพื้นที่บริเวณป่าทางทิศเหนือของชุมชนมีการปลูก มะหาดอด มะเกียง หว้า มะไฟ มะขามป้อม เสริมในพื้นที่

2) ป่าซับน้ำ คือ บริเวณป่าที่เป็นแหล่งซับน้ำ เพื่อใช้ในการอุปโภคและบริโภคของชุมชน มีพื้นที่ 2 แห่ง คือ ป่าบริเวณทิศเหนือของชุมชน มีลักษณะเป็นป่าดงดิบมีต้นไม้ขึ้นหนาทึบ มีความอุดมสมบูรณ์ ดินเปียกชื้นอยู่ตลอดเวลา มีน้ำซึมออกมาที่ขังลักษณะเป็นหนองน้ำแล้วไหลรินเป็นลำธารเล็กๆ ออกเป็น 2 ลำห้วย ลำห้วยหนึ่งไหลผ่านกลางชุมชนลงห้วยบ้านที่ไหลผ่านทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน อีกลำห้วยหนึ่งไหลลงห้วยน้ำจาง

3) ป่าเพื่อการพึ่งพิงและสร้างเสริมอาชีพชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่าตามฤดูกาลเพื่อนำมาบริโภคและสร้างรายได้เสริมในครัวเรือน ได้แก่ การเก็บเห็ดหน่อไม้ หนอนไม้ไผ่(รดควาน) เมล็ดกระบก น้ำผึ้งป่า ต่อ กบจุก ผักหวานป่า ไข่มดแดง เป็นต้น ทางด้านการสร้างเสริมอาชีพ มีการเลี้ยงวัว – ควาย โดยวิธีการปล่อยให้หากินในพื้นที่ป่าเอง การทำปุ๋ยใบไม้ธรรมชาติ การจักสานผลิตภัณฑ์จากหวายและเศษไม้ปลายไม้ การทำหน่อไม้อัดปิ้งเป็นต้น

4) ป่าเพื่อการเรียนรู้และการท่องเที่ยว ครอบคลุมพื้นที่ป่าทั้งหมดภายในชุมชน โดยมีเนื้อที่ประมาณ 37,000 ไร่ (59.2 ตร.กม.) โดยมีการจัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้และทำการวิจัยเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ กิจกรรมและผลการฟื้นฟูป่าตามแนวพระราชดำริการจัดกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

5) ป่าต้นน้ำลำธาร เป็นป่าที่สร้างความชุ่มชื้น เก็บกักน้ำตามธรรมชาติไว้เพื่อเกลือในระบบธรรมชาติ ทั้งลำห้วยน้อยใหญ่ บริเวณพื้นที่ซับน้ำ และแหล่งน้ำธรรมชาติในพื้นที่ป่าต้นน้ำพบว่ามีการปลูกต้นไม้เสริมป่าและสร้างฝายต้นน้ำลำธารเพื่อช่วยในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้อีกด้วย

ทรัพยากรน้ำ

บ้านป่าสักงาม เป็นชุมชนเดียวที่อาศัยอยู่บนพื้นที่ต้นน้ำลำธารลุ่มน้ำห้วยคัง และพื้นที่บ้านป่าสักงามจึงเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่สำคัญของกลุ่มน้ำแม่กวงด้วย จากการสำรวจพบว่าบ้านป่าสักงาม มีแหล่งทรัพยากรน้ำ 3 ลักษณะ คือ

1) แหล่งน้ำตามธรรมชาติ มีลำน้ำสายหลัก คือ น้ำห้วยคัง มีความยาวประมาณ 11 กิโลเมตร นับตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำไปจนถึงอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวงอุดมธารา มีน้ำไหลตลอดปี มีลำน้ำสาขารอง 36 สาย แบ่งเป็นฝายชัยที่ไหลจากเทือกเขาห้วยบวกเต่า 13 สาย

2) แหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเพื่อกักเก็บน้ำ คือ อ่างเก็บน้ำบ้านป่าสักงาม ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน มีความจุประมาณ 800,000 ลูกบาศก์เมตร โดยสร้างเพื่อรับน้ำห้วยย่อย 3 สาย คือ ห้วยเตี้ยห้วยตองแตง และห้วยไม้หอบ ใช้ในการอุปโภคบริโภคในครัวเรือนและการเกษตรในชุมชน

3) แหล่งน้ำที่มีการใช้น้ำบาดาล คือ ประปาหมู่บ้านป่าสักงาม ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน โดยมีการก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2549 และแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2550 มีการต่อท่อประปาเข้าถึงทุกครัวเรือนส่งผลให้ในชุมชนมีน้ำสะอาดสำหรับอุปโภคและบริโภค

ในการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของชุมชน ได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสของการพัฒนา ซึ่งพบว่า ปัจจุบันชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ 6 ลักษณะ คือ

1) เพื่อกิจกรรมการเกษตร ชุมชนเริ่มมีการทำกิจกรรมการเกษตรในพื้นที่อีกครั้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมา โดยมีการใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำป่าสักงาม ใช้ในพื้นที่การเกษตรของชุมชนบริเวณข้างอ่างเก็บน้ำป่าสักงามและพื้นที่ด้านล่าง

2) เพื่อการอุปโภคและบริโภค น้ำที่ใช้ในการบริโภคในครัวเรือน ปัจจุบันชุมชนให้น้ำจากประปาของหมู่บ้าน เนื่องจากมีความสะอาดและมีส่งต่อการกระจายอย่างทั่วถึง

3) เพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ โดยการผันน้ำจากลำน้ำห้วยเหล่า และลำห้วยใกล้เคียงมายังโรงไฟฟ้าและมีการปั่นกระแสไฟฟ้าจำหน่ายให้กับการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค

4) เพื่อเป็นแหล่งอาหารของชุมชน พบว่า ชุมชนได้มีการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ลำห้วยในการหาปลา ปูจ้าว กุ้งห้วยและสัตว์น้ำอื่น ๆ มาบริโภคโดยทั่วไป การล่าส่วนใหญ่จะใช้วิธีการไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

5) เพื่อเป็นแหล่งรายได้เสริมในครัวเรือน ชุมชนนำความหลากหลายจากลำห้วยเพื่อจำหน่ายได้แก่ ได้แก่ ผักกูด ผักหนาม สัตว์น้ำท้องถิ่นอื่น ๆ เป็นต้น โดยมุ่งเน้นการจำหน่ายภายในชุมชนและให้กับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักผ่อนและเรียนรู้ในพื้นที่หมู่บ้าน

6) เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้และนันทนาการ จากการจัดกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาบ้านป่าสักงามในแต่ละครั้ง ในกิจกรรมก็ได้มีการกำหนดใช้ประโยชน์ลำห้วยตั้งและบริเวณน้ำตกห้วยน้ำจาง

ลักษณะโครงสร้างทางสังคม

1. โครงสร้างประชากร

ลักษณะส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ประกอบด้วยผู้สูงอายุ สามี ภรรยา และลูก ขนาดครอบครัวโดยเฉลี่ยประมาณ 3 – 4 คนต่อครัวเรือน จากการสำรวจข้อมูลของชุมชนบ้านป่าสักงาม ในปี พ.ศ. 2556 พบว่า บ้านป่าสักงามมีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 103 ครัวเรือน แยกเป็นชาย 167 คน หญิง 178 คน รวมทั้งสิ้น 345 คน ดังตาราง 4.2 ดังนี้

ตารางที่ 4.2 การจำแนกช่วงอายุประชากรบ้านป่าสักงาม ปี 2555

ช่วงอายุ (ปี)	ชาย (คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)	ร้อยละ
0 – 10 ปี	25	24	49	14.20
11 – 14 ปี	7	12	19	5.21
15 – 17 ปี	10	16	26	7.54
18 – 49 ปี	82	80	162	56.96
50 – 60 ปี	25	29	54	15.65
61 ปีขึ้นไป	18	17	35	10.14
รวม	167	178	345	100

ที่มา : ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอคอยสะเก็ด (2555)

เศรษฐกิจชุมชน

1. การประกอบอาชีพ

ในปัจจุบันชุมชนบ้านป่าสักงาม มีการประกอบอาชีพรับจ้างมากที่สุด จำนวน 55 ครัวเรือน โดยจะแบ่งเป็นการรับจ้างหน่วยงานของรัฐที่อยู่ใกล้เคียงชุมชน ได้แก่ โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สวนป่าแม่หอพระ และรับจ้างทั่วไป ดังตาราง 4.3 ดังนี้

ตารางที่ 4.3 การจำแนกอาชีพของครัวเรือนบ้านป่าสักงาม ปี 2555

อาชีพ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
รับจ้าง	55	53.4
ค้าขาย	6	5.83
ค้าขาย – รับจ้าง	4	3.88
การเกษตร	2	1.94
การเกษตร – รับจ้าง	34	33.01
ค้าขาย – เกษตร	1	1.48
รวม	103	100

ที่มา : ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอคดยสะเกิด (2555)

2. ประเด็นของปัญหาที่เกิดขึ้น

สิทธิชุมชน

บ้านป่าสักงาม อยู่ในท้องที่หมู่ที่ 1 ตำบลหลวงเหนือ อำเภอคดยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ ตามประกาศ กระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการกำหนดเขตพื้นที่ตำบล ในอำเภอคดยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ ปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 114 ตอนพิเศษ 90 ง. ลงวันที่ 6 ตุลาคม ปี พ.ศ. 2540 บริเวณพิกัดที่ 47 Q 0513072 - 2099138 ในแผนที่ชุด L7018 กรมแผนที่ทหาร ระบุว่า 48465 ในทางตอนเหนือของเขื่อนแม่กวงอุดมธารา ซึ่งบ้านป่าสักงาม เป็นหมู่บ้านเดียวที่ไม่ได้ทำการอพยพเมื่อครั้งที่มีการสร้างเขื่อนแม่กวงฯ อาณาเขตตามพื้นที่การปกครองมีเนื้อที่ประมาณ 112 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 70,000 ไร่ วิถีชีวิตของชาวบ้านป่าสักงามได้หล่อหลอมสัมพันธ์อยู่กับทรัพยากรป่าไม้และธรรมชาติ จากที่ได้ประสบการณ์ตรงจากการใช้ประโยชน์ในอดีตความแห้งแล้ง ความอึดอัดขาดแคลนความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ จนมาถึงประเด็นเรื่องการเข้ามาทำไม้ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้บ้านแม่หอพระ ซึ่งชาวบ้านมองว่าเป็นการชิงสิทธิ์ในการใช้ป่ากับ

นายทุนที่ได้รับการอนุญาตตามระเบียบของทางราชการ จากการใช้ประโยชน์ในอดีตความแห้งแล้งหลายครั้งในพื้นที่ ทำให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ทำหน้าที่เป็นแกนนำในการประสานความ

ร่วมมือชุมชนในการปฏิบัติการด้านการอนุรักษ์ และประสานเครือข่าย องค์กร ชุมชน หน่วยงาน เพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพในการอนุรักษ์ การดำเนินการปกป้องรักษาสภาพทรัพยากรป่าไม้และสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้คงสภาพอุดมสมบูรณ์ มีคุณภาพที่ดียิ่งขึ้นให้รอดปลอดภัยจากภัยอันตรายด้านต่าง ๆ ของชุมชน ประกอบด้วยกิจกรรมในการดำเนินงานคือ การปกป้องทรัพยากรเป็นการดำเนินงานป้องกันปราบปราม ปกป้องคุ้มครองสภาพทรัพยากรให้พ้นจากการบุกรุกทำลาย การลักลอบตัดไม้และภัยอันตรายอื่น ๆ ที่จะก่อให้เกิดความเสียหายต่อสภาพป่าไม้ สภาพแวดล้อมธรรมชาติ กิจกรรมในการปฏิบัติการ คือการตรวจลาดตระเวน ป้องกัน ปราบปราม จับกุม การตั้งจุดตรวจสกัด เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมป้องกันควบคุมไฟป่า ซึ่งเป็นการดำเนินงานรักษาสภาพป่าและสภาพแวดล้อมธรรมชาติให้ปลอดภัยจากไฟป่า ซึ่งจะก่อให้เกิดผลเสียหายต่อระบบนิเวศธรรมชาติกิจกรรมในการปฏิบัติการคือการจัดชุดปฏิบัติการป้องกันควบคุมไฟ เพื่อป้องกันและควบคุมไฟป่า เช่น การทำแนวกันไฟ รวมทั้งการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ดับไฟป่าให้เหมาะสมและเพียงพอ และการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชน

กิจกรรมการอนุรักษ์ฟื้นฟูของชุมชนอย่างหนึ่ง คือการพัฒนาป่าโดยระบบฝายต้นน้ำลำธาร เป็นการดำเนินการก่อสร้างฝายต้นน้ำเพื่อชะลอการไหลของน้ำในร่องน้ำร่องห้วยธรรมชาติให้อัตราการไหลของน้ำช้าลง เป็นการป้องกันการชะล้างหน้าดินและน้ำได้ถูกเก็บกักไว้ ทำให้เกิดการกระจายความชุ่มชื้นเข้าสู่ผืนป่า อันเป็นประโยชน์ต่อการเจริญเติบโตของลูกไม้ป่าและเป็นแนวกันไฟป่าเปียกอีกด้วย ซึ่งจากการดำเนินการพัฒนาป่าเพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ และชุมชนมีวิถีการดำรงชีวิตที่เอื้อต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสภาพแวดล้อมธรรมชาติของชุมชน เพื่อการพึ่งพิงและเสริมรายได้

จากการที่บ้านป่าสักงานประสบความสำเร็จในด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติการพัฒนาด้านการอนุรักษ์อย่างแท้จริงโดยชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เมื่อชุมชนได้เริ่มตระหนักถึงคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมมือกันดำเนินการฟื้นฟูสภาพป่าตามแนวพระราชดำริ กระทบในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2544 น้ำในห้วยป่าสักงานที่เคยเหือดแห้งไปกว่า 10 ปี ได้กลับมามีน้ำไหลเป็นน้ำตกสวยงามดังเดิม ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติ ปัจจุบันแหล่งต้นน้ำหลายจุดของชุมชนเริ่มกลับมาทำหน้าที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เช่น บริเวณป่าชันน้ำที่แห้งแล้งมีไฟป่าไหม้ทำลายความหลากหลายทุกปีกลับมาเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำและพื้นที่ความหลากหลายเป็นแหล่งอาหารที่มีคุณค่าของชุมชน ดังเดิม

ซึ่งแม้ว่าชาวบ้านจะยุติการตัดไม้ทำลายป่าแล้วก็ตาม แต่ สวนป่าแม่หอพระ องค์กร อุตสาหกรรมป่าไม้ ยังมีการดำเนินงานอยู่ในพื้นที่ ตามระเบียบแบบแผนที่ได้มีการวางแนวทาง

โครงการไว้ โดยที่ผ่านมา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 สวณป่าแม่หอพระได้ขออนุญาต และดำเนินการไปแล้วหลายแปลง จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2536 ซึ่งได้เริ่มดำเนินงานในแปลงที่อยู่ในพื้นที่บ้านป่าสักงาม ชาวบ้านเมื่อได้รับทราบแผนการดำเนินงาน จึงได้เริ่มมีการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้าน และเรียกร้องสิทธิของชุมชน ในขณะที่สวนป่าแม่หอพระยังสามารถอ้างความชอบธรรมในการดำเนินงานในพื้นที่ได้ เมื่อแนวทางของชาวบ้าน ที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์เพื่อรักษา สวนทางกับการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระ ที่การดำเนินงานจะสร้างความเสียหายให้ผืนป่าที่ชุมชนได้รับประโยชน์ จึงเกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านป่าสักงาม และสวนป่าแม่หอพระขึ้น

ความเป็นมาของสวนป่าแม่หอพระ

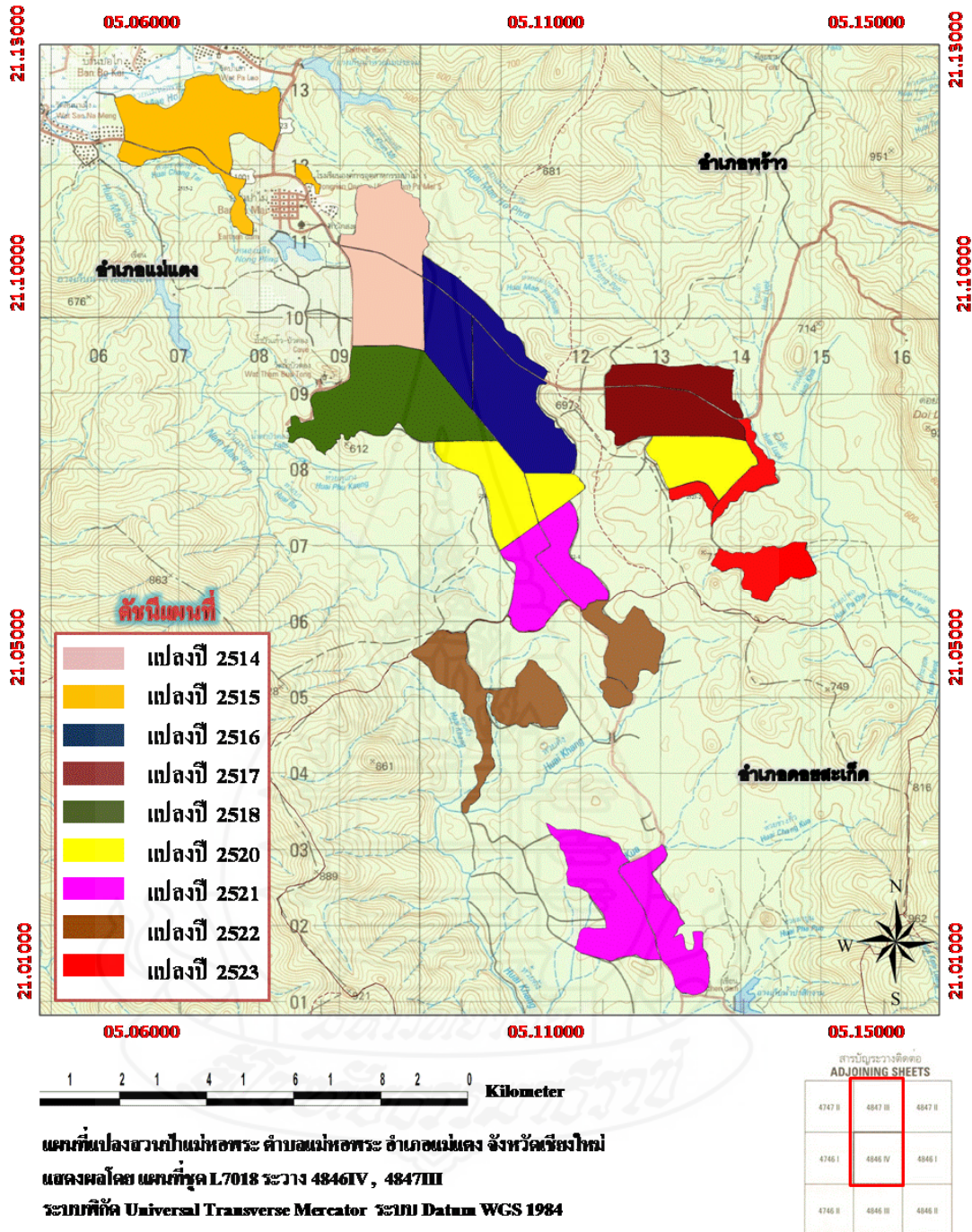
สวนป่าแม่หอพระ เป็นสวนป่าโครงการที่ 1 สังกัดสำนักส่งเสริมและพัฒนาไม้เศรษฐกิจเชียงใหม่ สำนักส่งเสริมและพัฒนาไม้เศรษฐกิจภาคเหนือบน ปลูกตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อให้เป็นป่าเศรษฐกิจ โดยใช้เงินลงทุนขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ทั้งหมด สำนักงานสวนป่าแม่หอพระตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าแม่แตง หมู่ 8 ตำบล แม่หอพระ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากจังหวัดเชียงใหม่ไปตามถนนสายเชียงใหม่-อำเภอพร้าว ประมาณ 50 กิโลเมตร พื้นที่ของแปลงปลูกสร้างสวนป่าครอบคลุมพื้นที่ 3 อำเภอ คือ อำเภอแม่แตง อำเภอพร้าว และอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหน่วยงานรัฐวิสาหกิจที่ได้รับหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์เพื่อการปลูกสร้างสวนป่า รวมทั้งสิ้น 9 แปลง พื้นที่ 9,981.793 ไร่ (ภาพที่ 4.1)

ซึ่งการจัดตั้งสวนป่าแม่หอพระนั้น ได้รับอำนาจดำเนินการตามมาตรา 20 ของพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ดังนี้

1. หนังสืออนุญาต ฉบับที่ 10/2528 ลงวันที่ 25 ก.ค.2528 สวนป่าแปลงปี 2514-2518, 2520-2523 เนื้อที่ 9,049 ไร่

2. ได้รับหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์หรืออยู่อาศัยภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติเพื่อจัดตั้งที่ทำการ สำนักงาน บ้านพักสวนป่า ตามมาตรา 13 ทวิ ตามประกาศกรมป่าไม้ ฉบับที่ 2/2544 ลงวันที่ 12 ก.พ.2544 เนื้อที่ 200 ไร่

แผนที่แสดง : แปลงสวนป่าแม่หอพระ

ภาพที่ 4.1 แผนที่แปลงสวนป่าแม่หอพระ

ที่มา : องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ สวนป่าแม่หอพระ (2550)

นอกจากนี้ ยังได้รับการขออนุญาตตาม พ.ร.บ.สวนป่า พ.ศ. 2535 คือ

1. ได้รับหนังสือรับรองการขึ้นทะเบียนที่ดินเป็นสวนป่า (สป.3) เล่มที่ 001 ฉบับที่ 02-20 ลงวันที่ 11 ส.ค.2537 เนื้อที่ 9,246 ไร่
2. ได้รับหนังสือรับรองการขึ้นทะเบียนตรา (สป.8) เล่มที่ 001 ฉบับที่ 001 ลงวันที่ 13 ก.พ.2538 และ
3. ได้รับหนังสือรับรองตรา (สป.9) เล่มที่ 001 ฉบับที่ 001 ลงวันที่ 13 ก.พ.2538.

โดยสวนป่าแม่หอพระ ได้มีการวางวิสัยทัศน์ไว้ว่า "เป็นองค์กรหลักในการพัฒนาป่าเศรษฐกิจอย่างยั่งยืน" โดยมีพันธกิจคือการพัฒนาที่ดินสวนป่า โดยอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นสวนป่าเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนเพื่อให้ภาคการป่าไม้ (Forestry Sector) เป็นรากฐานการผลิตและบริการ ส่งเสริมการปลูกไม้เศรษฐกิจภาคเอกชน ชุมชนท้องถิ่นอย่างครบวงจรเพื่อตอบสนองความต้องการใช้ไม้ของประเทศอย่างพอเพียงและยั่งยืน ซึ่งหลักๆคือการส่งเสริมและสนับสนุนธุรกิจอุตสาหกรรมไม้ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและธุรกิจบริการที่มีป่าไม้เป็นพื้นฐาน และพัฒนาระบบกลไกการตลาดไม้เศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสินทรัพย์ของ องค์กรอุตสาหกรรมป่าไม้ โดยมีเป้าหมายในการพัฒนาพื้นที่คือ พัฒนาพื้นที่สวนป่าจำนวน 9,981.793 ไร่ เพื่อเป็นฐานในการพัฒนาธุรกิจของ องค์กร ซึ่งข้อมูลงบประมาณดำเนินการ (ข้อมูลจากสวนป่าแม่หอพระ.2556) รวมงบประมาณที่ได้รับทั้งสิ้น 2,619,720 บาท โดยแบ่งเป็น

1. งบบริหาร 743,090 บาท
2. งบลงทุนดูแลสวนป่าแปลงเก่า 1,249,750 บาท แยกเป็น
 - งบอำนวยการ 1,000,000 บาท
 - งบทำการ 249,750 บาท
3. งบทำการทำไม้ 626,880 บาท แยกเป็น
 - งบอำนวยการ 350,880 บาท
 - งบทำการ 276,000 บาท

ซึ่งผลประกอบการของสวนป่าแม่หอพระในปี 2555 ไม่ได้รับการเปิดเผย ประเด็นความขัดแย้ง

แม้ว่าสวนป่าแม่หอพระ จะมีนโยบาย และมาตรฐานการดำเนินงาน และการดำเนินการดังกล่าวจะเป็นไปอย่างชอบด้วยกฎหมาย แต่นั่นเป็นข้อที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการตัดไม้ในพื้นที่สวนป่าของสวนป่าย่อมส่งผลกระทบต่อชุมชนโดยรอบ ความขัดแย้งระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับ องค์กรอุตสาหกรรมป่าไม้ปรากฏในหลายพื้นที่ เช่น สวนป่าห้วยน้ำขาว ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอลองท่อม จังหวัดกระบี่ , สวนป่าเชียงดาว ตำบลปิงโค้ง อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

หรือประเด็นที่รุนแรงกรณีพิพาทสวนป่าคอนสาร อำเภอกอนสาร จังหวัดชัยภูมิที่ชุมชนท้องถิ่นที่อยู่อาศัยรอบสวนป่าออกมาประท้วงการตัดไม้ในพื้นที่ เพราะการดำเนินการดังกล่าวนำมาซึ่งความแห้งแล้ง ขาดแคลนน้ำของชุมชน

ในกรณีของพื้นที่บ้านป่าสักงามคือความขัดแย้งกับชาวบ้านที่อยู่มาก่อน คล้ายกับกรณีพิพาทสวนป่าคอนสาร แต่กรณีบ้านป่าสักงาม พื้นที่ทับซ้อนกลับเป็นพื้นที่ส่วนรวมของชุมชน และเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญของชุมชน และพื้นที่ตอนล่าง ซึ่งแม้สวนป่าแม่ห่อพระจะได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นคือในปี พ.ศ. 2536 ซึ่งเป็นปีที่สวนป่าแม่ห่อพระได้เข้ามาดำเนินการในพื้นที่บ้านป่าสักงาม คุณศรีวรรณ ต้นนาค เจ้าหน้าที่เกษตรฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ (กุมภาพันธ์ 2556) ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่มาไม่ต่ำกว่า 10 ปี มองว่าการดำเนินงานของสวนป่าแม่ห่อพระ ที่เป็นรัฐวิสาหกิจ หรือโครงการอย่างหนึ่งของรัฐนั้น เป็นการดำเนินงานที่ถูกต้องตามกฎหมายรับรอง มีการขออนุญาตตามขั้นตอน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นกรณีความขัดแย้งกับชุมชนบ้านป่าสักงาม ตนมองว่าเกิดจากการที่รัฐไม่ได้ทำการประชาคม หรือกระบวนการสร้างความเข้าใจระหว่างแผนงานของรัฐ และชุมชน อย่างที่ควรจะเป็น ประเด็นหนึ่งที่ตนตั้งข้อสังเกตคือ ในระยะเริ่มแรกของการดำเนินงานของสวนป่าแม่ห่อพระ คือปี พ.ศ. 2514 ยังไม่ได้มีความตระหนัก หรือความตื่นตัวที่จะรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

ซึ่งจากการที่ได้สัมภาษณ์นายคำปิง ดวงดี อดีตผู้ใหญ่บ้านป่าสักงามที่มีบทบาทในการเป็นแกนนำชาวบ้านถึงประเด็นเรื่องการรับรู้โครงการของสวนป่าแม่ห่อพระที่ดำเนินการในพื้นที่บ้านป่าสักงาม พบว่า ในตอนแรกชาวบ้านไม่ทราบวัตถุประสงค์ เข้าใจแค่ว่าเขาจะมาปลูกป่าเท่านั้น พอ ในปี 2536 สวนป่าแม่ห่อพระได้นำเอาเครื่องจักรกลเข้ามาตัดไม้ ทำลายป่าธรรมชาติออกเพื่อเคลียร์พื้นที่เตรียมปลูกต้นสัก ซึ่งพื้นที่บริเวณนั้นเป็นพื้นที่ต้นน้ำของชาวบ้าน ด้วยความกลัวว่าน้ำจะกลับแห้งเหือดหายไปอีก จึงได้มีการเคลื่อนไหวในรูปแบบต่างๆตั้งแต่นั้นมา อีกประเด็นหนึ่งซึ่งชาวบ้านป่าสักงามมีความกังวลคือเรื่องไฟฟ้า ซึ่งจากการสัมภาษณ์ นายชูศักดิ์ ปันใจ กลุ่มอาสาสมัครพิทักษ์ป่า ที่ทำหน้าที่ลาดตระเวนเฝ้าระวัง และดับไฟฟ้าในฤดูแล้ง พบว่า มีการเผาป่าในเขตพื้นที่ของสวนป่าแม่ห่อพระ โดยเจ้าหน้าที่สวนป่าแม่ห่อพระให้เหตุผลว่าหากโดนไฟไม้สักจะโตเร็วและเนื้อไม้ที่ได้จะปราศจากหนองและแมลงที่มาซ่อนไขเนื้อไม้ ซึ่งบางครั้งไฟที่เผาในเขตสวนป่าได้ลุกลามไปยังพื้นที่ทำกินของชาวบ้าน

สอดคล้องกับผลการสัมภาษณ์นางเอกชัย แซ่เต้ เจ้าหน้าที่อุทยานศรีล้านนา กล่าวว่า จากการที่ สวนป่าแม่ห่อพระเข้ามาจัดการในเขตพื้นที่สวนป่าซึ่งมีพื้นที่ติดต่อกับแนวเขตอุทยานฯ ศรีล้านนา ปฏิเสธไม่ได้ว่าปัญหาที่เกิดขึ้นไม่ได้กระทบเฉพาะชุมชนเท่านั้น แต่ยังส่งผลกระทบต่ออุทยานฯ ด้วยโดยเฉพาะผลกระทบในเรื่องน้ำที่แห้งลง ป่าถูกตัด มีการเผาป่าเพื่อให้ต้นสักที่ สวน

ป่าปลูกโตไวขึ้น อย่างปัญหาการเผาป่านั้นทางอุทยานฯ ได้รับผลกระทบโดยตรง บางครั้งเมื่อไฟลุกลามออกนอกเขต เจ้าหน้าที่อุทยานฯ ต้องเข้าไปช่วยดับไฟ ซึ่งนับว่าเป็นการเพิ่มภาระให้กับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ซึ่งนับเป็นปัญหาที่หนักมาก ทั้งนี้เพราะเจ้าหน้าที่อุทยานฯ ที่ประจำการที่นี่มีทั้งหมด 14 คน ลำพังแค่ดูแลรักษาป่าของเขตอุทยานฯ ที่มีถึง 9,375 ไร่ ก็ถือว่าหนักแล้ว ยังต้องมาช่วยดับไฟที่เกิดจากการเผาของสวนป่าด้วย ขณะที่รายได้จากการขายไม้ของ สวนป่าแม่หออพระนั้นนั้นไม่เคยสนับสนุนภารกิจเหล่านี้กับทางอุทยานฯ แม้แต่น้อย

จากแผนที่แสดงเขตพื้นที่ทับซ้อนจะเห็นว่าเป็นแปลงที่ตั้งอยู่ใกล้กับชุมชนมากที่สุด และมีความเสี่ยงได้รับผลกระทบจากการดำเนินงานของสวนป่าแม่หออพระมากที่สุด เนื่องจากอยู่ในพื้นที่ต้นน้ำของบ้านป่าสักงาม ทั้งมีการกระทบกระทั่งกันระหว่างกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าสักงาม และคนงานของสวนป่าแม่หออพระอยู่บ่อยครั้ง ซึ่งปัญหาที่ชาวบ้านป่าสักงามได้รับผลกระทบอยู่เป็นประจำคือ ไฟป่า และการตัดสางพื้นที่ของสวนป่าแม่หออพระ ทำให้แหล่งหาของป่าบ้านป่าสักงามถูกทำลายลงด้วย ซึ่งในปัจจุบัน ชาวบ้านป่าสักงามได้มุ่งการเคลื่อนไหวไปยังแปลง ปี พ.ศ. 2521 ตอนที่ 3 พื้นที่ 984 ไร่ และ พื้นที่แปลงปี พ.ศ. 2522 ทั้ง 3 ตอน (ภาพที่ 4.2)

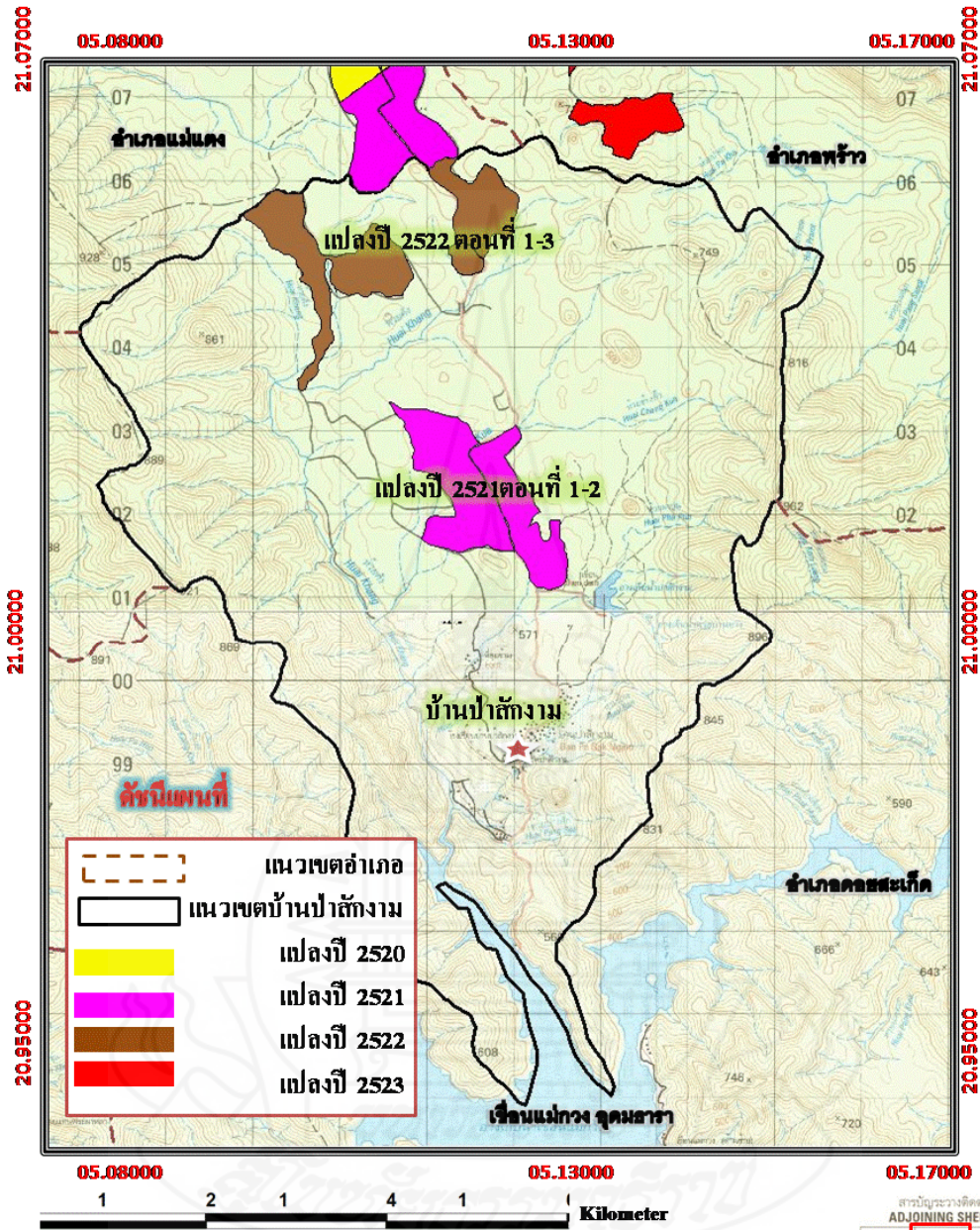
ซึ่งหากพิจารณาในพื้นที่ทับซ้อนกับเขตพื้นที่บ้านป่าสักงามจำนวน 5 แปลง รวมพื้นที่ 1,740 ไร่ ดังตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4 พื้นที่สวนป่าแม่หออพระที่มีการดำเนินงานในเขตพื้นที่บ้านป่าสักงาม

ที่	แปลงปี	ตอนที่	เนื้อที่(ไร่)	หมายเหตุ
1	2521	1 – 2	616	
2	2522	1	410	
3	2522	2	344	
4	2522	3	370	
รวมเนื้อที่			1,740	

ที่มา : องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ สวนป่าแม่หออพระ (2550)

แผนที่แสดง : แปลงสวนป่าแม่หอพระในเขตบ้านป่าสักงาม

แผนที่แปลงสวนป่าแม่หอพระ ที่อยู่ในเขตหมู่บ้านป่าสักงาม หมู่ 1 ตำบลลวงต๋นือ
อำเภอคอกชะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
แสดงผลโดย แผนที่ทศ L7018 ระหว่าง 4846IV . 4847III

ภาพที่ 4.2 แปลงสวนป่าแม่หอพระ ในเขตบ้านป่าสักงาม

ที่มา : องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ สวนป่าแม่หอพระ (2550)

3. กรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ

การที่สวนป่าแม่หอพระ เป็นหน่วยงานรัฐวิสาหกิจหนึ่งในสังกัด องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ มีภารกิจในการดำเนินงานด้านสวนป่าเศรษฐกิจ เพื่อมุ่งผลกำไรจากการดำเนินงานตามกรอบนโยบาย นอกจากนี้ หากพิจารณาวัตถุประสงค์ในการก่อตั้ง ออป. นั้น นอกจากการทำไม้แล้วยังมีวัตถุประสงค์อื่นๆ อีก เช่น ปลูกสร้างสวนป่า การค้นคว้าวิจัย และเผยแพร่ความรู้ แต่ที่ผ่านมาบทบาทหลักของ ออป. จะเน้นหนักอยู่ที่การสร้างป่าเศรษฐกิจเพื่อผลิตทรัพยากรไม้ป้อนสู่ตลาด โดยเน้นที่พันธุ์ไม้เศรษฐกิจเป็นหลัก เช่น ไม้สัก ไม้กระยาเลย เป็นต้น แต่ในกรณีศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้ตั้งมีวัตถุประสงค์ในการศึกษาความขัดแย้ง ระหว่างชุมชนกับรัฐ จึงจะขอกกล่าวถึงแต่เฉพาะหัวข้อที่เกี่ยวข้อง คือ รูปแบบและปัญหาที่เกิดขึ้น จนนำมาสู่ความขัดแย้งในปัจจุบัน

จากที่ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาเรื่องประเด็นความขัดแย้งระหว่างสวนป่าแม่หอพระ และชาวบ้านป่าสักงาม พบว่ามีประเด็นหลักๆ คือเรื่องสิทธิชุมชน ซึ่งชาวบ้านป่าสักงามพยายามออกมาเคลื่อนไหวโดยวิธีการต่างๆ ดังที่จะได้ลำดับเหตุการณ์ดังต่อไปนี้

1. กรณีการจัดการพื้นที่ของสวนป่าแม่หอพระ ปี พ.ศ.2536

เหตุการณ์

จากบันทึกของกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าสักงาม และการสัมภาษณ์นายคำปึง ดวงดี อดีตผู้ใหญ่บ้านป่าสักงาม (23 กุมภาพันธ์ 2556) ถึงกรณีสวนป่าแม่หอพระมีแผนที่จะทำการแผ้วถางและเตรียมพื้นที่ปลูกไม้สักในแปลงปี 2521 ตอนที่ 1 ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน โดยเป็นการเตรียมพื้นที่โดยการตัดฟันและใช้เครื่องจักรไถไม้เล็กไถน้อยตลอดจนวัชพืชที่มีอยู่ออกให้หมด ซึ่งทางสวนป่าแม่หอพระได้มีการนำเครื่องจักรกลเข้ามายังพื้นที่ด้วย ซึ่งชุมชนเห็นว่าในพื้นที่ป่าบริเวณนั้นเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชนได้แก่ลำห้วยข้างก๊วะ เมื่อสวนป่าแม่หอพระทำการถางปรับที่ก็จะต้องเสียพื้นที่ป่าออกไปอาจส่งผลกระทบต่อปริมาณน้ำในลำห้วย และกลัวว่าน้ำจะแห้งหายไปเหมือนในอดีต จึงได้รวมตัวกันเพื่อทำการคัดค้านการเข้ามาถางปรับที่ปลูกสวนป่าของสวนป่าแม่หอพระ

การเคลื่อนไหว

เนื่องจากหมู่บ้านป่าสักงามได้ทราบแผนการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระ จากคนในหมู่บ้านที่ไปเป็นคนงานดูแลสวนป่าว่าจะมีการแผ้วถางพื้นที่ จึงได้แจ้งไปยังผู้ใหญ่บ้าน และกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าสักงาม ซึ่งกลุ่มอนุรักษ์จำนวน 15 คนได้เข้าทำการปิดล้อมคนงานและเครื่องจักรกลของสวนป่าแม่หอพระในพื้นที่ ก่อนที่จะมีการเจรจาระหว่างผู้ใหญ่บ้านและตัวแทนเจ้าหน้าที่สวนป่าแม่หอพระว่าจะระงับการดำเนินงานในเบื้องต้นก่อน และขอให้กลุ่มอนุรักษ์ปล่อย

ตัวคนงานที่ถูกจับกุมตัวไว้ โดยเหตุการณ์ในครั้งนั้นมีกลุ่มผู้ที่นำชาวบ้านขึ้นคัดค้านได้แก่ นายคำปิง ดวงดี ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น พร้อมด้วย นายชูศักดิ์ บันใจ นายสมศักดิ์ เกตุพรหม นายวันชัย บรรใจ นายถนอม ใจระวัง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าสักงาม ซึ่งได้นำประเด็นการเข้ามาตัดไม้ในพื้นที่ดังกล่าวเข้าสู่ที่ประชุมของหมู่บ้านซึ่งในที่ประชุมก็ได้มีมติขอให้สวนป่าแม่หอพระได้ระงับการดำเนินงานในพื้นที่ดังกล่าว และให้ขนย้ายเครื่องจักรออกจากพื้นที่โดยทันที ซึ่งต่อมาชุมชนได้ประสานไปยังฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่เข้ามาช่วยเหลือด้านการอนุรักษ์พื้นที่โครงการพระราชดำริ โดยมีพื้นที่รวมถึงบ้านป่าสักงามด้วย โดยประกาศพื้นที่ตั้งแต่ปี 2535 ซึ่งฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ได้มอบหมายให้นายวิริยะ ช่วยบำรุงหัวหน้าฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ในขณะนั้นเป็นผู้เจรจากับสวนป่าแม่หอพระ โดยขอให้ป่าบริเวณแปลงปี 2521 ตอนที่ 1 เป็นป่าเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสที่ทรงมีพระชนมายุ 72 พรรษา

ผลการเคลื่อนไหว

ในการเจรจาในครั้งนั้น ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ตัวแทนชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่จากฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ และผู้อำนวยการสวนป่าแม่หอพระ โดยเบื้องต้น สวนป่าแม่หอพระได้ชี้แจงว่าได้เข้าดำเนินการโดยถูกต้อง และมีการขออนุญาตอย่างถูกต้องแล้ว แต่ฝ่ายชาวบ้านป่าสักงามได้ให้เหตุผลว่า พื้นที่ที่สวนป่าแม่หอพระเข้าดำเนินการนั้นเป็นพื้นที่ต้นน้ำของหมู่บ้าน ซึ่งได้เข้าเก็บหาของป่ามาหลายชั่วอายุคน หากถูกทำลายลงชาวบ้านจะขาดแหล่งอาหารและแหล่งรายได้ ซึ่งในครั้งนั้นได้ทำการเจรจาในพื้นที่ที่เกิดปัญหา โดยเป็นการตกลงทางวาจา ระหว่างฝ่ายชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่จากสวนป่าแม่หอพระ ซึ่งไม่ได้บันทึกผลการเจรจาเป็นลายลักษณ์อักษร และจนถึงปัจจุบัน สวนป่าแม่หอพระก็ไม่ได้เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ดังกล่าวแต่อย่างใด และชาวบ้านป่าสักงามก็ได้ใช้พื้นที่แปลงดังกล่าวในการฟื้นฟูต้นน้ำ โดยการปลูกป่าเพิ่มเติม และสร้างฝายชะลอน้ำในพื้นที่เป็นประจำทุกปี

2. กรณีสวนป่าแม่หอพระทำการถางป่าที่ห้วยปางวัวในปี พ.ศ.2549

เหตุการณ์

สวนป่าแม่หอพระ ได้เข้าดำเนินการตัดถางพื้นที่ป่า บริเวณแปลง เพื่อทำการปลูกสวนป่าไม้สัก ในแปลงปี 2522 ตอนที่ 2 จำนวน 150 ไร่ โดยดำเนินการนำรถแทรกเตอร์ถางป่าเพื่อเตรียมพื้นที่ ซึ่งป่าบริเวณห้วยปางวัวเป็นพื้นที่ที่มีการฟื้นตัว มีต้นไม้และลูกไม้เจริญเติบโตอยู่เต็มพื้นที่ และยังเป็นพื้นที่ต้นน้ำของลำน้ำห้วยคัง ซึ่งเป็นลำน้ำที่สำคัญ มีน้ำปริมาณมาก และเป็นน้ำสายหลักที่ไหลลงสู่เขื่อนแม่กวงอุดมธาราซึ่งอยู่ทางตอนล่างของหมู่บ้านป่าสักงาม ผู้ใหญ่บ้านคำปิง ดวงดี และกลุ่มอนุรักษ์ได้เข้าทำการปิดล้อมอีกครั้งเพื่อให้สวนป่าแม่หอพระหยุดการ

ดำเนินงานในพื้นที่ก่อน แต่ไม่ได้ทำการจับกุมตัวคนงานเหมือนครั้งแรก พร้อมกันนั้น ได้ประสานไปยังฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ให้ช่วยเหลือ โดยมีการนัดเจรจา ๓ ป้อมยามหมู่บ้านป่าสักงาม รอยต่อระหว่างเขตหมู่บ้าน และสวนป่าแม่หอพระ

การเคลื่อนไหว

การที่สวนป่าแม่หอพระเข้ามาดำเนินงานในพื้นที่หมู่บ้านป่าสักงามในครั้งนี้ เห็นได้ชัดว่า ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ฯ ไม่ได้เข้ามาช่วยในการเจรจาเหมือนในครั้งแรก จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ฯ ได้ข้อมูลว่า ณ ขณะนั้นทางศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ได้มีโครงการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งเครือข่ายลุ่มน้ำกวางขึ้น ซึ่งเป็นเครือข่ายลุ่มน้ำในอำเภอคอยสะเกิด ประกอบไปด้วยสมาชิกที่มาจากผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่บ้าน และแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ทุกกลุ่มที่จะร่วมกันดำเนินกิจกรรมการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ร่วมกัน ในลักษณะเครือข่ายชุมชน ดังนั้นบ้านป่าสักงามจึงได้ประสานงานกับเครือข่ายลุ่มน้ำกวางเพื่อเข้ามาช่วยในการเจรจา

ผลการเคลื่อนไหว

ในครั้งนี้บ้านป่าสักงาม และแกนนำเครือข่ายลุ่มน้ำกวาง จำนวนประมาณ 20 คนได้ทำการเจรจากับเจ้าหน้าที่สวนป่าแม่หอพระ และกระจายข้อมูลข่าวสารให้กับชุมชนเครือข่าย ได้รับรู้ถึงสถานการณ์ในบ้านป่าสักงามในขณะนั้น โดยการเจรจาเป็นผล สวนป่าแม่หอพระยอมถอนเครื่องจักรกล และคนงานออกจากพื้นที่ โดยครั้งนี้ฝ่ายชาวบ้านป่าสักงามประสบความสำเร็จในการเจรจา แม้ไม่มีเจ้าหน้าที่ของฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ฯ เข้าร่วมการเจรจาด้วย ดังนั้นการเคลื่อนไหวในครั้งนี้ ชาวบ้านป่าสักงามยังได้กระจายข่าวสารไปสู่ภายนอก โดยอาศัยผ่านเครือข่ายลุ่มน้ำกวาง ซึ่งเป็นครั้งแรกที่เครือข่ายได้ร่วมทำงานในลักษณะการแก้ไขความขัดแย้งกับภายนอก ร่วมกัน ซึ่งมีผลคือ เครือข่ายมีความแน่นแฟ้นมากขึ้น และข่าวสารที่เผยแพร่ออกไปทำให้ชุมชนภายนอกเริ่มต้นตัวกับปัญหาความขัดแย้งนี้มากขึ้น

ประเด็นเรื่องที่เจ้าหน้าที่จากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ไม่ได้เข้ามาช่วยในการเจรจาในครั้งนี้ ชาวบ้านเริ่มมีความคิดเห็นเกี่ยวกับพฤติกรรม โดยจากการสัมภาษณ์นางบัว เรียว ดาวล้อม ชาวบ้านป่าสักงาม มองว่า เจ้าหน้าที่จากห้วยฮ่องไคร้ ไม่มีความจริงใจ ทั้งๆที่จุดเริ่มต้นของปัญหาดังกล่าว มาจากแผนงานกิจกรรมโครงการของศูนย์ห้วยฮ่องไคร้เอง เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น ศูนย์ห้วยฮ่องไคร้กลับเพิกเฉยเสีย แล้วปล่อยให้ชาวบ้านแก้ไขปัญหากันเอง และผลักการะไปให้เครือข่ายลุ่มน้ำกวาง ซึ่งเป็นเครือข่ายใหม่ ให้ออกหน้าแทน

3. กรณีแผนการตัดไม้สักของสวนป่าแม่หอพระ เดือนสิงหาคม พ.ศ.2550

เหตุการณ์

สำนักงานบริหารงานสวนป่าจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีประกาศตัดไม้สักในแปลงปี 2522 ตอนที่ 1,3 บริเวณต้นน้ำห้วยคัง และ แปลงปี 2521 ตอนที่ 1,3 และ 4 บริเวณต้นน้ำห้วยช้างกวี๊ โดยเป็นแนวทางการตัดสาบครั้งสุดท้าย (Selection Thinning) เพื่อล้างไม้ที่ตกค้างก่อนจะทำการเตรียมแปลงเพื่อปลูกสวนป่าในรอบต่อไป โดยเป็นแปลงสวนป่าที่อยู่ในพื้นที่ป่าต้นน้ำในชุมชนบ้านป่าสักงามทั้งหมด เป็นพื้นที่รวมประมาณ 3,253 ไร่ ไม้สักจำนวนประมาณ 4,000 ซึ่งสวนป่าแม่หอพระได้ทำหนังสือแจ้งผ่านอำเภอคอดยสะเก็ดว่าจะมีการตัดไม้ในพื้นที่ดังกล่าว และเมื่อได้รับการอนุญาตเพื่อดำเนินการจากอำเภอคอดยสะเก็ดแล้ว สวนป่าแม่หอพระจึงได้ส่งหนังสือแจ้งองค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือและผู้ใหญ่บ้านป่าสักงาม ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ เพื่อรับทราบการดำเนินงานดังกล่าว ชุมชนเห็นว่าปริมาณไม้สักที่จะดำเนินการตัดเป็นปริมาณที่มากและมีพื้นที่กว้างขวาง ซึ่งถ้ามีการดำเนินการจะต้องสร้างผลกระทบต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำห้วยคัง และห้วยช้างกวี๊อย่างแน่นอน

การเคลื่อนไหว

ปัญหาความขัดแย้งในครั้งนี้ไม่ได้เริ่มต้นด้วยการเผชิญหน้า จากการที่ผู้ศึกษาได้สัมภาษณ์สายัณฑ์ กลิ่นโลกย์ (22 มกราคม 2556) หัวหน้างาน ระดับ 6 สวนป่าแม่หอพระ ได้ข้อมูลว่า สวนป่าพยายามดำเนินงานในลักษณะเปิดเผยมากขึ้น โดยดำเนินงานตามระเบียบแบบแผนขั้นตอน จากบทเรียนปัญหาความขัดแย้งในสองครั้งก่อนหน้านั้น สวนป่าแม่หอพระไม่สามารถมีหลักฐานเอกสารอันใดอ้างอิงได้ในขณะที่เกิดความขัดแย้งเลย และอีกสาเหตุหนึ่งคือ พยายามลดความรุนแรงที่อาจเกิดขึ้นจากการปะทะกันของกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าสักงาม และคนงานของสวนป่าแม่หอพระ ที่อาจบาดเจ็บล้มตาย และเครื่องจักรอาจถูกกลุ่มอนุรักษ์ทุบทำลายเสียหายได้

แกนนำบ้านป่าสักงามในการเคลื่อนไหวในครั้งนี้ นำโดยนายคำปิง ดวงดี ผู้ใหญ่บ้าน และนายมณฑิธร บุญช้างเผือก แกนนำกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าสักงาม ได้ทำหนังสือทักท้วงการดำเนินงานดังกล่าวไปยังสวนป่าแม่หอพระ และทำการประสานงานกลุ่มองค์กรเครือข่ายลุ่มน้ำกวาง องค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ โดยจากการสัมภาษณ์ นายมณฑิธร บุญช้างเผือก แกนนำกลุ่มอนุรักษ์ (23 กุมภาพันธ์ 2556) ได้ข้อมูลว่า บ้านป่าสักงามได้ประชุมร่วมกันและมีแผนการเคลื่อนไหวตามลำดับ คือ

- 1) จัดการประชุมประชาคมหมู่บ้าน โดยมีมติไม่เห็นด้วยและไม่ยอมให้สวนป่าแม่หอพระเข้ามาทำไม้ในพื้นที่ โดยขอความร่วมมือให้ ออป. ระวังการทำไม้ในพื้นที่ไปก่อน ทั้งนี้ได้กำชับกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าสักงาม และชาวบ้านทุกคนให้ใช้การเคลื่อนไหวอย่างสงบ

งดความรุนแรง การใช้กำลัง เน้นการประสานงานเครือข่ายเพื่อคัดค้าน โดยยื่นเรื่องคัดค้านร่วมกับ องค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ และประสานศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ในฐานะ ผู้รับผิดชอบพื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริใช้ช่วยในการเจรจา แก้ปัญหาอย่างยั่งยืน

2) หากการเคลื่อนไหวในรูปแบบแรกไม่เป็นผล บ้านป่าสักงามจะร่วมกัน ทำหนังสือยื่นถวายฎีกา ไปยังสำนักพระราชวัง เพื่อถวายพื้นที่สวนป่าแปลงดังกล่าวให้เป็นป่าเฉลิม พระเกียรติ ซึ่งวิธีนี้เคยใช้ได้ผลตอนที่มีความขัดแย้งกับสวนป่าแม่หอพระครั้งแรก ณ แปลงสวนป่า ปี 2521 ตอนที่ 2 รวมทั้งจะคืนรางวัลด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆที่ชุมชนเคยได้รับจาก หลายๆหน่วยงานทั้งหมดโดยเฉพาะ โล่รางวัล จาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดฯ ในวันที่ 7 กรกฎาคม 2549 ณ หอประชุมสิริกิติ์ กรุงเทพฯ เป็นรางวัลหมู่บ้านอนุรักษ์ป่าตามแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นรางวัลชนะเลิศของประเทศไทย ซึ่งเป็นความภาคภูมิใจของหมู่บ้าน

ซึ่งในการเคลื่อนไหวในรูปแบบแรกนี้ เริ่มต้นที่ชาวบ้านป่าสักงามทำการ ประชุมประชาคมหมู่บ้านซึ่งที่ประชุมหมู่บ้านมีมติไม่เห็นด้วยกับการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอ พระในพื้นที่ดังกล่าว เนื่องจากเป็นพื้นที่ต้นน้ำของหมู่บ้านแล้วจึงทำบันทึกการประชุมประชาคม แนบคำร้องไปยังองค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ ซึ่งได้มีการเรียกประชุมในวันที่ 4 กันยายน พ.ศ.2550 ผู้เข้าร่วมประชุมประกอบไปด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อีกทั้งได้เชิญเจ้าหน้าที่ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ เพื่อชี้แจงข้อมูล เรื่องการตัดไม้สักในพื้นที่ดังกล่าว และหารือเรื่องการยุติความขัดแย้งโดยที่ประชุมขององค์การ บริหารส่วนตำบลลวงเหนือมีมติไม่เห็นด้วยกับการตัดไม้สักบริเวณลุ่มน้ำห้วยคัง และห้วยข้างก๊วย ด้วยเหตุคือ บริเวณพื้นที่ที่ตามหนังสือรับรองการแจ้งตัดหรือ โคนไม้ เป็นบริเวณต้นน้ำของเขื่อน แม่กวงอุดมธารา ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อผู้ใช้น้ำในตอนล่างได้ ซึ่งหลังจากการประชุม องค์การ บริหารส่วนตำบลลวงเหนือได้นำบันทึกการประชุมแนบคำร้องเพื่อเสนอไปยังอำเภอคดยสะเกิด และจังหวัดเชียงใหม่ตามลำดับ

วันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2550 อำเภอคดยสะเกิด ได้รับหนังสือจากจังหวัด เชียงใหม่ เลขที่ ชม.0019/2254 ลงวันที่ 5 กันยายน 2550 ให้จัดตั้งคณะทำงานร่วมเพื่อศึกษารูปแบบ การจัดการพิจารณาแก้ไขปัญหาการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทับซ้อนระหว่างสวนป่าแม่หอพระ และ บ้านป่าสักงาม ในฐานะพื้นที่ในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยมีการจัดประชุม ณ ห้อง ประชุมอำเภอคดยสะเกิด ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกเครือข่ายลุ่มน้ำกวาง และแกนนำ ชาวบ้านป่าสักงาม รวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ ฝ่าย ศึกษาและพัฒนาป่าไม้ฯ สวนป่าแม่หอพระ ร่วมปรึกษาหารือ ซึ่งในเบื้องต้นบุคลากรหน่วยงานใน

ท้องถิ่นไม่เห็นด้วยกับการตัดไม้ในพื้นที่ต้นน้ำลำธารของบ้านป่าสักงาม ซึ่งที่ประชุมได้นำเสนอข้อมูลและร่วมกันแสดงความคิดเห็น ดังนี้

โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ให้เหตุผลในฐานะที่บ้านป่าสักงามเป็นพื้นที่โครงการพระราชดำริ ซึ่งเป็นเหตุผลหลักในการคัดค้านดังนี้

1. การทำไม้ออกของสวนป่านั้น ยังมีความจำเป็นและการทำงานขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นไปตามระเบียบราชการ แต่เนื่องจากชุมชนป่าสักงามได้ประสบปัญหาความแห้งแล้งมาแล้วและได้ดำเนินการฟื้นฟูตามแนวพระราชดำริจนพื้นที่กลับมาอุดมสมบูรณ์ การดำเนินงานควรคำนึงถึงปัจจัยกระทบอย่างอื่นด้วย เช่น ความรู้สึก ผลกระทบทางจิตวิทยาชุมชนด้วย

2. ข้อมูลสถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับมหภาค และระดับจุลภาค เช่น ปรากฏการณ์ด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก (Climate change) ปรากฏการณ์ความแห้งแล้ง น้ำท่วม น้ำหลาก ดินถล่ม การชะล้างหน้าดิน ซึ่งก่อให้เกิดผลเสียหายต่อทรัพย์สินและกระทบต่อความเป็นอยู่ การทำมาหากิน และสาเหตุหนึ่งที่ถูกกล่าวอ้างเป็นประจำ คือ พื้นที่ต้นน้ำลำธารถูกทำลายและพื้นที่ลุ่มน้ำคั่งเป็นลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำแม่กวัง ที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์น้ำจากอ่างเก็บน้ำแม่กวัง ทั้งในด้านการเกษตร การอุตสาหกรรม การประปาเมืองเชียงใหม่ การอุปโภค บริโภคของชุมชนอำเภอคอยสะเกิด อำเภอสันทราย อำเภอสันกำแพง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรพิจารณาถึงความยั่งยืน ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และให้เป็นไปตามแนวพระราชดำริ (รายงานการประชุมหารือการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2550 : 6) ได้รับการยืนยันจาก นายอนุกุล สรวิสูตร อดีตผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และนายวิริยะ ช่วยบำรุง ผู้แทนฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ว่าได้ทำความเข้าใจระหว่างองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ สวนป่าแม่หวดเพื่อร่วมกันจัดการป่าบ้านป่าสักงามรวมถึงพื้นที่ที่เคยผ่านการทำไม้ของ ออป.มาแล้ว โดยให้เป็นต้นน้ำลำธารตามแนวพระราชดำริ แต่มิได้ทำการบันทึกข้อตกลงอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์อักษร จึงไม่มีเอกสารหลักฐานอย่างเป็นทางการ แต่บุคคลทั้งสองสามารถยืนยันเจตนารมณ์ดังกล่าวได้ (ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้, 2550 : 1)

3. พื้นที่ป่าบ้านป่าสักงามโครงการพระราชดำริได้ดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูตามแนวพระราชดำริโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จนสภาพป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง ซึ่งจากข้อมูลการศึกษาสภาพพื้นที่ไม้ในพื้นที่สวนป่า ซึ่งพบว่า พื้นที่ไม้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ไม้ที่

เกิดขึ้นจากระบบกระจายพันธุ์ตามธรรมชาติและมีการฟื้นตัวของลูกไม้อื่นๆ อย่างหลากหลาย มีสภาพเป็นป่าพื้นตัว ซึ่งยืนยันว่าไม่มีการจัดการตามลักษณะสวนป่า

ฝ่ายสวนป่าแม่หอพระ ได้แสดงความคิดเห็นต่อแนวทางที่ว่าจะคืนพื้นที่ป่าให้แก่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น ทางสวนป่าแม่หอพระ โดยองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ไม่ขัดข้อง แต่เนื่องจากการดำเนินงานขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้นั้นเป็นการดำเนินงานในรูปแบบรัฐวิสาหกิจซึ่งมุ่งเรื่องการลงทุนเพื่อผลกำไร โดยในแปลงปี 2521 ตอนที่ 1,2 และแปลงปี 2522 ตอนที่ 1-3 รวมพื้นที่ทั้งสิ้น 3,253 ไร่ ทางองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้ลงทุนในการปลูกสวนป่าไปเป็นจำนวนมาก ซึ่งหากต้องให้สวนป่าแม่หอพระคืนพื้นที่แก่โครงการพระราชดำริจริง อาจต้องมีค่าเวนคืนให้แก่องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ด้วย

ผลการเคลื่อนไหว

จากการประชุมปรึกษาหารือหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรร่วมกันระหว่างสวนป่าแม่หอพระ กับ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริซึ่งผลการหารือ ได้มีการสรุปผลรายงานการประชุม พร้อมทั้งข้อเสนอของสวนป่าแม่หอพระให้สำนักงาน คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) และเสนอแนวทางในการจัดทำพื้นที่เป็นโครงการป่าเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ.2550 ซึ่งหลังจากที่มีการประชุม ณ ที่ว่าการอำเภอคอยสะเกิดแล้วสวนป่าแม่หอพระได้ระงับการดำเนินงานในพื้นที่ไประยะหนึ่ง ซึ่งในประเด็นเรื่องการจัดทำพื้นที่โครงการป่าเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษาปัจจุบันไม่มีการดำเนินการแต่อย่างใด

4. กรณีการตัดไม้ในพื้นที่ห้วยปางวัว-ห้วยคัง ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ.2554

เหตุการณ์

สวนป่าแม่หอพระ ได้เข้าทำการตัดโค่น (Clearing) เพื่อทำการเตรียมพื้นที่ปลูกสวนป่าอีกครั้ง ในแปลง ปี 2522 ตอนที่ 1-3 ต่อเนื่องจากที่ได้ทำหนังสือแจ้งไปยังอำเภอคอยสะเกิดเพื่อขออนุญาตตัดไม้เมื่อปี พ.ศ. 2550 แม้ว่าการประชุมระหว่างสวนป่าแม่หอพระ กับ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่จัดการประชุมร่วมกัน ณ ที่ว่าการอำเภอคอยสะเกิดจะมีข้อตกลงร่วมกันว่าให้สวนป่าแม่หอพระระงับการดำเนินงานในพื้นที่ออกไปก่อน เพื่อให้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริได้รวบรวมข้อมูลเพื่อทำโครงการป่าเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แต่เมื่อเวลาผ่านไป ทางโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริก็ไม่ได้ให้คำตอบเกี่ยวกับโครงการนี้แต่อย่างใด สวนป่าแม่หอพระจึงเข้าดำเนินงานต่อในพื้นที่ดังกล่าว ประกอบกับเป็นการเปลี่ยนผู้อำนวยการคนใหม่ ดังนั้นจึงมีการเปลี่ยนนโยบาย และแนวทางการดำเนินงานใหม่ทั้งสิ้น

การเคลื่อนไหวก

ในครั้งนี้ นายคำปิง ดวงดี ผู้ใหญ่บ้าน และนายมณฑิร บุญช่างเผือก ได้ทำหนังสือคัดค้านไปยังสวนป่าแม่หอพระ และทำหนังสือร้องเรียนไปยังองค์การบริหารส่วนตำบลหลวงเหนือ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อีกครั้ง เพื่อขอให้ช่วยเจรจากับสวนป่าแม่หอพระได้ระงับการดำเนินงานในพื้นที่อีกครั้ง เนื่องจากครั้งนี้พื้นที่การดำเนินงานในแปลงปี 2521 ตอนที่ 1,2 และแปลงปี 2522 ตอนที่ 1-3 รวมพื้นที่ทั้งสิ้น 3,253 ไร่ ซึ่งในครั้งนี้หมู่บ้านป่าสักงามคาดหวังว่าทางโครงการพระราชดำริจะมีแนวทางแก้ไขปัญหาความขัดแย้งที่ยั่งยืน โดยในครั้งนี้สวนป่าแม่หอพระ ได้เชิญตัวแทนของชาวบ้านป่าสักงาม องค์การบริหารส่วนตำบลหลวงเหนือ และศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ ประชุมร่วมกันอีกครั้ง ณ องค์การบริหารส่วนตำบลหลวงเหนือ ซึ่งในการประชุมครั้งนี้ เจ้าหน้าที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ไม่ได้เข้าร่วมประชุมแต่อย่างใด ซึ่งฝ่ายสวนป่าแม่หอพระ ได้มีข้อเสนอให้กับหมู่บ้านป่าสักงามคือ

1.เสนอให้มีการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกัน โดยให้เหตุผลว่า ชาวบ้านป่าสักงามไม่ได้มีรายได้เป็นอย่างอื่นนอกจากการรับจ้างดูแลสวนป่า แม้ว่าจะมีอาชีพเกษตรกรรมอยู่บ้าง แต่ก็มีพื้นที่ ที่จำกัด ดังนั้นสวนป่าแม่หอพระจึงเสนอชาวบ้านป่าสักงามเข้ามาทำการเพาะปลูกพืช อายุสั้น เช่น ข้าวโพด ข้าวไร่ มัน ฯลฯ ตามช่องว่าง (Spacing) ของ ต้นไม้สักในแปลง ในช่วง 2-3 ปีแรกที่มีการปลูกต้นสักในแปลงดังกล่าว และ

2.สวนป่าแม่หอพระจะเปลี่ยนชนิดของไม้ในแปลง จากไม้สัก เป็นไม้ยางพารา โดยจะจัดสรรแปลงดังกล่าวให้ชาวบ้านป่าสักงามได้เข้าไปดูแล โดยแบ่งผลประโยชน์จากยางพารา 60/40 โดยชาวบ้านเอาไป 60% และแบ่งให้สวนป่าแม่หอพระ 40% ของรายได้ทั้งหมด

ผลการเคลื่อนไหวก

แม้ว่าสวนป่าแม่หอพระจะมีข้อเสนอที่ประณีประนอม และมีการจัดสรรผลประโยชน์ให้แก่ชาวบ้านป่าสักงามอย่างสมเหตุสมผลก็ตาม แต่ตัวแทนของชาวบ้านป่าสักงามก็ยืนยันในแนวทางเดิม คือต้องการให้พื้นที่บริเวณนั้นเป็นป่าอนุรักษ์ตามเดิม ซึ่งหลังจากการประชุมในครั้งนี้ได้ผลที่ว่าชาวบ้านป่าสักงามไม่รับข้อเสนอเรื่องการบริหารจัดการพื้นที่ร่วม สวนป่าแม่หอพระก็ได้นำเครื่องจักรกลเข้าทำการตัดโค่น เพื่อเตรียมพื้นที่ในการปลูกต้นสักตามแผนงานเดิมต่อ (ภาพที่ 4.3)

ภาพที่ 4.3 พื้นที่แปลง ปี 2522 ตอนที่ 1-3 ที่สวนป่าแม่ห่อพระได้เข้าตัดโค่น

ที่มา:กลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าสักงาม (2555)

จากประเด็นความขัดแย้งที่ผ่านมา สวนป่าแม่ห่อพระและองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ได้พยายามมีการประณีประนอม ซึ่งจากการสัมภาษณ์ อนุชิต เกษียณ หัวหน้างานวิจัยและพัฒนาสำนักส่งเสริมและพัฒนาไม้เศรษฐกิจภาคเหนือบน (18 มีนาคม 2556) ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่กำหนดแผนงานและนโยบายของสวนป่าต่างๆ ในภาคเหนือ มีความเห็นว่าบ้านป่าสักงามเป็นหมู่บ้านที่ไม่มีรายได้เป็นอย่างอื่นนอกจากการเกษตร และจากการรับจ้าง หากมีการส่งมอบป่าให้บ้านป่าสักงามตามที่ร้องขอ จะมั่นใจได้หรือไม่ ว่าชาวบ้านจะไม่แบกเลื่อยเข้าป่าเสียเอง ซึ่งประเด็นดังกล่าวทางองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้ใช้เป็นประเด็นที่จะรักษาพื้นที่แปลงสวนป่าไว้ โดยนายธีระยุทธ กลัดพรหม (18 มีนาคม 2556) ผู้จัดการกลุ่มแผนงานและประเมินผล สำนักสวนป่าฯ ลำปาง ได้ให้แนวทางในการหาทางออกร่วมกับชุมชน ตามนโยบายที่จะส่งเสริมชุมชนในพื้นที่รอบๆ แปลงสวนป่าจึง ได้มีข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งคือ

1. องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้มีข้อเสนอให้มีการบริหารจัดการร่วม ในแปลงปี 2521 ตอนที่ 1-2 และแปลงปี 2522 ตอนที่ 1-3 ที่มีปัญหาความขัดแย้งอยู่ร่วมกับชาวบ้าน โดยให้ชาวบ้านได้เข้าทำกินในแปลงสวนป่าในระหว่างที่ดินไม้ยังมีอายุระหว่าง 1-3 ปี โดยปลูกพืชอายุสั้น เช่น ข้าวโพด ข้าว ถั่ว เป็นต้น

2. องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้อาจเปลี่ยนชนิดไม้ที่ปลูกในแปลงที่มีความขัดแย้ง เป็นต้นยางพารา แทนต้นสัก และจะให้ชาวบ้านดูแล บริหารจัดการ โดยแบ่งสรรผลกำไรให้ชาวบ้าน 60% และส่งให้สวนป่าแม่ห่อพระ 40%

3. ในประเด็นที่ว่า หากไม่รับข้อเสนอใน 2 ข้อแรก และยืนยันจะขอคืนพื้นที่ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ในฐานะที่เป็นหน่วยงานรัฐวิสาหกิจ มีการลงทุนเป็นเม็ดเงิน

จำนวนมาก อาจขอรับค่าเวนคืนชดเชยอย่างเหมาะสม จากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ในฐานะเป็นพื้นที่โครงการพระราชดำริ

ในปัจจุบัน สวนป่าแม่หอพระยังยืนยันแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามที่ได้เสนอไว้ในข้างต้น ซึ่งแนวทางอีกประการหนึ่งซึ่งได้รับจากผู้บริหารระดับสูงในสำนักส่งเสริมและพัฒนาไม้เศรษฐกิจภาคเหนือบน จังหวัดลำปางว่า หากปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวไม่สามารถตกลง หรือประนีประนอมได้ตามข้อเสนอทั้ง 3 ข้อที่ได้เสนอไปนั้น องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ อาจทำเรื่องทูลเกล้าถวายแปลงที่มีความขัดแย้งดังกล่าวเพื่อดำเนินโครงการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในความดูแลของสวนป่าแม่หอพระ แทนที่จะเป็นอยู่ในความดูแลของหมู่บ้าน หรือโครงการพระราชดำริฯ

ซึ่งจากการที่ได้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนคือ นายเจริญ ดวงดี (1 มีนาคม 2556) ผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ที่รับหน้าที่ต่อจาก นายคำปิงดวงดี ซึ่งเสียชีวิตลง ได้ยืนยันแนวทางเดิมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามแนวทางของหมู่บ้านคือขอคืนพื้นที่ทั้งหมดที่อยู่ในเขตหมู่บ้านป่าสักงาม เพื่อทำเป็นป่าอนุรักษ์ หรือให้สวนป่าแม่หอพระใช้พื้นที่บริเวณที่มีความขัดแย้งเป็นเขตป่าอนุรักษ์เพื่อการศึกษาวิจัย ซึ่งหมู่บ้านป่าสักงามยินดีที่จะให้ความร่วมมือ แต่ก็มีชาวบ้านบางส่วน ต้องการยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยเร็ว และพร้อมรับข้อเสนอของสวนป่าแม่หอพระ จากการสัมภาษณ์นางบุญเยี่ยม คະชาดา (23 กุมภาพันธ์ 2556) ชาวบ้านป่าสักงาม และลูกจ้างของสวนป่าแม่หอพระ ได้เห็นด้วยเรื่องการบริหารจัดการร่วม ซึ่งจะเป็นแหล่งรายได้ให้แก่ชาวบ้าน อีกทั้งในการบริหารจัดการร่วมกับหน่วยงานรัฐวิสาหกิจอย่างสวนป่าแม่หอพระ น่าจะมีความต่อเนื่อง และจริงจัง มากกว่าศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้

เหตุการณ์ความขัดแย้งอื่นๆ

นอกจากประเด็นความขัดแย้งเรื่องทรัพยากรของบ้านป่าสักงามกับสวนป่าแม่หอพระแล้ว บ้านป่าสักงามยังได้เผชิญกับปัญหาเรื่องความขัดแย้งด้านทรัพยากร กับเอกชน และหน่วยงานอื่นๆอีกด้วย ได้แก่

- 1.กรณีการซื้อที่ดินชาวบ้านเพื่อทำพื้นที่ทิ้งขยะ ในวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2548 เริ่มจากมีนายทุนจากนอกชุมชนได้เข้ามาซื้อที่ดินชาวบ้าน โดยมีคนในพื้นที่อำเภอดอยสะเก็ดเป็นผู้ชักชวน มา และบอกกล่าวกับชุมชนว่าจะซื้อพื้นที่ทำโครงการเกษตรชีวภาพ แต่ชุมชนสืบทราบว่าวัตถุประสงค์หลักต้องการที่จะใช้เป็นสถานที่ขุดบ่อน้ำทิ้งขยะ และมีชาวบ้านตกลงที่จะขายที่ดินให้จำนวน 2 ราย เมื่อชุมชนทราบความจริง ได้มีการเรียกประชุมแกนนำชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่ชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจบ้านป่าสักงาม โดยมีมติไม่ให้มีการนำขยะมาทิ้งในพื้นที่ โดยให้เหตุผล 2 ข้อ คือ

1) บ้านป่าสักงามเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร การนำขยะมาฝังกลบในพื้นที่ชุมชนต้องส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ถึงแม้ว่าจะมีการจัดการอย่างดีก็ตาม ซึ่งชุมชนไม่มีความมั่นใจในกรณีการเก็บของเสียได้ ถ้าน้ำเสียจากขยะจะซึมไปผสมกับน้ำใต้ดินที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์อยู่ และ

2) บ้านป่าสักงามอยู่ในเขตพื้นที่ของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริการที่หน่วยงาน องค์กรต่างๆ จะเข้ามาดำเนินการในพื้นที่และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม จะต้องผ่านการพิจารณาของโครงการ จากสถานการณ์ดังกล่าว พบว่าในปัจจุบันมีการเข้ามาสร้างบ่อน้ำทิ้งขยะในพื้นที่แล้วจึงได้ว่ากล่าวให้ระงับการสร้างบ่อขยะดังกล่าวอย่างสิ้นเชิง

2. กรณีการจับกุมการตัดไม้สักนอกเขตที่ทำกิน ในปี พ.ศ.2548

เนื่องจากในปี 2548 รัฐบาลได้มีนโยบายในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการตัดไม้หวงห้ามในพื้นที่ทำกิน โดยมีมติว่า ไม้สักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติและอยู่ในพื้นที่ทำกินของประชาชน ที่มีหลักฐานเป็นใบ โฉนด นส.3 ก สามารถขึ้นทะเบียนสวนป่าและทำการตัดไม้ออกจากพื้นที่ได้ ซึ่งในพื้นที่ชุมชนบ้านป่าสักงามได้มีกลุ่มนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินและขอซื้อไม้สักตามหัวไร่ปลายนานหลายปีแล้ว เมื่อมีช่องทางดังกล่าว ทำให้นายทุนไปแจ้งเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นสวนป่า ให้ถูกต้องตามกฎหมาย และดำเนินการตัดไม้ในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งได้มีการตัดไปแล้วจำนวนหลายแปลง และในปี พ.ศ.2549 ได้มีนายทุนซื้อที่ดินของชาวบ้าน แล้วดำเนินการตัดไม้สักในพื้นที่อีก จากการสำรวจตรวจสอบของกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าสักงาม พบว่า บางส่วนได้ทำการตัดไม้สักถูกลอบออกจากพื้นที่ที่มีกรรมสิทธิ์อย่างถูกต้องประมาณ 2 ไร่ กลุ่มอนุรักษ์ฯ จึงได้ประสานงานกับชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจนอกพื้นที่ เข้าทำการตรวจยึดไม้สัก รวมประมาณ 300 ท่อน ซึ่งปัจจุบันกำลังอยู่ระหว่างการดำเนินคดี

3. กรณีการขอประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ ปี พ.ศ.2550

อุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ได้ดำเนินการทำกระบวนการเวทีประชาคมกับชุมชนเพื่อดำเนินการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้าน โดยจะกันเขตให้ชุมชนประมาณ 500 ไร่ เป็นป่าชุมชน ชุมชนมารวมตัวกันประกอบด้วยแกนนำชุมชนทั้งหมด กลุ่มเยาวชน ผู้สูงอายุแกนนำอนุรักษ์ ซึ่งเจ้าหน้าที่อุทยานได้ชี้แจงเหตุผลของการดำเนินการ คือ

- ป่าของชุมชนบ้านป่าสักงามมีความสมบูรณ์เหมาะสำหรับส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยว การประกาศเขตอุทยานจะช่วยให้อุทยานมาช่วยในการจัดการการท่องเที่ยวให้ชุมชนทุกคนมีรายได้ร่วมกัน

- หลังจากการประกาศเขตอุทยานชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาของป่าอย่างเป็นปกติ ไม่มีการจับใดๆ

- กฎหมายอุทยานมุ่งเน้นการป้องกันนายทุนเข้าทำลายทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนมิได้สร้างผลกระทบกับชุมชนแต่อย่างใด

- การรักษาป่าชุมชนโดยชาวบ้านนั้นไม่สามารถที่ดูแลด้วยตนเองต้องมีเจ้าหน้าที่อุทยานมาช่วยดูแลจึงจะป้องกันได้

ซึ่งในประเด็นการประชุมในครั้งนี้นายมณฑิธร บุญช้างเผือก ได้แสดงความคิดเห็นและตั้งประเด็นคำถามต่ออุทยาน คือ ในขณะที่ทรัพยากรป่าไม้ น้ำ ดิน บ้านป่าสักงามมีความเสื่อมโทรมอย่างหนัก ส่งผลกระทบให้ชุมชนเดือดร้อนทั้งหมู่บ้าน ชุมชนต้องทำการฟื้นฟูเองจนมีความอุดมสมบูรณ์แล้ว จนสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ อุทยานฯจะมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการดำเนินการหรือไม่อย่างไร ในการป้องกันนายทุนใช้ประโยชน์จากป่า แล้วกรณีไม้สักที่กองอยู่บริเวณชุดปฏิบัติการ จำนวนกว่า 300 ท่อน ก็เป็นผลของการจัดการที่ผิดพลาดของภาครัฐเอง ซึ่งชุมชนได้ไปจับกุมและยึดไม้ด้วยชุมชนเอง อุทยานฯในฐานะหน่วยงานรัฐจะป้องกันปัญหาที่เกิดขึ้นในลักษณะนี้ได้อย่างไร

ในการจัดการการท่องเที่ยวโดยอุทยาน ที่ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง พบว่าอุทยานจะเป็นผู้จัดการทั้งหมดชุมชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ และถ้าจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวผู้มาใช้บริการต้องเสียค่าใช้จ่าย ตั้งแต่การเข้าสถานที่ และการจอดรถ แต่ชุมชนบ้านป่าสักงามใช้พื้นที่การเรียนรู้ค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งไม่ได้แสวงหากำไร

ในด้านวิถีชีวิตการเข้าไปเก็บหาของป่านั้นชาวบ้านป่าสักงามได้แจ้งถึงกรณีที่มีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนา อำเภอแม่แตงและอำเภอพร้าว ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่อำเภอแม่แตงและอำเภอพร้าวไม่สามารถหาของป่าได้ และต้องเข้ามาหาเห็ดหาหน่อไม้และของป่าที่บ้านป่าสักงาม จากประสบการณ์จึงไม่เชื่อว่าชาวบ้านสามารถเข้าไปหาของป่าได้

ชุมชนได้ร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้อุดมสมบูรณ์ จนได้รับรางวัลป่าเขียวจี และรางวัลพระราชทานหมู่บ้านอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ดีเด่นระดับประเทศ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี บ่งบอกได้ว่าชุมชนสามารถดูแลและจัดการป่าเองได้

ปัจจุบัน บ้านป่าสักงามยังอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตามประกาศของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ฉบับที่ 1,175 (2529) (การประกาศเขตอุทยานและดำเนินการแต่เพียงหน่วยงานเดียว อุทยานมีความพร้อมในการดำเนินการหรือไม่ ในระดับใดทำไม ขีดแนวทางดำเนินงานแบบบูรณาการตามแนวพระราชดำริ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวทางเพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงาน

ปัจจุบันกำลังมีการร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ถ้าจะมีการประกาศเขตอุทยานจริงๆ ขอให้ได้มีการบัญญัติกฎหมายป่าชุมชนก่อนได้หรือไม่

ผลจากเวทีประชาคม ทำให้เจ้าหน้าที่จากอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ไม่สามารถตอบคำถามได้ และจะได้นำข้อมูลคำถามต่างๆ แจ้งให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ และให้ชุมชนดำเนินการสำรวจพื้นที่เขตลุ่มห้วยคัง เพื่อเตรียมความพร้อมในการประกาศเป็นป่าชุมชน โดยแกนนำชุมชนก็ได้รวมตัวกัน สำรวจพื้นที่โดยใช้ เครื่องบ่งพิกัดด้วยดาวเทียม GPS และกำหนดลงในแผนที่ทหารชุด L7018 และภาพถ่ายทางดาวเทียมเมื่อชุมชนดำเนินการสำรวจแล้วได้มอบข้อมูลขอบเขตลุ่มน้ำห้วยคังให้อุทยานดำเนินการต่อไปตามความเหมาะสม จากการสอบถามพบว่า การที่ชุมชนสามารถโต้แย้งและคัดค้านการประกาศพื้นที่อุทยานในเขตหมู่บ้านป่าสักงามนั้น ได้เกิดจากการที่ชุมชนเริ่มมีภูมิคุ้มกันในด้านสังคม และการเมืองมากขึ้นกว่าในอดีต ที่มุ่งเน้นการใช้กำลังเพียงอย่างเดียว ซึ่งในกรณีนี้ เป็นเพียงปรากฏการณ์หนึ่งที่ยังไม่เชิงเป็นปัญหาความขัดแย้งเสียทีเดียว เนื่องจากมีการพูดคุยหารือกันเบื้องต้น เมื่อเห็นว่าชุมชนไม่เห็นด้วย โครงการนี้เลยถูกระงับ ซึ่งปัจจุบันแผนที่ของอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ ก็ไม่ได้รวมบ้านป่าสักงามอยู่ในเขตพื้นที่แต่อย่างใด

4. ตัวแปรและแรงขับที่ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชน

ปัจจัยภายในชุมชน

ปัจจัยหลักที่ผลักดันให้บ้านป่าสักงามได้เคลื่อนไหวต่อปัญหาความขัดแย้งกับการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระ หรือหน่วยงานภายนอกที่เข้ามาดำเนินงานใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรในพื้นที่ คือการที่บ้านป่าสักงามเคยทำให้ป่าเสื่อมโทรมมาก่อนและได้ประสบความสำเร็จอย่างมากจากวิกฤติขาดแคลนน้ำอย่างมากในปี พ.ศ.2538 จนต้องช่วยกันฟื้นฟูจนสภาพป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง ทำให้มีน้ำอุปโภคบริโภคตลอดปี การตัดไม้ จากพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร จะส่งผลให้น้ำในลำห้วยแห้งขอด ทำให้วิถีชีวิตของชุมชน จะส่งผลให้น้ำในลำห้วยแห้งขอด ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนประสบกับความยากลำบากอีกครั้งหนึ่ง

ปัจจัยด้านผู้นำ เป็นบทบาทสำคัญในการหนุนเสริมให้ภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ต่าง ๆ ขับเคลื่อนและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเกิดจากแรงศรัทธา ความเชื่อมั่นในการเป็นผู้นำทางการและทางทรัพยากรป่าไม้ต่าง ๆ ขับเคลื่อนและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเกิดจากแรงศรัทธา ความเชื่อมั่นในการเป็นผู้นำทางการและทางธรรมชาติในการทำกิจกรรมการจัดการป่า ซึ่งผลจากการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการฟื้นฟูที่ป่าอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้ชุมชนเกิดการยอมรับจากสังคม พลิกผันจากชุมชนตัดไม้ทำลายป่าเป็นชุมชนอนุรักษ์ป่าตามแนวพระราชดำริ จนได้รับรางวัลเกียรติยศจากส่วนต่าง ๆ เพื่อแสดงถึงการยอมรับและชื่นชมในตัว

ชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ รู้สึกถึงการมีศักดิ์ศรีทัดเทียมกันชุมชนอื่น ๆ การมีเกียรติภูมิของชุมชน ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนให้ชุมชนดำเนินกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างต่อเนื่อง

ปัจจัยด้านจิตสำนึกต่อสังคมส่วนรวม เนื่องจากพื้นที่ลุ่มห้วยคัง เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารของลำน้ำแม่กวังที่ไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำแม่กวังอุดมธรา การตัดต้นไม้ย่อมส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ใช้น้ำจากเขื่อนแม่กวัง การจะตัดย่อมต้องสอบถามความคิดเห็นของชุมชนเหล่านั้นก่อน

ปัจจัยเรื่องความคิดเห็นของแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ภายในชุมชน ที่เชื่อว่าการตัดไม้ของสวนป่าแม่หอพระ จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อย่างกว้างขวาง เหตุว่าในชุมชนปัจจุบันแทบจะไม่มีผู้ใดตัดไม้เลยเนื่องจากได้เปลี่ยนมาให้ความร่วมมือทำกิจกรรมอนุรักษ์จนหมดแล้ว ถ้าสวนป่าแม่หอพระตัดไม้ออกจากพื้นที่ได้จะส่งผลให้เกิดการที่ชุมชนเปลี่ยนมาตัดไม้อีกครั้งใหญ่เนื่องจากพื้นที่ที่ตนเองอนุรักษ์มาแล้วยังถูกตัดได้ ดังคำพูดจากชุมชนที่ว่า “เมื่อหน่วยงานของรัฐเอาไม้จากป่าที่เราอนุรักษ์ไปได้ เราก็เอาไม้จากป่าได้เช่นกัน” นอกจากนี้จากการสอบถามนายชูศักดิ์ ปันใจ และทีมงานในการอนุรักษ์ ได้แก่ นายสมศักดิ์ เกตุพรหม นายจิระเดช บัวแก้ว นายสุชาติ ยาวิละ และนายวันชัย ปันใจ ทั้งหมดได้ให้ความคิดเห็น โดยสรุปว่า ถ้าไม่ถูกตัดออกจากพื้นที่ป่าต้นน้ำจริง การที่กลุ่มพยายามทำการอนุรักษ์มาตลอดก็ไร้ค่า เนื่องจากจะไม่สามารถห้ามปราม หรือป้องกันการกลับมาตัดไม้ของชุมชนได้อีกต่อไป ซึ่งปัจจัยภายในชุมชนเหล่านี้ส่งเสริมให้การเคลื่อนไหวของบ้านป่าสักงามมีทิศทางเดียวกัน และสามารถบรรลุผลความมุ่งหวังได้ดี ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

- กฎระเบียบและการบังคับใช้กฎระเบียบภายในชุมชน ซึ่งกฎระเบียบเหล่านี้หมู่บ้านได้ร่วมกันตั้งขึ้น โดยตกลงว่าทุกคนตั้ง ดังนั้นต้องบังคับได้กับทุกคน การบวนการเหล่านี้ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้อย่างมีขอบเขต

- กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน บ้านป่าสักงามมีการจัดการองค์ความรู้ของตนเอง ผ่านประสบการณ์ตรงที่ได้รับ คือความแห้งแล้ง อีกทั้งวิถีชีวิตที่ผูกพันกับป่าทำให้ชุมชนได้เรียนรู้และรับทราบสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับสภาพทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนได้ตลอดเวลา เกิดความตระหนักเรียนรู้คุณค่าและเกิดจิตสำนึก

- การรื้อฟื้นวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญา อันเป็นรากเหง้า แบบแผนของชุมชนดั้งเดิม มาประยุกต์ใช้ทำให้เกิดการยอมรับและการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ ด้วยสังคมของบ้านป่าสักงามเป็นสังคมเก่าแก่ มีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกน้อย ทำให้จารีต ประเพณีท้องถิ่นยังคงเป็นแบบดั้งเดิมอยู่มาก

- การจัดการทรัพยากรป่าไม้ ชุมชนน้อมนำรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นรูปแบบแห่งความสำเร็จ ที่เกิดการศึกษาทดลองวิจัยมาแล้ว มาเป็นกรอบในการกำหนดกิจกรรม จึงทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน

- ระบบสิทธิทำกินรวม (สทก.รวม) ในพื้นที่ทำกิน ซึ่งเป็นรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ “หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่” มุ่งเน้นการทำกินเพื่อครอบครัว เพื่อชุมชน ป้องกันการบุกรุกทำลายป่าเพิ่มเติม การขายที่ดินและสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับชุมชนในพื้นที่ป่า

- ชุมชนได้ร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนาป่าไม้อุดมสมบูรณ์ จนได้รับรางวัลป่าเขียวขจี และรางวัลพระราชทานหมู่บ้านอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ดีเด่นระดับประเทศ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี บ่งบอกได้ว่าชุมชนสามารถดูแลและจัดการป่าเองได้ ก่อให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ จนก่อให้เกิดการตั้งกฎระเบียบขึ้นมาเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในปริมาณที่พอดีทำให้คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล

ปัจจัยภายนอกชุมชน

โดยเงื่อนไขที่เกิดจากกลไกเชิงองค์กร ได้แก่ การเข้ามาของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนแม่กวาง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในปี พ.ศ. 2535 ทำให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเชิงทำลายสู่เชิงอนุรักษ์ เกิดการป้องกันป่าอย่างจริงจัง ก่อให้เกิดการตั้งกลุ่มป้องกันป่า การส่งเสริมกิจกรรมการฟื้นฟู ป้องกัน การใช้ประโยชน์เชิงอนุรักษ์ด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ต่อมาในปี พ.ศ. 2542 จากการเข้ามาของนักพัฒนา ส่งผลให้เกิดการสร้างกระบวนการคิด การวิเคราะห์และการพัฒนาที่เป็นระบบ การเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ก่อให้เกิดการดำเนินกิจกรรมที่ถูกต้อง มีเป้าหมาย ต่อเนื่อง และรู้เท่าทันสถานการณ์ ความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ โดยในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน เงื่อนไขที่เกิดจากกลไกทางสังคม ชุมชนภายนอกชุมชน อันได้แก่ เครือข่ายชุมชน และพันธมิตรด้านการอนุรักษ์ มีบทบาทสำคัญที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูล การให้กำลังใจ การสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ในพื้นที่ อันเป็นการหนุนเสริมลักษณะภูมิคุ้มกันให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะเห็นได้ว่าการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงาม เป็นการสื่อสารทางการเมืองไปสู่ภาคประชาชน และภาครัฐ เช่น การจัดขึ้น การต่อต้าน ตลอดจนเคลื่อนไหวไปขอพึ่งพาอำนาจที่เหนือกว่าที่หน่วยงานของรัฐในกรณีที่เกิดขอบเขตที่ชุมชนจะสามารถดำเนินการได้ เช่น ศูนย์ศึกษาและพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ นายอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น นอกจากนี้กลุ่มยังมีการส่งสมาชิกกลุ่มลงสมัครการเมืองในระดับท้องถิ่นอีกด้วยจากการเคลื่อนไหวดังกล่าวจะเห็นได้ว่า เน้นการสื่อสารไปยังพื้นที่ทั้งภาคประชาชนในพื้นที่ นอกพื้นที่ รวมทั้งสื่อสารไปยังภาครัฐเข้าข่ายลักษณะ และ การเคลื่อนไหวเพื่อการหาสมาชิก การแสวงหา

เครือข่ายพันธมิตร อย่างเครือข่ายลุ่มน้ำกวาง เป็นต้น ประการที่สุดท้าย คือ การเคลื่อนไหวเพื่อขยาย เน้นยุทธศาสตร์ อันจะเห็นได้จากการปฏิเสธข้อเสนอด้านการบริหารจัดการพื้นที่ร่วมของสวนป่า แม่หอพระ โดยยืนยันจะใช้พื้นที่เพื่อเป็นป่าอนุรักษ์เท่านั้น จึงเป็นการตอบโต้ทิศทางของการพัฒนา หรือวิถีทางเศรษฐกิจ ที่เน้นภาคธุรกิจของรัฐ เป็นการยึดถือทิศทางพัฒนาของชุมชนเป็นจุดยืน

ปัจจัยเกื้อทางสังคม

เรื่องสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญปี 2550 คำว่า “สิทธิชุมชน” เป็นปัจจัยที่เป็น พื้นฐานให้ชาวบ้านป่าสักงามใช้ในการสร้างความชอบธรรมในการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนใน ปัจจุบัน ซึ่งนอกจากสิทธิการอยู่มาก่อน สิทธิทำกิน ของชาวบ้านแล้ว ประเด็นเรื่องสิทธิชุมชนตาม รัฐธรรมนูญ ยังเป็นสิ่งที่ชาวบ้าน ได้เรียนรู้ จากการสนับสนุนของเทศบาลตำบลลวงเหนือ ที่ได้ มอบหมายให้นิติกรเป็นผู้ช่วยเหลือในด้านกฎหมายแก่ชาวบ้านป่าสักงาม โดยเหตุผลที่ใช้ในการ เคลื่อนไหวปรากฏความตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช 2540 มาตรา 46 และ 56 และนำมาขยายความ อีกครั้ง ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับพุทธศักราช 2550 มาตรา 65 และ 66 (คณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญ, 2550) ดังนี้

มาตรา 46 รัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2540 บัญญัติไว้ว่า

“บุคคลซึ่งรวมกันเป็น ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิ ในการอนุรักษ์หรือฟื้นฟู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและชาติ และมีส่วนร่วมในการ จัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล และยั่งยืน ตามที่กฎหมายบัญญัติ”

มาตรา 56 รัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2550 บัญญัติไว้ว่า

“บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิ อนุรักษ์ฟื้นฟู จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดี ของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และ สิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน”

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับพุทธศักราช 2550 มาตรา 66 ได้ขยาย ความ “สิทธิของชุมชน ในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครองส่งเสริม และรักษาคุณภาพ สิ่งแวดล้อมเพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อ สุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพของชีวิตตนย่อมได้รับความคุ้มครอง”

“การดำเนิน โครงการหรือกิจกรรม ที่อาจก่อให้เกิด ผลกระทบที่รุนแรง ต่อคุณภาพ สิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติ จะกระทำมิได้ เว้นแต่ได้ศึกษาประเมินผลกระทบต่อคุณภาพ

สิ่งแวดล้อม และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียก่อน รวมทั้งได้องค์กรอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการด้านการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ให้ความเห็นประกอบก่อนการดำเนินการดังกล่าว”

นอกจากนั้น ในรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2540 และ 2550 ยังให้สิทธิชุมชน ในการฟ้องร้องหน่วยงานราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคลเพื่อให้ปฏิบัติตามญัตตินี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง

จะเห็นได้ว่า รัฐธรรมนูญทั้ง 2 ฉบับ ได้ให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชน ในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อประโยชน์ที่ยั่งยืนของชุมชนท้องถิ่น และจากรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2540 มาตรา 199-200 ได้ก่อให้เกิด คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเพื่อทำหน้าที่ เป็นองค์กรในการตรวจสอบกรณีการละเมิดสิทธิมนุษยชน จัดทำรายงานผลการตรวจสอบและส่งให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการ

กล่าวโดยสรุปคือ การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดๆที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์กรอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์กรเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว ซึ่งแสดงถึงการให้ความสำคัญกับชุมชนในการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร อนุรักษ์ บำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน และสิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมซึ่งชาวบ้านป่าสักงามได้อาศัยความตามรัฐธรรมนูญดังกล่าวเป็นฐานในการเคลื่อนไหวในทางสิทธิชุมชน และใช้อำนาจสิทธิในการต่อต้านคัดค้านการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระมาโดยตลอด

การเป็นพื้นที่โครงการพระราชดำริ

บ้านป่าสักงามเป็นหมู่บ้านหนึ่งซึ่งได้รับการประกาศให้เป็นหมู่บ้านในโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง โดยเมื่อเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จฯ ไปยังศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อทอดพระเนตรการดำเนินงานของโครงการ โดยมี นายจุลนภ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา องคมนตรี , พลโทไพโรจน์ จันทร์อุไร แม่ทัพภาคที่ 3 , นายยุทธ กิ่งเกตุ อธิบดีกรม

ชลประทาน ,นายชนะศักดิ์ ชูบุญรัตน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ ,ร้อยตรีสมศักดิ์ เจริญกุลศล ป่าไม้ จังหวัดเชียงใหม่เข้าเฝ้าฯ ถวายรายงานในวโรกาสที่เสด็จฯ ครั้งนี้ ได้มีพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงว่า พื้นที่ที่ปลูกสวนป่าแล้ว , พื้นที่ที่บุกรุก และพื้นที่ที่จัดสรรให้ราษฎรทำกินเป็นการชั่วคราวในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ควรจะได้มีการปรับปรุงให้เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร มีความชุ่มชื้น สามารถทำกินได้ จะไม่ทำการบุกรุกต่อไป รวมทั้งยังสามารถจัดเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนได้อีกด้วย ซึ่งประเด็นนี้ก็เป็นปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านป่าสักงามมักใช้กล่าวอ้างเช่นเดียวกับเรื่องสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ

5. กลยุทธ์ ปัญหาและอุปสรรค ในการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน

ในการเคลื่อนไหวทางสิทธิชุมชนของบ้านป่าสักงาม ได้เกิดขึ้นภายใต้บริบทหลายปัจจัยที่เป็นเงื่อนไขก่อให้เกิด พัฒนาการ การร่วมมือกับขบวนการเครือข่ายพันธมิตร รวมทั้งการปรับตัวกับสิ่งแวดล้อมโดยหลักการแล้วการเคลื่อนไหวของบ้านป่าสักงามอยู่ภายใต้แนวคิดประชาสังคม (Civil Society) ที่เน้นให้ภาคประชาชน มีความเป็นพลเมือง (citizenship) กำหนดการปกครองตนเองด้วยตนเอง (Self-determination) เน้นเป็นผู้มีสำนึกในอันที่จะมีส่วนร่วมประเด็นกิจการสาธารณะ อย่างกระตือรือร้น เพื่อร่วมรับรู้ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมมือกันทำ มีการปรับตัวของกลุ่ม/ขบวนการ ให้มีความสำคัญกับการสร้างเครือข่ายพันธมิตร ซึ่งผู้ศึกษามีความเห็นว่าการประเด็นของความขัดแย้งระหว่างสวนป่าแม่หอพระ และชาวบ้านป่าสักงามเป็นปรากฏการณ์หนึ่งภายใต้ทางการเมืองของภาคประชาชน คือ การนำไปสู่การเปลี่ยนจากการที่เอารัฐเป็นตัวตั้ง (state oriented) มาสู่การเอาประชาชนเป็นตัวตั้ง (people oriented) แต่ก็ได้ปฏิบัติบทบาทและอำนาจของรัฐ เพียงเป็นการตอบโต้ดำเนินงานของรัฐที่ต่อชุมชน

ลักษณะรูปแบบแนวทางการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน

จากการศึกษารูปแบบแนวทางการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงาม มีกลยุทธ์รูปแบบการเคลื่อนไหวหลากหลายรูปแบบ ดังนี้

- กลยุทธ์ชุมชนนิยม/วัฒนธรรมชุมชน (Community Culture)

เนื่องด้วยวัฒนธรรมของชาวบ้านป่าสักงามจะมีลักษณะความสัมพันธ์กันฉันพี่น้อง ภายในเขตพื้นที่ดังกล่าว มีจารีตประเพณี ภาษา วิถีชีวิต ร่วมกัน และหลายคนมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกันดังนั้นจึงกลายเป็นปัจจัยเอื้อให้ยุทธวิธีการพัฒนากลุ่มฯ อาศัยชุมชนเป็นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับหมู่บ้านต่อปัญหาความขัดแย้ง ซึ่งหลายปีมานี้ ชาวบ้านได้ใช้พิธีกรรม/ประเพณี/วัฒนธรรม เป็นเครื่องมือสำคัญอย่างหนึ่งในการต่อสู้ของตน กล่าวกันว่า

พิธีกรรมเป็นพลังที่เหลืออยู่ในมือสำหรับขบวนการชาวบ้าน เพราะถึงอย่างไรชาวบ้านก็เข้าไม่ถึงช่องทางปรกตของการตัดสินใจ ในระบบราชการ เข้าไม่ถึงส.ส. และกระบวนการตัดสินใจทางรัฐสภาและเข้าไม่ถึงการตัดสินใจของบริษัทเอกชน ในขณะที่แทบจะไม่มีอำนาจจะไรอยู่ในมือเอาเลยนี้ พิธีกรรม เป็นอำนาจอย่างหนึ่งที่ยังเหลืออยู่ในมือชาวบ้าน และขบวนการชาวบ้านก็รู้จักที่จะนำเอาอำนาจที่ตนมีและควบคุมได้นี้ มาใช้ในเวทีที่ตรง จึงอาจกล่าวได้ว่าฐานของการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามอยู่ที่ชุมชน สังคม ท้องถิ่น โดยใช้จุดเด่นอย่างจารีต ประเพณี วัฒนธรรม ที่ผูกพันกับป่า มาใช้ในการสื่อสารต่อมวลชน เพื่อขยายวงกว้างของขบวนการออกไปเรื่อย ๆ เน้นการตระหนักในแนวทางวิถีของชุมชน/ท้องถิ่น ไม่ใช่วิถีของรัฐประชาติซึ่งอาจกล่าวได้ว่าจุดเด่นของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชนได้เลือก ใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่โดดเด่นของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองการสังคมนิยมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) ในแวดวงการพัฒนาในปัจจุบัน เพราะมิได้ใช้สังคมนิยมตะวันตกเป็นตัวตั้งอย่างที่นิยมกระทำกันในวาทกรรมการพัฒนากระแสหลัก แต่ใช้ชุมชน/ท้องถิ่นของสังคมนิยมของตัวเองเป็นตัวตั้งแทนเมื่อเป็นเช่นนี้ จุดแตกหักของการต่อสู้ทางการเมืองของการเมืองแบบใหม่อย่างขบวนการวัฒนธรรมชุมชน จึงมิใช่เวทีขนาดใหญ่อย่างรัฐและอำนาจรัฐอย่างการเมืองแบบเก่าอีกต่อไป แต่เป็นเวทีระดับย่อยหรือระดับชุมชน/ท้องถิ่น (a localize space) ภายใต้รัฐประชาติมากกว่า เน้นการให้คุณค่ากับชุมชน/ท้องถิ่น ด้วยการสร้างวาทกรรมการพัฒนา/วาทกรรมทางการเมืองชุมชนใหม่ที่สามาร “บรรจุ” ชุมชน/ท้องถิ่นให้กลับมามีบทบาทแข็งขันขึ้นมาแทน (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2545: 135-136)

จากการศึกษาพบว่ากลยุทธ์แห่งการเคลื่อนไหว พื้นฐานของขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงาม คือ วัฒนธรรมชุมชน เพื่อที่จะเป็นเครื่องมือในการจัดตั้งขบวนการ พัฒนาการ ซึ่งนำไปสู่การเคลื่อนไหวของขบวนการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ตลอดจนพิธีกรรมของชาวบ้าน เป็นปัจจัยเอื้ออย่างยิ่งในการเคลื่อนไหวต่อสู้ของการเมืองภาคประชาชน เพราะโดยภาพรวมแล้วประเพณี วัฒนธรรมต่างๆของชุมชน เช่น การบวชป่า การเลี้ยงผีฝ่าย การเลี้ยงผีเจ้าบ้าน มีความเป็นสังคมมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นกิจกรรมร่วมของชุมชน อย่างแข็งขันตลอดทั้งปี จึงเปรียบเสมือนเป็นเวทีให้ปัจเจกออกมาสู่พื้นที่สาธารณะในสังคมแล้วมาปะทะสังสรรค์ พบปะพูดคุย ถกเถียง สนุกสนาน ทำบุญร่วมกัน จึงเป็นเวทีที่เอื้ออย่างยิ่งต่อขบวนการที่จะสานสัมพันธ์สมาชิกและแลกเปลี่ยนข้อมูลกับชาวบ้านในพื้นที่ทั่ว ๆ ไปได้เป็นอย่างดี

- กลยุทธ์การต่อสู้ทางการเมืองปกติ (convention) ในระดับท้องถิ่น

นอกจากชาวบ้านป่าสักงาม จะมีการเคลื่อนไหวนอกระบบการเมืองปกติหรือใช้กำลัง แบบยุทธวิธีการขัดขวางการดำเนินงานของรัฐแล้วหมู่บ้านยังมีช่องทางการเคลื่อนไหว

เคลื่อนไหว ผ่านการเมืองปกติ (convention) ในระดับท้องถิ่นด้วย โดยการส่งสมาชิกของเครือข่าย
 กลุ่มน้ำกวางที่ได้ต่อสู้เคลื่อนไหวในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมมาด้วยกันลงสมัครสมาชิก อบต. และ
 สมัคร นายก องค์การบริหารส่วนตำบลผลการส่งตัวแทนกลุ่มฯ ลงแข่งขันเมื่อ มิ.ย. 2551 ปรากฏว่า
 สมาชิกเครือข่ายกลุ่มน้ำกวางได้เป็นนายก องค์การบริหารส่วนตำบลวงเหนือ และสมาชิกกลุ่มฯ บาง
 คนได้เป็น สมาชิกสภา เลขานุการนายก และรองนายก

จากการศึกษาในประเด็นนี้พบว่า กลยุทธ์ในการต่อสู้ทางการเมืองในระดับ
 ท้องถิ่น (อบต.) พบว่า เป็นตัวแปรที่สำคัญคือการ เป็นพื้นที่ของการปกครองส่วนท้องถิ่นยังคงเป็น
 พื้นที่ที่บ้านป่าสักงามสามารถพึ่งพาได้เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้น ประเด็นนี้เห็นได้ว่าเป็นผลจากการ
 เปิดกรอบกติกาตามรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ที่กระจายอำนาจลงสู่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและ
 สิทธิในการมีส่วนร่วมของชุมชน ในมาตรา 46 มาตรา 78 และมาตรา 282 ถึง 290 นอกจากนี้ใน
 กฎหมายที่ออกมาจากรับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญอย่าง พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอน
 การกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ก็กำหนดไว้อย่างชัดเจนให้องค์กร
 บริหารส่วนตำบลและเทศบาล สามารถจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง รวมทั้งมีอำนาจหน้าที่
 ในการจัดการและบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในพื้นที่ของตนอีกด้วย(ข้อ 1 และข้อ 24 ใน
 หมวด 2 มาตรา 16) อำนาจทั้งสองประการนี้คือ สิ่งที่ชุมชนท้องถิ่นหรือขบวนการเมืองภาค
 ประชาชนในชนบทฝันถึงมานาน ปัญหามีอยู่อย่างเดียวคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับชุมชน
 จะผนึกกำลังเป็นเนื้อเดียวกันได้หรือไม่เท่านั้นเอง(เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, 2548: 217) จาก
 สภาพการณ์ที่ว่า ให้เกิดการกระตุ้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น ทำให้ประชาชนรู้จักการมี
 บทบาทในการพัฒนาสังคม ทำให้ประชาชนรู้วิธีปกครองและพัฒนาบ้านเมืองด้วยตัวเอง (Local
 Self Government) สร้างสิ่งที่เรียกว่า ประชาสังคม (Civil Society) ให้มีความเข้มแข็งไม่ใช่มีแต่
 ประชาชนที่รอคอยความเมตตาจากผู้ปกครองโดยไม่ยอมทำอะไร หลงคิดแต่ว่าตนเองเป็นผู้ด้อย
 ความสามารถ พุดหรือทำอะไรก็จะไม่มีผล เอาแต่หวาดกลัวผู้ปกครอง ไม่กล้าแสดงความคิดเห็น
 หรือคิดแต่ว่ารัฐไม่ใช่ การปกครองตนเอง และความเข้มแข็งของประชาสังคมในขอบเขตทั่ว
 ประเทศก็คือ รากฐานอันแข็งแกร่งของสังคมและเป็นพื้นฐานอันสำคัญยิ่งของระบอบ
 ประชาธิปไตย จากประเด็นดังกล่าวเห็นได้ชัดว่าขบวนการเมืองภาคประชาชนอย่างบ้านป่าสักงาม
 กำลังใช้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นฐานที่มั่นและเป็นพันธมิตรร่วมเคลื่อนไหว

- กลยุทธ์การแสวงหาเครือข่ายพันธมิตร(Networks)

การเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามนั้นถือว่าเป็น “กลุ่มค่อนข้างไร้อำนาจ”
 (relative powerless groups) ดังนั้นกลุ่มฯ จึงมีการแสวงหาทรัพยากรทางการเมืองด้วยการแสวงหา
 กลุ่มพันธมิตร ซึ่งกลุ่มฯ ได้แสวงหากลุ่มพันธมิตรหลากหลายระดับ ดังนี้

1. พันธมิตรร่วมจัดตั้ง เช่น ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ และ โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวาง เป็นต้น

2. พันธมิตรเชิงศึกษายุทธวิธีการเคลื่อนไหว เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำกวาง กลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่างๆ เป็นต้น โดยทั้งนี้มีการส่งตัวแทนสมาชิกกลุ่มๆ ไปศึกษาดูงานตลอดจนมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การเคลื่อนไหวต่อสู้ของชาวบ้านดังกล่าวด้วย แล้วนำมาบอกเล่าประยุกต์ใช้ในพื้นที่

3. พันธมิตรเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ อาจารย์มหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นต้น

ผลการศึกษาพบว่า การแสวงหาพันธมิตรเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญของขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักเป็นเพราะว่าชาวบ้านพยายามที่จะระดมทรัพยากรต่างๆ เพื่อสนับสนุน ตลอดจนสร้างความชอบธรรม (Legitimacy) ให้กับการเคลื่อนไหว รวมทั้งให้กลุ่มพันธมิตรต่างๆ เหล่านี้ ช่วยเปิดประเด็นของการเคลื่อนไหวไปในวงกว้าง ผลักดันให้กลุ่มเป้าหมายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เห็นด้วยกับประเด็นที่บ้านป่าสักงามได้นำเสนอต่อสังคม

โดยทั้งนี้บ้านป่าสักงามจำเป็นต้องอย่างยิ่งที่จะต้องรักษาสัมพันธภาพที่ดีต่อกลุ่มพันธมิตรเครือข่ายต่าง ๆ เพราะกลุ่มดังกล่าวจะมีผลต่อเนื่องจากการเคลื่อนไหวของกลุ่ม 3 ประการด้วยกันคือ ประการแรกกลุ่มพันธมิตร เช่น สื่อ นักวิชาการ ผู้นำทางสังคม นักการเมืองท้องถิ่น และระดับสูง ซึ่งจะเป็กลุ่มอิทธิพลในการผลักดันประเด็นการเคลื่อนไหว คัดค้าน ให้เป็นเรื่องราวสาธารณะ (public) ทำให้เกิดการยอมรับชอบธรรมมากยิ่งขึ้น ประการที่สอง คือ กลุ่มอิทธิพลจากเครือข่ายพันธมิตรจะนำไปสู่การระดมกลุ่มเคลื่อนไหวทางสังคมอื่นๆ เข้าร่วมขบวนการ นำไปสู่การระดมเครือข่ายหรือขยายเครือข่ายได้มากยิ่งขึ้น ประการที่สาม คือ เหตุผลการเคลื่อนไหวประท้วงนำไปสู่การยอมรับในระบบการเมืองปกติ ซึ่งจากผลจากการกระจายผลทางเครือข่ายจะเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญของการเปิดเสียง สร้างน้ำหนักให้การเคลื่อนไหว ของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน

- กลยุทธ์การต่อสู้เชิงทางกฎหมาย (Law) และนโยบาย (Policy) ของภาครัฐ

การเคลื่อนไหวคัดค้านการดำเนินงานของภาครัฐ โดยเสนอทางเลือกของการพัฒนา (Alternative Development) ที่ไม่ใช่ทุนนิยมเสรี ที่มุ่งเน้นเรื่องผลกำไรเพียงอย่างเดียว แต่เสนอการพัฒนาแบบยั่งยืน การพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง เป็นต้น

ด้วยเหตุผลของการเคลื่อนไหวดังกล่าว นำมาสู่การแสวงหากลยุทธ์ เพื่อเคลื่อนไหวต่อสู้ด้านกฎหมายและเชิงนโยบายของภาครัฐ จากปรากฏการณ์ของการเคลื่อนไหวจะเห็นได้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามได้กล่าวอ้างสิทธิชุมชนตาม

รัฐธรรมนูญ ปี 2550 ถึงประเด็นการเสนอตัวเข้าไปมีส่วนร่วมตามกรอบ กติกา ของรัฐธรรมนูญ ฉบับปัจจุบัน มาตรา 46 ที่บัญญัติไว้ว่า “บุคคลซึ่งรวมตัวกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิ อนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีต ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของ ชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ตามที่กฎหมายบัญญัติ”ภายใต้กรอบกติกากฎหมายสูงสุดแห่งรัฐ ดังกล่าว นำมาสู่การอ้างความชอบธรรมในการที่จะเคลื่อนไหวต่อสู้ตามกติกาของสังคมในการต่อสู้ เคลื่อนไหวบนพื้นที่สาธารณะ นอกจากนี้บ้านป่าสักงามยังได้ใช้กลยุทธ์ทางเครือข่ายเข้ามาร่วม ผลักดันด้วย อีกประการหนึ่ง คือการพัฒนารูปแบบการเคลื่อนไหว ตามคู่มือ คือสวนป่าแม่หอ พระ จากการใช้กำลัง มาเป็นการดำเนินงานภายใต้กรอบ และวิธีการทางกฎหมายมากขึ้น เช่นการ จัดประชุมเจรจา การทำบันทึกข้อตกลง เป็นต้น

จากการเลือกใช้กลยุทธ์ ยุทธวิธี การเคลื่อนไหวสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดและ เทคนิคในการเคลื่อนไหวที่จะสื่อสาร ตลอดจนเสริมสร้างความเข้มแข็ง พัฒนาการ ตลอดจนตอบ ได้กลุ่มเป้าหมายของขบวนการซึ่งสะท้อนให้เห็นได้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงาม มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี ที่สร้างความชอบธรรมให้กับการ เคลื่อนไหว ขณะเดียวกันต้องทำงานเชิงรุก รู้ทันฝ่ายสวนป่าแม่หอพระ และพร้อมที่จะตอบได้ กลุ่มเป้าหมาย สิ่งแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา

พลังของขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน เกิดขึ้นด้วยรูปแบบ แนวทางการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่หลากหลายและต่อเนื่อง ตั้งแต่ การใช้กำลัง มาเป็นการใช้มวลชน การร้องทุกข์ สมัครรับเลือกตั้ง เป็นต้น รูปแบบการเคลื่อนไหวต่อสู้จึงเป็นยุทธวิธีที่จะเสริมสร้าง ความชอบธรรม และนำขบวนการ เคลื่อนไหวไปสู่เป้าหมายที่สำคัญได้

3. ปัญหา อุปสรรค ของการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงาม

ในประเด็นของปัญหาและอุปสรรคของสามารถสรุปได้ดังนี้

3.1 ปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายใน

- ผู้นำและแกนนำในชุมชนยังทำงานแบบแยกส่วน จนเกือบจะเป็นการแบ่งแยก กำลังคนในหมู่บ้านอย่างเด่นชัด ซึ่งบางครั้งก็มีการแข่งกันเพื่อลงสมัครรับเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น และหมู่บ้าน

- กลุ่มแกนนำในหมู่บ้านได้รับการสนับสนุนทางวิชาการจากศูนย์ศึกษาการ พัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ รวมทั้งอิทธิพลแนวคิดที่นำมาสู่การก่อเกิดขบวนการจากภายนอก และ งบประมาณในการเคลื่อนไหว หรืองบประมาณที่นำมาบริหารงานโครงการอนุรักษ์ในหมู่บ้าน ทำ

ให้การยอมรับ หรือมุมมองถึงความโปร่งใส ของชาวบ้านที่มีต่อกลุ่มหรือแกนนำกลุ่มขบวนการว่ามี นัยยะแบบแฝงในการเคลื่อนไหวหรือไม่

- ในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามต่อกรณีความขัดแย้งกับสวนป่าแม่ หอพระนั้น สมาชิกในหมู่บ้านที่เข้าร่วมยังไม่สามารถเคลื่อนไหวได้อย่างเป็นขบวนการเต็มรูปแบบ เฉพาะชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบโดยตรง กลุ่มผู้นำชุมชน และกลุ่มอนุรักษ์บ้านป่าสักงามเท่านั้น แต่ชาวบ้านบางส่วนที่เป็นลูกจ้างของสวนป่าแม่หอพระที่เกรงว่าจะมีปัญหาการจ้างงานเป็นกลุ่ม หนึ่งไม่เข้าร่วมการเคลื่อนไหว ซึ่งจากการสัมภาษณ์ได้ข้อมูลว่า มีคนในหมู่บ้านอย่างน้อย 35 คนที่ เป็นลูกจ้างของสวนป่าแม่หอพระ ซึ่งการมีมุมมองในลักษณะแบ่งขั้วแบ่งข้างอย่างนี้จึงมิใช่ทางที่ สร้างสรรค์ สำหรับทิศทางของขบวนการเท่าที่ควร

3.2 ปัญหา/อุปสรรคที่เกิดจากปัจจัยภายนอก

- ความไม่ต่อเนื่องของหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนในพื้นที่ เช่นกรณีศูนย์ ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ ซึ่งจากที่ได้สัมภาษณ์ชาวบ้านบางส่วนที่เข้าร่วมการเคลื่อนไหว ได้รับ ทราบมุมมองของชาวบ้านต่อเจ้าหน้าที่ว่า เป็นพวก “เลี่ยมวัว ให้ชนกัน” ในหลายๆครั้งที่ปัญหาที่ เป็นเรื่องสำคัญ และล่อแหลมต่อการเกิดความกระทบกระทั่งในระดับหน่วยงาน แต่ชุมชนอาจ ได้รับผลเสียอย่างรุนแรง ฝ่ายเจ้าหน้าที่เหล่านี้ก็จะเลือกที่จะนิ่งเฉย และพยายามอธิบายว่าเป็นการ ฝึกให้ชาวบ้านแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง ทั้งๆที่ในบางครั้งเจ้าหน้าที่เหล่านี้เป็นคนจุดประเด็นความ ขัดแย้งเอง โดยการขั้วยุ หรือมีโครงการให้ชาวบ้านไปทำโครงการในพื้นที่ที่ยังมีความขัดแย้งเป็น ตื่น

- การสื่อสารมวลชน ประเด็นนี้พบว่า จากการกระจายข่าวสารเรื่องปัญหาความ ขัดแย้งของชาวบ้านป่าสักงาม มีไม่กี่ช่องทาง คือ ช่องทางเครือข่ายกลุ่มน้ำกวาง ช่องทางสื่อสังคม ออนไลน์ (Face Book) เท่านั้น อีกทั้งสังคมภายนอกยังคงมองว่าเป็นปัญหาที่ไม่มีผลกระทบในวง กว้าง การตอบรับจากสื่อมวลชนอยู่ในระดับแคบ อยู่ในระดับท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ ส่วนสื่อใน ระดับที่สูงขึ้นไปยังคงไม่ให้ความสนใจเท่าที่ควร

6. ข้อเสนอของประเด็นการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชน

สถานการณ์ความขัดแย้งระหว่างสวนป่าแม่หอพระ กับชาวบ้านป่าสักงามยังเป็น ปัญหาที่ยังไร้ข้อยุติ ทั้งสองฝ่ายยังคงยืนยั้นในจุดยืนของตัวเอง แม้ว่าสวนป่าแม่หอพระจะมีการ เสนอแนวทางในการแก้ปัญหาพร้อมกันแล้วก็ตาม แต่ฝ่ายชาวบ้านป่าสักงามก็ยังคงเคลือบแคลง สงสัย อีกทั้งข้อเสนอที่ฝ่ายสวนป่าแม่หอพระยื่นให้ชาวบ้านป่าสักงามนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษา

ผลประโยชน์ของฝ่ายตนแทบทั้งสิ้น ซึ่งสาเหตุที่เกิดปัญหาความขัดแย้งนี้ เป็นผลมาจากการที่รัฐประกาศนโยบายการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยมองการ แยกคนออกจากป่าตามแนวคิดตะวันตก พร้อมทั้งมุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างขาดกระบวนการจัดการที่ชัดเจนใน ส่วนของการรักษาทรัพยากรป่า เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับการจัดการ ทรัพยากรป่าขึ้นจากบริบทความกดดันที่เกิดขึ้นส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนบ้านป่าสักงามที่ต้อง พึ่งพิงป่ามากในการดำรงชีวิต ผนวกกับการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตให้เข้าไปเชิงพาณิชย์ มากขึ้น เมื่อถูกการจำกัดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ ทำให้ชาวบ้านเริ่มเกิดความไม่มั่นคงและ เกิดความรู้สึกไม่เป็นธรรมเนื่องจากชุมชนอยู่อาศัยพื้นที่ดังกล่าวก่อนที่จะมีกฎหมายออกมาภายใต้ ความขัดแย้งที่เริ่มจากรัฐแพร่กระจายจนกลายเป็นปัญหาระดับลุ่มน้ำจนถึงระดับชาติในการแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ที่ไม่สามารถหาคำตอบและข้อสรุปที่เป็นธรรมและยังทำให้ไม่สามารถรักษาผืนป่า ตามที่ต้องการได้จากการศึกษาพบว่าความขัดแย้งที่เกิดขึ้นขยายวงกับผู้มีส่วน ได้ส่วนเสียหลายกลุ่ม หลายคู่กรณี ได้แก่

1. หน่วยงานของรัฐกับชุมชน กรณีความขัดแย้งระหว่างสวนป่าแม่หอพระ และ ชาวบ้านป่าสักงามนั้นมากจากการที่รัฐมองว่าชุมชนเข้ามาลุกล้ำพื้นที่ป่า ชุมชนมองว่ารัฐเข้ามา ภายหลังและมองข้ามสิทธิของตนซึ่งตนไม่ได้ขยายพื้นที่ทำกินออกไป แต่ทำกินในพื้นที่เดิมที่เคยมี อยู่ อีกทั้งความเห็นและจุดยืนที่ต่างกัน โดยชุมชนมองว่าตนคือผู้อนุรักษ์และรักษาทรัพยากรป่า แต่ องค์กรรัฐบางองค์กรมองว่าชุมชนเป็นสาเหตุของการทำลายทรัพยากรป่า ซึ่งจากกรณีดังกล่าวเป็น ผลจากการที่ชุมชนเริ่มมีความรู้สึกหวงแหนในพื้นที่ของตนและไม่ต้องการให้ผู้อื่นเข้ามาทำให้เกิด ความเสียหายต่อชุมชนตนเองอีก และเมื่อมีใครเข้ามาใช้พื้นที่ตน จึงต้องให้ความเคารพกฎเกณฑ์ที่ ถูกตั้งขึ้นด้วย แต่เมื่อมีการละเมิดกฎเกณฑ์ที่ถูกตั้งขึ้นกลับถูกมองข้าม จึงทำให้เกิดปัญหาความ ขัดแย้งขึ้น

2. หน่วยงานรัฐกับหน่วยงานรัฐ ซึ่งหน่วยงานรัฐที่อยู่ฝั่งชาวบ้านป่าสักงาม มีหลาย หน่วยงาน และแต่ละหน่วยงานมีบทบาทที่ต่างกัน รวมถึงความมุ่งหวังที่ต่างกันต่อกรณีความ ขัดแย้งด้วย ได้แก่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ซึ่งวางตัวอยู่ข้างชาวบ้านป่าสักงาม ในฐานะ พี่เลี้ยงของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งบ้านป่าสักงามเป็น หมู่บ้านในโครงการนี้ด้วย เทศบาลตำบลลวงเหนือ ที่วางตัวในฐานะเจ้าของพื้นที่ และเป็นองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความใกล้ชิดกับชาวบ้านป่าสักงาม รวมไปถึงความมุ่งหวังในการรักษา ผลประโยชน์ในบ้านป่าสักงามในฐานะของพื้นที่ต้นน้ำของเขื่อนแม่กวงอุดมธารา รวมไปถึงความ มุ่งหวังในการรักษาฐานคะแนนในทางการเมืองท้องถิ่นรวมอยู่

3. ชุมชนกับนายทุน นอกจากความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐ หรือหน่วยงานรัฐด้วยกันเอง การศึกษาความขัดแย้งในครั้งนี้นี้ยังพบว่ามีส่วนได้เสียอีกกลุ่มหนึ่ง นั่นคือนายทุน ซึ่งได้เข้ามาปรากฏตัวในประเด็นความขัดแย้งหลายครั้ง

ลักษณะการจับกลุ่มของกลุ่มขัดแย้งแต่ละประเภทจากการศึกษาพบว่าเป็นการต่อสู้บนจุดยืนของฝ่ายคนภายใต้การเรียกร้องสิทธิ และบทสรุปของการแก้ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมักจะจบด้วยการประณีประนอม หรือการเจรจาที่ไม่สามารถหาข้อยุติได้เพราะการเรียกร้องทั้งหมดไม่มีความชัดเจนในพื้นที่ที่ชัดเจนแม้ว่าระยะหลังปี 2549 เป็นต้นมาสวนป่าแม่หอพระเริ่มใช้แนวทางการจัดการแบบมีส่วนร่วม ตามมุมมองที่ว่าคนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้จึงทำให้สถานการณ์ดีขึ้น แต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งได้ทั้งหมดเนื่องจากปัญหาหลักของพื้นที่ยังไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาดังกล่าวคือ ขอบเขตพื้นที่ที่ชัดเจน ส่งผลให้ยังเกิดการใช้อำนาจรัฐในการดำเนินการกับชุมชนอย่างต่อเนื่อง และเมื่อเกิดปัญหาคำตอบของปัญหามักไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเป็นรูปธรรม โดยจะใช้การแก้ไขปัญหาย่างประณีประนอมเสียเป็นส่วนใหญ่

กระบวนการในการสร้างกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชน ส่งผลให้เกิดกลุ่มพลังสร้างสรรค์ที่มีความรับผิดชอบและมีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ส่งผลให้กิจกรรมการฟื้นฟูอนุรักษ์ ป้องกัน ปลูกสร้างจิตสำนึกและกิจกรรมอาชีพเสริมด้านป่าไม้ ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์พึงพิงทรัพยากรป่าไม้โดยไม่สร้างผลกระทบ ก่อให้เกิดกลุ่มรับผิดชอบในการดำเนินกิจกรรมในการจัดระบบที่ทำกินเป็นระบบ “สิทธิทำกินรวม” การมีกลุ่มพลังในชุมชนส่งผลให้สามารถดำเนินกิจกรรมไปได้อย่างต่อเนื่องอันเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับภูมิคุ้มกันด้านป่าไม้ภายในชุมชนและระบบการทำงานของภูมิคุ้มกันทั้งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในกรณีต่างนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและที่เกิดจากสถานการณ์จำลอง ที่เกิดจากการโต้ตอบคำถาม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ จากกลุ่มต่างๆ แล้วจะเห็นว่า ชุมชนมีความรู้เท่าทันต่อปรากฏการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นต่างๆ โดยมีความสามารถตอบข้อซักถามได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล

1. ชุมชนมีพัฒนาการในการจัดการปัญหาด้านป่าไม้ในทางที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น จากแต่เดิมที่มีการเข้าไปจัดการปัญหาโดยการใช้กำลังเข้าปะทะ การโต้แย้งเอาชนะ มีการต่อสู้ปัญหาอย่างโดดเดี่ยว ผู้การแก้ไขปัญหานั้นเชิงเหตุผล มีการสร้างเวทีถกในการดำเนินการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นอกจากนี้ยังพัฒนาไปสู่การเชื่อมโยงภาคส่วนต่างๆ อาทิเช่น ภาครัฐภาคการศึกษาภาคเอกชน เป็นต้น มาร่วมกับการจัดการปัญหาร่วมในพื้นที่

2. จากการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นสะท้อนว่าชุมชนมีรูปแบบในการแก้ไขปัญหาด้านป่าไม้และในด้านต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการใช้ฐานความรู้และระบบคุณธรรม วัฒนธรรมชุมชน กลไกชุมชนในการแก้ไขปัญหา

3. การทำงานของระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ เป็นการทำงานของระบบที่เชื่อมโยงในการป้องกันจากภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในการร่วมกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่มากระทบต่อชุมชน ซึ่งการเชื่อมโยงภาคส่วนต่างๆ เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชนให้มีพลังในการจัดการปัญหาต่างๆ มากขึ้น

7. ข้อเสนอแนะในการลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ทำการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องจากทั้ง 2 ฝ่าย คือเจ้าหน้าที่สวนป่าแม่หอพระ และชาวบ้านป่าสักงาม ซึ่งเป็นคู่กรณี เมื่อบุคคลกลุ่มมองการณ์ภายนอกและชุมชนมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน การมีผลประโยชน์ร่วมกันหรือขัดกันย่อมเกิดขึ้นได้ ผลประโยชน์ที่ขัดกันจะก่อให้เกิดความขัดแย้งที่ปรากฏในชุมชนในด้านต่างๆ เช่น

1. การแข่งขันอันเนื่องจากทรัพยากรมีจำกัด (Scarce Resource)
2. จุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน
3. การให้คุณค่าและความสำคัญแตกต่างกัน

ในประเด็นปัญหาความขัดแย้งระหว่างสวนป่าแม่หอพระ และชาวบ้านป่าสักงามนั้น เป็นปัญหาที่วางอยู่บนผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่ายซึ่งเป็นผลให้ความขัดแย้งระหว่างบุคคลที่เกิดขึ้นแล้วนั้น มีความรุนแรงเพิ่มขึ้นได้ (Spiral Conflict)

เมื่อเกิดความขัดแย้งขึ้นแล้วชาวบ้านได้จัดการกับความขัดแย้งโดยวิธีลองผิดลองถูกภายใต้การตัดสินใจของผู้นำชุมชนเป็นหลัก โดยอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์และแหล่งความรู้ในชุมชนประกอบกับการเรียนรู้จากภายนอกชุมชนผ่านทางสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุและโทรทัศน์ โดยเฉพาะการต่อสู้ของกลุ่มต่างๆ ที่มีประเด็นปัญหาใกล้เคียงกัน ซึ่งผลที่ออกมาไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ทำให้ชาวบ้านเริ่มตระหนักว่าการใช้วิธีรุนแรงไม่สามารถแก้ปัญหาได้ จึงเริ่มระดมสมองผ่านการเรียนรู้ประสบการณ์ รวมถึงการแสวงหาความรู้ที่จำเป็นจากแหล่งความรู้ภายนอกชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนในการจัดการกับปัญหาความขัดแย้งต่อไป ชาวบ้านจึงเริ่มจัดการกับความขัดแย้งอย่างเป็นกระบวนการเต็มรูปแบบทุกขั้นตอนมีการเรียนรู้ทุกกระบวนการตัดสินใจโดยความคิดเห็นและแนวทางการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งใน ดังนี้

ข้อเสนอแนะฝ่ายชุมชน

กรณีของชุมชนบ้านป่าสักงาม แรงขับเคลื่อนเดียวที่ทำให้ชาวบ้านที่มีพื้นฐานทางความคิดการศึกษา อาชีพ ได้ร่วมกันเป็นขบวนการเคลื่อนไหวที่มีทิศทางเดียวกันได้ คือประเด็นเรื่องปัญหา

ความแห้งแล้ง ซึ่งเป็นปัญหาสาธารณะ แม้ว่าขบวนการเคลื่อนไหวจะมีทิศทางและกระบวนการที่ค่อนข้างชัดเจน แต่หากในอนาคต มีรูปแบบปัญหาที่หนักหนากว่านี้ ชาวบ้านป่าสักงาม ควรมีแนวทางในการพัฒนาขบวนการเคลื่อนไหวคือการสร้างความสมัคสมานสามัคคีให้แก่ชุมชน เสริมสร้างองค์กรให้เกิดความเข้มแข็งในด้านองค์ความรู้ เทคนิค กลยุทธ์การเคลื่อนไหวในปัจจุบัน พร้อมทั้งศึกษาประเด็นความขัดแย้งในพื้นที่อื่นๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในพื้นที่ อีกทั้งการรักษา รูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน รวมถึงการแสวงหาเครือข่ายพันธมิตรใหม่ๆ ที่จะช่วยแลกเปลี่ยน หรือกระจายข้อมูลข่าวสารของชุมชนในประเด็นปัญหาและรักษา เครือข่ายเดิมไว้

ข้อเสนอแนะฝ่ายรัฐ

จากการศึกษาค้นพบว่า การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ รัฐควรได้อธิบายทำความเข้าใจกับชุมชนกลุ่มและสาธารณชนทั่วไป เพราะการปฏิบัติของรัฐเป็นนโยบายสาธารณะที่จะต้องสามารถเปิดเผยข้อมูลเพื่อแสดงถึงความโปร่งใสได้ รัฐควรนำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาอธิบายชี้แจงให้ชุมชนเข้าใจเสียก่อน เพื่อให้เกิดบรรยากาศแห่งความเข้าใจอันดีร่วมกัน เพื่อจะได้สามารถก่อให้เกิดความร่วมมือที่ดีต่อกันในอนาคตได้ต่อไป กรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการบริหารจัดการทรัพยากร รัฐควรมีมุมมองในการรักษาทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วมและสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหา พร้อมทั้งควรมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายฝ่ายเข้าร่วมทำความเข้าใจในรูปแบบขององค์กรชุมชนเพื่อให้เกิดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้ความเข้าใจในการจัดการทรัพยากรป่าต่อไป

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่องความขัดแย้งระหว่างสิทธิชุมชนกับอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐ กรณีศึกษา องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กับชาวบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้อง จากการสังเกตอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ทั้งนี้เพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้คือ เพื่อศึกษารูปแบบ และปัจจัยที่นำมาสู่การเกิดความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชน เพื่อศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามเพื่อปกป้องสิทธิของชุมชน ในด้านต่างๆ เช่น แนวคิด วิธีการ ช่องทาง กลวิธี และผลของการต่อสู้ดังกล่าว และการแสวงหาแนวทาง ข้อเสนอแนะในการลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐ และชุมชนในครั้งนี้ สามารถสรุปได้ ดังนี้

1. การพรรณนาผลการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาเรื่อง ความขัดแย้งระหว่างสิทธิชุมชนกับอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐ: กรณีศึกษา องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กับชาวบ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ผู้ศึกษาได้ใช้วิธีการในการศึกษาได้แก่ การศึกษาข้อมูลเอกสาร บันทึกการประชุม บันทึกเหตุการณ์ ต่างๆ และการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความขัดแย้ง ทั้งผู้ได้รับผลกระทบโดยตรง และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียผ่านการใช้กระบวนการสนทนากลุ่ม (Focus Group) รวมไปถึงการสังเกตการณ์ การเคลื่อนไหวในปัจจุบันประกอบการวิเคราะห์ด้วย รูปแบบ และปัจจัยที่นำมาสู่การเกิดความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชน

- จากการศึกษปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งพบว่าประเด็นหลักๆ คือเรื่องสิทธิชุมชนซึ่งบ้านป่าสักงามประสบปัญหาความแห้งแล้งจากการตัดไม้ในอคิด และได้ดำเนินการฟื้นฟูป่าให้กลับมาคงเดิม โดยชุมชน จนกระทั่งมีการเข้ามาดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระ ซึ่งในตอนแรกชาวบ้านไม่ทราบวัตถุประสงค์ เข้าใจแค่หน่วยงานราชการจะมาปลูกป่าเท่านั้น จนในปี 2536 สวนป่าแม่หอพระ

มีแผนขยายพื้นที่แปลงสวนป่าเพื่อปลูกไม้สักมายังบริเวณหมู่บ้านป่าสักงาม โดยกำหนดพื้นที่ในแปลงปี 2521 ตอนที่ 1,2 และแปลงปี 2522 ตอนที่ 1-3 รวมพื้นที่ทั้งสิ้น 3,253 ไร่ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ต้นน้ำที่สำคัญของหมู่บ้าน อันได้แก่ลำห้วยคัง และลำห้วยช้างก๊วะ โดยสวนป่าแม่หอพระจะใช้วิธีการตัดโค่นไม้เดิมออกเพื่อเตรียมพื้นที่แปลงสวนป่าให้พร้อมก่อนปลูกไม้สัก ชาวบ้านป่าสักงามเกรงว่าการดำเนินงานในลักษณะดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อเรื่องของความแห้งแล้งให้แก่ชุมชน จึงได้พยายามออกมาเคลื่อนไหวโดยวิธีการต่างๆจนกลายมาเป็นความขัดแย้งระหว่างรัฐ และชุมชน

- รูปแบบความขัดแย้งระหว่างสวนป่าแม่หอพระกับบ้านป่าสักงามมีรูปแบบความขัดแย้งด้านการบริหารจัดการพื้นที่ ซึ่งทับซ้อนกันอยู่ โดยในระยะแรกที่มีปัญหาความขัดแย้ง บ้านป่าสักงามได้ใช้วิธีทำการปิดล้อมคนงานและเครื่องจักรกลของสวนป่าแม่หอพระในพื้นที่ โดยภายหลังได้มีการปรับกลยุทธ์ กลวิธีในการเคลื่อนไหวเป็นการเคลื่อนไหวเป็นแบบอย่างสงบ งดความรุนแรง การใช้กำลัง เน้นการประสานงานเครือข่ายเพื่อกดดัน โดยยื่นเรื่องคัดค้านร่วมกับหน่วยงาน และเครือข่ายของหมู่บ้านเอง

- กระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามเพื่อปกป้องสิทธิของชุมชน

จากการศึกษารูปแบบแนวทางการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงาม มีกลยุทธ์รูปแบบการเคลื่อนไหวหลากหลายรูปแบบ ดังนี้

1. กลยุทธ์ชุมชนนิยม/วัฒนธรรมชุมชน(Community Culture) ชาวบ้านป่าสักงามมีลักษณะความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยชาวบ้านได้ใช้พิธีกรรม/ประเพณี/วัฒนธรรม เป็นเครื่องมือ เช่น การบวชป่า การเลี้ยงผีฝ่าย การเลี้ยงผีเจ้าบ้าน มีความเป็นสังคมมากกว่ากิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นกิจกรรมร่วมของชุมชน อย่างแข็งขันตลอดทั้งปี จึงเปรียบเสมือนเป็นเวทีให้ปัจเจกออกมาสู่พื้นที่สาธารณะในสังคม

2. กลยุทธ์การต่อสู้ทางการเมืองปกติ (convention) ในระดับท้องถิ่น โดยการส่งสมาชิกของเครือข่ายลุ่มน้ำกวางที่ได้ต่อสู้เคลื่อนไหวในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อมมาด้วยกัน ลงสมัครสมาชิกสภา และนายกองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่ออาศัยอำนาจที่รัฐกระจายให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นฐานในการเคลื่อนไหว

3. กลยุทธ์การแสวงหาเครือข่ายพันธมิตร(Networks)การเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามนั้นถือว่าเป็น “กลุ่มค่อนข้างไร้อำนาจ” จึงมีการแสวงหาทรัพยากรทางการเมืองด้วยการแสวงหากลุ่มพันธมิตร หลากหลายระดับ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน

4. กลยุทธ์การต่อสู้เชิงทางกฎหมาย(Law)และนโยบาย(Policy)ของภาครัฐ ชาวบ้านป่าสักงามได้กล่าวอ้างสิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ ปี 2550 การพัฒนารูปแบบการเคลื่อนไหว ตามคู่อกรณี คือสวนป่าแม่หอพระ จากการใช้กำลัง มาเป็นการดำเนินงานภายใต้กรอบ และวิธีการทางกฎหมายมากขึ้น เช่นการจัดประชุมเจรจา การทำบันทึกข้อตกลง เป็นต้น

- ปัญหา อุปสรรค ของการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงาม

ปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายใน

1. ผู้นำและแกนนำในชุมชนยังทำงานแบบแยกส่วน ซึ่งบางครั้งก็มีการแข่งกันเพื่อลงสมัครรับเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น และหมู่บ้าน

2. กลุ่มแกนนำในหมู่บ้านถูกมองว่าเป็นเครื่องมือของหน่วยงานภายนอก รวมทั้งอิทธิพลแนวคิดและงบประมาณที่นำมาบริหารงาน โครงการอนุรักษ์ในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านตั้งข้อสังเกตว่า ว่าหน่วยงานภายนอกเหล่านั้นมีนัยยะแบบแฝง หรือผลประโยชน์ในการเคลื่อนไหวหรือไม่

3. ในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามสมาชิกในหมู่บ้านที่เข้าร่วมยังไม่อาจดำเนินการได้เต็มที่ เนื่องจากชาวบ้านยังเป็นลูกจ้างของสวนป่าแม่หอพระอยู่

- ปัญหา/อุปสรรคที่เกิดจากปัจจัยภายนอก

1. ความไม่ต่อเนื่องของหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนในพื้นที่ ในหลายๆครั้งที่มีปัญหาที่เป็นเรื่องสำคัญ และต่อแหลมต่อการเกิดความกระทบกระทั่งในระดับหน่วยงาน แต่ชุมชนอาจได้รับผลเสียอย่างรุนแรง ฝ่ายเจ้าหน้าที่เหล่านี้ก็จะเลือกที่จะนิ่งเสีย และพยายามอธิบายว่าเป็นการผิดให้ชาวบ้านแก้ไขปัญหาด้วยตัวเอง ทั้งๆที่ในบางครั้งเจ้าหน้าที่เหล่านี้เป็นคนจุดประเด็นความขัดแย้งเอง

2. การสื่อสารมวลชน พบว่า จากการกระจายข่าวสารเรื่องปัญหาความขัดแย้งของชาวบ้านป่าสักงาม มีไม่กี่ช่องทาง คือ ช่องทางเครือข่ายลุ่มน้ำกวาง ช่องทางสื่อสังคมออนไลน์ (Face Book) เท่านั้น อีกทั้งสังคมภายนอกยังคงมองว่าเป็นปัญหาที่ไม่มีผลกระทบในวงกว้าง

2. อภิปรายผลการศึกษา

ปัญหาความขัดแย้งระหว่างสวนป่าแม่หอพระ และชาวบ้านป่าสักงามนั้น เป็นความขัดแย้งเรื่องการใช้ทรัพยากรที่อยู่ในพื้นที่ โดยสวนป่าแม่หอพระเป็นหน่วยงานรัฐ ได้อ้างสิทธิตามอำนาจทาง

กฎหมายที่ได้รับ สำหรับชาวบ้านป่าสักงามแล้ว ประเด็นเดียวที่อาจนำมาอ้างได้คือเรื่องของสิทธิชุมชน การอยู่มาก่อนรัฐ โดยปัญหาความขัดแย้งลักษณะนี้มีลักษณะทางแนวความคิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร สาเหตุเพราะความไม่เสมอภาคความไม่เป็นธรรมในการวางนโยบายของรัฐในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อรวมสิทธิการใช้ประโยชน์ภาคใต้การตัดสินใจของรัฐ จึงมีส่วนซ้อนทับสิทธิชุมชนที่นำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชน และมีส่วนผลักดันให้เกิดการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านการทำงานของรัฐซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งในการเรียกร้องสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินควรได้รับ

ด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์บ้านป่าสักงามเป็นหมู่บ้านเดี่ยว ที่ห่างไกลจากหมู่บ้านอื่นๆ โดยถูกตัดขาดเพราะการสร้างเขื่อนแม่กวงอุดมธารา ดังนั้นสภาพทางสังคมของบ้านป่าสักงามจึงมีลักษณะที่แน่นแฟ้น มีความผูกพันทางเครือญาติ วิถีชีวิตมีความผูกพันกับป่า ซึ่งเป็นแหล่งอาหาร และรายได้หลักของชาวบ้าน เมื่อรัฐมีการเข้ามาจัดการทรัพยากร และอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรของชุมชน การมีโครงการพัฒนาต่างๆในพื้นที่ เป็นการปิดกั้นโอกาสการเข้าถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน การพัฒนาและการจัดการของรัฐที่ผ่านมาเป็นการจัดการทรัพยากรซึ่งอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจที่ขาดการมองผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม ย่อมส่งผลกระทบไปสู่ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนนั้นๆ ซึ่งสิทธิการถือครองที่ดินในอดีต มีหลายประเภทประเภท ตั้งแต่กรรมสิทธิ์เอกชน กรรมสิทธิ์ของรัฐ และกรรมสิทธิ์ของชุมชน บนพื้นฐานของ “สิทธิในความเป็นเจ้าของ” (right of ownership) โดยมักจะปรากฏอยู่อย่างเป็นทางการในกฎหมาย แต่เมื่อวิเคราะห์ลึกลงไปถึงการจัดสรรที่เป็นจริงในสังคมต่าง ๆ กลับพบว่า การจัดการเกี่ยวกับการถือครองในที่ดินมีความสลับซับซ้อนเป็นอย่างมาก แต่ละสังคมไม่ได้ยึดใน “สิทธิความเป็นเจ้าของ” อย่างเดียว หากยังใช้หลักการอื่นผสมผสานอยู่ด้วย เช่น หลักของ “สิทธิการใช้” ซึ่งหมายถึงให้ผู้ที่กำลังใช้ประโยชน์ในที่ดินนั้นมีสิทธิครอบครอง แต่จะสูญเสียสิทธินั้นไปเมื่อเลิกใช้ที่ดิน ซึ่งจะเปิดโอกาสให้ผู้อื่นมาใช้ประโยชน์แทนที่

ในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามนั้นมีรูปแบบที่หลากหลาย อาจมองได้ว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบหนึ่ง โดยพัฒนาการเคลื่อนไหวตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ตั้งแต่การใช้กำลังเข้าควบคุม การต่อต้านและการเคลื่อนไหวเพื่อเป็นช่องทางหนึ่งตามที่หมู่บ้านตั้งเป้าหมายไว้

นอกจากชาวบ้านป่าสักงามจะเคลื่อนไหวด้วยตัวเองแล้ว ยังมีการใช้ยุทธวิธีแสวงหาพันธมิตรและเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือในการสร้างอำนาจต่อรองและเจรจา โดยเครือข่ายที่ได้มีบทบาทในประเด็นความขัดแย้งนี้ได้แก่ องค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ เครือข่ายลุ่มน้ำกวาง และศูนย์ศึกษา

การพัฒนาช่วยองค์กรฯ ซึ่งเป็นเครือข่ายในการเรียนรู้เทคนิค และวิธีการการอนุรักษ์ รวมไปถึงการเคลื่อนไหว ในกรณีที่เกิดปัญหาความขัดแย้ง เครือข่ายเหล่านี้ก็อาจกลายมาเป็นเครือข่ายช่วยในการสร้างอำนาจต่อรองได้ เป็นต้น เมื่อศึกษาจะพบว่า ทุกหน่วยงานล้วนมีพื้นที่ทับซ้อนกันในหมู่บ้านป่าสักงามแทบทั้งสิ้น เพียงแต่ว่าแนวทางการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงานนั้น ไม่ได้สร้างปัญหา หรือผลกระทบต่อชาวบ้านป่าสักงามนั่นเอง

เมื่อเกิดความขัดแย้งเรื่องการค้าเนินงานในพื้นที่ระหว่างรัฐ และชุมชนขึ้น หน่วยงานรัฐ เช่นสวนป่าแม่หอพระได้พยายามเสนอแนวทางต่างๆเพื่อลดความขัดแย้งในพื้นที่ ประเด็นหนึ่งที่มีการนำเสนอคือการบริหารจัดการพื้นที่ร่วม ซึ่งแนวทางการแก้ไขปัญหาคือ 1.การใช้อำนาจและการระงับ (Dominance and Suppression) 2.การประนีประนอม (Compromise) 3.การแก้ปัญหาาร่วมกัน (Integrative Problem Solving) ซึ่งจากการศึกษาจะพบได้ว่า ในตอนแรกของปัญหาความขัดแย้ง ชาวบ้านป่าสักงามเลือกที่จะใช้กำลังและการระงับ และสวนป่าแม่หอพระมักจะใช้วิธีประนีประนอมอยู่เสมอ ซึ่งในตอนหลัง ข้อเสนอในการลดความขัดแย้งของฝ่ายสวนป่าแม่หอพระคือการแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยความคิดเห็นของผู้ศึกษานั้น ในกรณีที่ต่างฝ่ายต่างอ้างสิทธิในการบริหารจัดการพื้นที่ แต่เนื่องจากเพื่อวัตถุประสงค์คนละแนวทาง ชาวบ้านป่าสักงามต้องการป่าเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และแหล่งอาหาร ในขณะที่สวนป่าแม่หอพระต้องการป่าเพื่อปลูกสร้างสวนป่าเพื่อมูลค่าทางเศรษฐกิจ แนวทางการบริหารจัดการร่วมจะไม่สามารถกระทำได้ ถ้ามองตามหลักการจัดการความขัดแย้งตาม แบบแพ้-ชนะ (Win-lose strategy) แบบแพ้-แพ้ (Lose-lose strategy) แล้วคงเป็นไปได้ยากที่จะยุติปัญหาความขัดแย้งนี้ได้ คงมีแต่วิธีการ แสวงหาจุดร่วม สงวนจุดต่างเท่านั้นที่จะเป็นทางออกแบบ ชนะ-ชนะ (Win-win strategy) ซึ่งเป็นที่พึงพอใจของทั้งสองฝ่าย

3. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะด้านการลดความขัดแย้ง

1. การบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ของรัฐ โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องของการดำเนินงานปลูกสร้างสวนป่า ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนที่อยู่โดยรอบ รวมทั้งชุมชนที่มีส่วนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำ ทั้งชุมชนต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน ตัดสินใจ และรับฟังข้อมูลการดำเนินงานของรัฐอย่างถูกต้องครบถ้วน ก่อนมีการดำเนินงาน โครงการใดๆ เพื่อป้องกันความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นได้ในภายหลัง

2. หน่วยงานของรัฐควรมีช่องทางในการรับฟังความคิดเห็น และข้อเสนอแนะ การสะท้อนปัญหา และความต้องการของชุมชน ว่าสิ่งที่ชุมชนต้องการ กับส่วนที่หน่วยของรัฐต้องการ เพื่อเป็นแนวทางที่เหมาะสมในการ บริหารจัดการและคลี่คลายความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

ข้อเสนอแนะด้านการพัฒนา

1. รัฐ , ชุมชน หรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรจัดให้มีการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการ ดูแลรักษา ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในเชิง บูรณาการร่วมกัน ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง

2. ในการลดปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ควรนำวัฒนธรรมชุมชน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น มาเป็นแนวทางในการแสวงหาแนวทางที่จะช่วยคลี่คลายความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมากกว่านำกฎหมาย มาช่วยในการแก้ไขความขัดแย้ง

ข้อเสนอแนะในเชิงนโยบาย

1. องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ควร มีนโยบายที่ชัดเจน เหมาะสม เป็นธรรมในการแก้ไข ปัญหา ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากการ ดำเนินงานสวนป่า

2. กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้นสังกัดขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ควรให้ความสำคัญกับ ชาวบ้านและชุมชนโดยรอบ และควรมีการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน รวมทั้งรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านนำมาใช้ในการบริหารจัดการสวนป่า มากกว่าจะมุ่งในเรื่องของ ต้นทุน-กำไรเพียงอย่างเดียว

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

1. ผลจากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามในประเด็นเรื่องของปัจจัยที่ทำให้เกิดความขัดแย้งในส่วนของหน่วยงานรัฐ พบว่า หน่วยงานไม่ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมี ส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งอย่างจริงจังเท่าที่ควร ดังนั้นควรมีการศึกษาวิจัยการบริหารจัดการทรัพยากรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมเชิงปฏิบัติการ

2. ควรมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมถึงผู้มีส่วนได้เสียในกรณีความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐกับชุมชนให้มากขึ้น เพื่อให้เห็นถึงปัจจัยอื่นๆที่ส่งผลให้เกิดความขัดแย้ง และการแสวงหาแนวทางลดความขัดแย้งที่เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายในอนาคต

บรรณานุกรม

มหาวิทยาลัย

สกลนครราชภัฏ

บรรณานุกรม

- กนกศักดิ์ แก้วเทพ และนวนน้อย ตีร์รัตน์. (2540) *จุดเปลี่ยนประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร:
ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2544.
- เกรียงไกร หล้าเภา (2556) พนักงานปฏิบัติการสัญญาจ้าง สัมภาษณ์วันที่ 18 มีนาคม 2556
- เจริญ ดวงดี (2556) ผู้ใหญ่บ้านบ้านป่าสักงาม สัมภาษณ์วันที่ 1 มีนาคม 2556
- จันทร์วัน กันทะวงศ์ (2556) พนักงานปฏิบัติการสัญญาจ้าง สัมภาษณ์วันที่ 18 มีนาคม 2556
- จิระเดช บัวแก้ว (2556) อาสาสมัครพิทักษ์ป่า สัมภาษณ์วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2556
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2535). *สิ่งแวดล้อมกับความมั่นคง: ความมั่นคงของรัฐกับความไม่มั่นคงของ
ราษฎร*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันศึกษาความมั่นคงและนานาชาติ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร.(2540) *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการ
เคลื่อนไหวประชาคมในต่างประเทศ*.กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์วิภาษา.
- บาลเย็น สุนันดา (2556) ประธานสภาเทศบาลตำบล สัมภาษณ์วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2556
- บุญเลี่ยม คชะธา (2556) ชาวบ้านป่าสักงาม สัมภาษณ์วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2556
- บวรศักดิ์ อุวรรณโณ (2536) *ข้อสังเกตเชิงกฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ .
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา*
- บัวเรียว ดาวล้อม (2556) ชาวบ้านป่าสักงาม สัมภาษณ์วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2556
- ประกาศกระทรวงมหาดไทย เรื่องการกำหนดเขตตำบลในท้องที่อำเภอคอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
.2540. ราชกิจจานุเบกษา หน้า 45 เล่ม 114 ตอนพิเศษ 90 วันที่ 6 ตุลาคม 2540
- ประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่องการกำหนดเขตป่าสงวน ป่าขุนแม่กวง
อำเภอคอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ (2529) ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า18
เล่ม 103 ตอนที่ 115 วันที่ 3 กรกฎาคม 2529
- ประสาร มาลากุล ณ อยุธยา (2529) *ต่างคนต่างคิด ต่างจิตต่างใจ*.ในวลัย อารุณี (บก.) . สันติศึกษา
กับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง. โครงการตำราและเอกสารทางวิชาการ
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ,
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2534) *ขบวนการเคลื่อนไหวของอนุรักษ์ธรรมชาติ ชีตจำกัดและข้อเสนอแนะ
ทางใหม่*.
- ภูทงศ์ ภูมทลบุตร (2528) *แนวความคิดและทฤษฎีทางสังคมวิทยาในยุคเริ่มต้น* . ภาควิชาสังคม

- วิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ,
 มิ่งสรรพ์ ขาวสะอาด (2538) *กติกาคือเครื่องมือและการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อรักษา
 สิ่งแวดล้อม: รายงานการประชุมวิชาการประจำปี*. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิ
 สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย.
- ยศ สันตสมบัติ (2544) *ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาอย่าง
 ยั่งยืน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2) เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์ ,
- สมยศ นาวิการ (2524) *พฤติกรรมองค์กร* . กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์บรรณกิจ
- พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ พ.ศ. 2499 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 73 ตอนที่ 57
 วันที่ 24 กรกฎาคม 2499
- พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2539 . ราชกิจจานุเบกษา หน้า 1 เล่ม 109 ตอนที่ 20 วันที่ 13 มีนาคม
 2539
- พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2539 ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 81 ตอนที่ 39 วันที่ 28
 เมษายน 2507
- ระเบียบกรมป่าไม้วัดด้วยการอนุญาตให้ทำการปลูกสร้างสวนป่าหรือปลูกไม้ยืนต้นภายในเขต
 ป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2548 ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52ง ตอนที่ 85 วันที่ 30
 มิถุนายน 2548
- ระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชว่าการอนุญาตให้ทำการปลูกสร้างสวนป่า
 หรือปลูกไม้ยืนต้นภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2546 ราชกิจจานุเบกษา เล่ม
 พิเศษ 60ง. ตอนที่ 35 วันที่ 28 พฤษภาคม 2546
- ระเบียบกรมป่าไม้วัดด้วยการอนุญาตให้ทำการปลูกสร้างสวนป่าหรือปลูกไม้ยืนต้นภายในเขตป่า
 สงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2548 เล่มที่ 122 ตอนที่ 52 วันที่ 30 มิถุนายน 2548
- รายงานโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลหลวงเหนือ อำเภอค้อยสะเกิด
 จังหวัดเชียงใหม่ (2550) ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วย
 ฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
- สรุปผลการดำเนินงานประจำปี สวนป่าแม่หอพระ (2554) สวนป่าแม่หอพระ สำนักส่งเสริมและ
 พัฒนาไม้เศรษฐกิจเชียงใหม่ สำนักส่งเสริมและพัฒนาไม้เศรษฐกิจภาคเหนือบน
 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้.
- สรุปผลการดำเนินงานประจำปี (2554) สำนักส่งเสริมและพัฒนาไม้เศรษฐกิจภาคเหนือบน
 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้.
- อัจฉรา รักยุติธรรม และบุญตา สืบประเสริฐ (2542) *3 ทศวรรษป่าชุมชนท่ามกลางความสับสนของ*

สังคมไทย.หนังสือประกอบงานสมัชชาป่าชุมชนภาคเหนือ วันที่ 14-15 ม.ค. พ.ศ.
2542 ณ ป่าชุมชนบ้านทุ่งยาว อ.เมือง จ.ลำพูน ชุมชน .กรมส่งเสริมคุณภาพ
สิ่งแวดล้อม,

ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2550)
รายงานการประชุมหารือการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตโครงการพัฒนาพื้นที่ป่า
ขุนแม่กวาง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ,

เทศบาลตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ (2550) รายงานการประชุม
ประจำเดือน สิงหาคม 2550

อภิวัฒน์ วิลาวดีไกร (2546)“ซาป่าดิสต้าขบวนการชาวนาแม่กชโคกยุคใหม่”. วารสารฟ้าเดียวกัน.
(มกราคม-เมษายน): 104-134.

ณัฐวุฒิ พิมพ์ลัดดา (2551) “ความขัดแย้งและการจัดการความขัดแย้งของทรัพยากรป่าไม้โดยการ
จัดการร่วม: กรณีศึกษาบ้านห้วยขุ่น ตำบลดอยแก้วอำเภอจอมทอง จังหวัด
เชียงใหม่” . วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการ
ปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ดวงฤทัย พันธุ์กาหลง (2553) “ขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อมของผู้ที่เกี่ยวข้องต่อโครงการ
พัฒนาเหมืองเวียงแหง อำเภอเวียงแหง จังหวัดเชียงใหม่” . ค้นคว้าอิสระ
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต การจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ธีระบุท กัดพรหม (2556) ผู้จัดการกลุ่มแผนงานและประเมินผล สัมภาษณ์วันที่ 18 มีนาคม
2556

พัฒนพงษ์ ตันมธยา (2553) “การแก้ไขปัญหาความขัดแย้งของชุมชนอันเนื่องมาจากนโยบายการ
เวนคืนที่ดินของรัฐ: กรณีศึกษาชุมชนบ้านครัว กรุงเทพมหานคร” . การค้นคว้า
อิสระ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมือง การปกครอง
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

พงษ์ศักดิ์ วุฒิสาร (2556) หัวหน้าหน่วยพิทักษ์ ที่ ศล.1 แม่แพ่ง สัมภาษณ์วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2556

ภูมินทร์ บุญบันดาล (2556) เจ้าพนักงานป่าไม้ 5 สัมภาษณ์วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2556

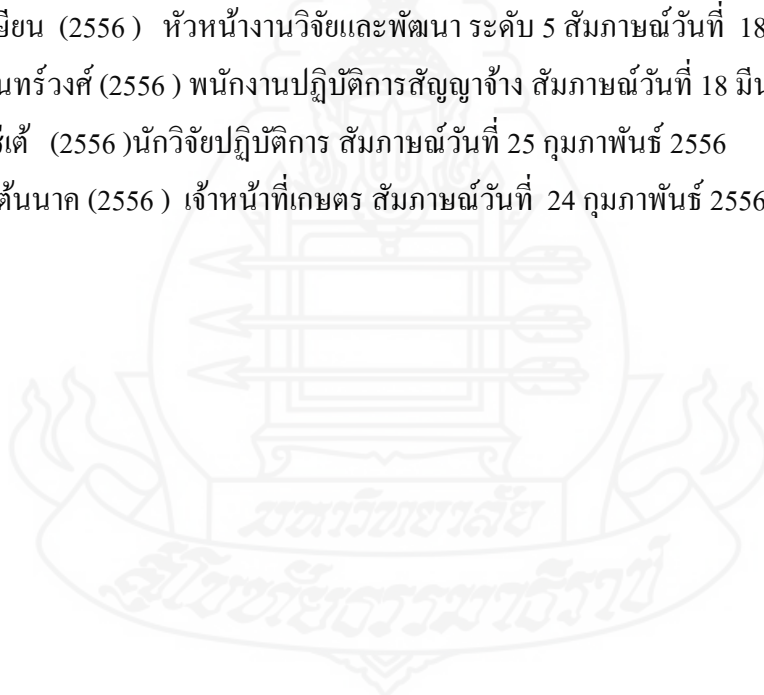
มณเฑียร บุญช้างเผือก (2556) ประธานกลุ่มอนุรักษ์ สัมภาษณ์วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2556

ยุทธนา สุดำคำ (2556) รองประธานสภาฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ สัมภาษณ์วันที่ 24 กุมภาพันธ์
2556

วันชัย ปันใจ (2556) อาสาสมัครพิทักษ์ป่า สัมภาษณ์วันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2556

วิรัตน์ บุญเรืองยา (2556) รองนายกเทศบาลมนตรี สัมภาษณ์วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2556

- วิเชียร บูรณรักษ์ (2548) “ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองภาคประชาชน ศึกษากรณี:กลุ่ม
 อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจังหวัดอุดรธานี” . วิทยานิพนธ์ : รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต
 มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2548
- ศิริศักดิ์ มีเมล์ (2537) “บทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนใน
 กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษากรณีการดำเนินงานของมูลนิธิธรรม
 นาดอำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่”. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต
 สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สายัณห์ กลิ่นโลกย์ (2556) หัวหน้างาน ระดับ 6 สวนป่าแม่หอพระ สัมภาษณ์วันที่ 22
 มกราคม 2556
- สายฝน เปี้ยวงศ์ (2535) “ขบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนเพื่อกรรมสิทธิ์ที่ดิน :กรณีศึกษาการ
 ออกโฉนดชุมชนบ้านโป่ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่” วิทยานิพนธ์ :
 รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ 2547
- อนุชิต เกษียน (2556) หัวหน้างานวิจัยและพัฒนา ระดับ 5 สัมภาษณ์วันที่ 18 มีนาคม 2556
- อนุพงษ์ จันทรวงศ์ (2556) พนักงานปฏิบัติการสัญญาจ้าง สัมภาษณ์วันที่ 18 มีนาคม 2556
- เอกชัย แซ่เต้ (2556) นักวิจัยปฏิบัติการ สัมภาษณ์วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2556
- ศรียรรณ ตันนาค (2556) เจ้าหน้าที่เกษตร สัมภาษณ์วันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2556

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัย

สกลนครราชภัฏ

แบบสัมภาษณ์ วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตร์มหาบัณฑิตสาขาการเมืองการปกครองการเมืองการปกครอง
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

เรื่อง : ความขัดแย้งระหว่างสิทธิชุมชนกับอำนาจและผลประโยชน์ของรัฐ: กรณีศึกษา องค์การ
อุตสาหกรรมป่าไม้ กับชาวบ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
ชื่อนักศึกษา : นายปริวัตร นันติ หมายเลขประจำตัวนักศึกษา 2548001367

การบริหารงานโดยรัฐ มักเกิดปัญหากับเรื่องของสิทธิชุมชนอยู่บ่อยครั้ง โดยเฉพาะ
ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีค่าทางเศรษฐกิจ ซึ่งรัฐได้เข้าไปจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เน้น
ในการจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ ภายใต้ออกกฎหมาย และผลประโยชน์ของชาติ
“สิทธิชุมชน” จึงเป็นประเด็นที่มักถูกนำมาอ้างอิง เมื่อเกิดความขัดแย้งในการจัดการทรัพยากร
ระหว่างรัฐ

จากประเด็นดังกล่าวผู้ศึกษามีความสนใจในเป็นการแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับประเด็น
ปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชน รวมไปถึงกระบวนการ
เคลื่อนไหว กลยุทธ์ วิธีการของชุมชน ปัญหา อุปสรรค ในการต่อสู้เพื่อสิทธิชุมชน เพื่อแสวงหา
แนวทางในการลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ระหว่างรัฐ และชุมชนในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบ และปัจจัยที่นำมาสู่การเกิดความขัดแย้งระหว่างหน่วยงานรัฐกับ
ชุมชน
2. เพื่อศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามเพื่อปกป้องสิทธิของชุมชน ใน
ด้านต่างๆ เช่น แนวคิด วิธีการ ช่องทาง กลวิธี และผลของการต่อสู้ดังกล่าว
3. เพื่อแสวงหาแนวทาง และข้อเสนอแนะในการลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ระหว่างรัฐ และ
ชุมชน

การสัมภาษณ์

1. ข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของปัญหาความขัดแย้งระหว่างการดำเนินงานของรัฐ และสิทธิชุมชนของผู้ที่เกี่ยวข้อง

- 1.1. ชื่อ-นามสกุล ผู้ให้ข้อมูล
- 1.2. อายุ ปี ที่อยู่(หมู่บ้าน)
- 1.3. กลุ่ม สถานะในกลุ่ม
- 1.4. ท่านมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระมากน้อย

เพียงใด

1.5. ท่านมีประสบการณ์หรือได้ร่วมกิจกรรม งาน/โครงการของสวนป่าแม่หอพระบ้างหรือไม่ อย่างไร

1.6. ท่านได้ประโยชน์ หรือได้รับผลกระทบโดยตรงจากการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระในด้านใดบ้าง

- 1.7. ท่านคิดว่าการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระมีผลดี ผลเสียต่อพื้นที่อย่างไรบ้าง
ผลดี..... เพราะ(ยกตัวอย่าง)
ผลเสีย.....เพราะ (ยกตัวอย่าง)

2. ข้อมูลเกี่ยวกับขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนของผู้ที่เกี่ยวข้องต่อการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

2.1. จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นปฏิกริยาของกลุ่มคน เครือข่าย ชาวบ้านคิดอย่างไรต่อการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระ และเกิดการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนได้อย่างไร

2.2. การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนของกลุ่มคนในพื้นที่และเครือข่ายนั้นเริ่มตั้งแต่เมื่อไหร่จากที่ไหน วิธีอย่างไรมีการส่งข่าวในการเคลื่อนไหวอย่างไร

2.3. เหตุใดจึงมีการรวมกลุ่มเคลื่อนไหวต่อการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระ

2.4. ปัจจุบันมีการเคลื่อนไหวในรูปแบบใดบ้าง

2.5. การรวมกลุ่มเคลื่อนไหวนั้นมีการวางแผนอย่างไร และมีกิจกรรมในการแสดงออกหรือไม่อย่างไร

2.6. ปัญหาอุปสรรคในการทำกิจกรรมในการเคลื่อนไหวของชุมชนมีหรือไม่อย่างไร

2.7. ผลจากการกิจกรรมที่ได้แสดงออกของขบวนการเคลื่อนไหวเป็นอย่างไรและมีผล
เช่นใด

**3. ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการดำเนินงานในขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนของผู้ที่เกี่ยวข้อง
ต่อการดำเนินงานของสวนป่าแม่หอพระ**

3.1. จากขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิชุมชนของผู้ที่เกี่ยวข้องต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น
จากกลุ่มคนต่างๆในพื้นที่ และ เครือข่าย ที่หลากหลายซึ่งแต่ละกลุ่มมีสาเหตุต่างๆในการรวมกลุ่ม
ของแต่ละกลุ่มมีจุดประสงค์ วิธีคิด วิธีการ และ กิจกรรมของกลุ่ม ตาม ประสบการณ์ของบุคคล
หลายๆฝ่ายมาพบปะแลกเปลี่ยนกัน เพื่อที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาระหว่างหน่วยงานรัฐ และชุมชน

3.2. การเคลื่อนไหวมีการรวมกลุ่มจากกลุ่มไหนบ้าง มีวิธีการดำเนินงานอย่างไร

3.3. ท่านมีจุดประสงค์ใดที่เข้าร่วมเคลื่อนไหว

3.4. ท่านมีวิธีคิดอย่างไรต่อกิจกรรม โครงการของสวนป่าแม่หอพระ

3.5. ท่านมีวิธีการอย่างไร มีกิจกรรมแสดงออกในการเคลื่อนไหวอย่างไร

3.6. ผลของการดำเนินงานของแต่ละกลุ่มเป็นอย่างไรบ้าง ส่งผลต่อการดำเนินงานของสวน
ป่าแม่หอพระอย่างไร

การสรุปประเด็น

1. รูปแบบ และปัจจัยที่นำมาสู่การเกิดความขัดแย้งระหว่างสวนป่าแม่หอพระกับชุมชน
บ้านป่าสักงาม

2. กระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านป่าสักงามเพื่อปกป้องสิทธิของชุมชน ในด้านต่างๆ
เช่น แนวคิด วิธีการ ช่องทาง กลวิธี และผลของการเคลื่อนไหวดังกล่าว

3. แนวทาง และข้อเสนอแนะในการลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ระหว่างรัฐ และชุมชน

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลครั้งนี้

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายปริวัตร นันติ
วัน เดือน ปีเกิด	14 ตุลาคม พ.ศ.2528
สถานที่เกิด	อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรี ศิลปะศาสตร์ สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน
สถานที่ทำงาน	สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอป่าตอง กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย
ตำแหน่ง	นักวิชาการพัฒนาชุมชน

